

HRVATSKI TJEDNIK

novine za kulturna i društvena pitanja

NAKLADA MATICE HRVATSKE

zagreb,
23. srpnja 1971.
godina I.
broj 15
cijena 2 dinara

U SPOMEN MAKU DIZDARU

TVOJA ŽETVA TEK POČINJE...

Iz govora IVE FRANGEŠA
na pjesnikovu grobu

Smrću Maka Dizdara ova zemlja gubi jednu od naj-snažnije profiliranih poetskih pojava modernoga vremena. Ako postoji pjesnik koji je vidovitim pogledom pronicao, mudrim prstom gatao i gonetao po nad-grobnim zapisima pradjedovskim, ako postoji čovjek koji je osjetio onu cudesnu, strahobnu i smirujuću poe-ziju koja se rađa na dramatičnom bridu između života i smrti, poeziju koja upravo od te prekogrobnosti čini svoje najizvornije nadahnucne, onda je to bio ovaj. Zagrljaj između poezije i smrti trajan je i neraskidiv u svakome izvornom stvaranju. No u stvaranju Maka Dizdara progovorše taj kameni san i taj kameni spač glasom neponovljivim, tamnim od ispodgrobnih

dubina, svijetlim od iskustva najtežeg. U ime Društva književnika Hrvatske tumač sam bolj, jedine što nam je pokojnik zadade, pokojnik koji doduše nije bio naš član, ali koji je svoju ljubav i svoj dug prema hrvatskoj književnosti isticao kao jednu od najdubljih obveza. Učinio je to i dan prije svoje smrti, u našem zadnjem razgovoru, u Dubrovniku, iz kojega, evo, dodoh da se posljednji put poklonim sjeni umjetnikovo. Kao profesor hrvatske književnosti bio sam svjedokom koliko su čitanje i obradivanje poezije njegove, u seminarima i studentskim diskusijama, postajali pravi blag-dan ljestvite: ljubljahu njegovu poeziju svi studenti, ne samo njegovi Bosanci i Hercegovci nego i svi Hrvati i Srbi, i ostali kojima je poezija vrhovni smisao. Kao osobni prijatelj neću govoriti o svome bolu, jer bih time i nehotice premijestio razgovor s ruke koja puče pred nama na osjećaje kojima prebola nema. Pjesničke dragi, treptava slika iz dalekog djetinjstva, kad te prvi put ugledao okrunjena nedokucivom aureolom početničkih stihova, tko je mogao slutiti koliko će se visoko vinuti razvojna crta tvojega pjesnikovanja. Valjalo je da produ godine pustosnice pa da se vidi kakav je i kolik pjesnik bio Mehmedalija Dizdar. Prastara mudrost svoje ponosne, drevne domovine prvi je ispisjevao pokojni Mak, pa ako je pjesnička snaga u dubokoj, nepretrgivoj vezi s rodnim tлом, sa zavičajem, s njegovim stoljetnim trajanjem, onda je ovaj glas koji provire iz dubina prošlosti bio ujedno i najpjesničkiji prodor u buduće. Skri se Mak Dizdar pogoden rukom udesnom, i pada na tlo domovine svoje Herceg-Bosne, kao njezina najveća istina. Poetija Bosne i Hercegovine nije danas imala autentičnijeg glasa, suvremena kultura njezina nije odavna doživjela težeg gubitka. Odlazi pjesnik, pa ako je ikad utjehom blistavi, sjajni trag poezije što ostade za njim, ovdje je ta utjeha pot-puna. Nije uzalud upozorio: »Ali smri nije kraj. Jer smri zapravo nema. / I nema kraja.« Nema odista kraja, očje. Jer grobu koji danas otvorisemo dolazit će mnogi. I ti, djevojko bosanska, kad rana ljuvena srce probode, povjeri se grobu ovome, i privij stihove pjesnikove srcu svojemu. I ti, momče hercegovačko, prekaljeno bitkama i nevoljama, navrati grobu ovome, dat će ti utjehu prastara, utjehu doma tvojega. Rastajemo se, pjesničke dragi, ali ti hvalu teško možemo iz-reći. Volio si pravdu, istinu, ljepotu. Zagreb, Hrvatska, hrvatska književnost, književnici Jugoslavije ne mogu ti to zaboraviti. Jer to bi bio sram njihov. Počivaj u miru, pjesničke dragi. Tvoja žetva tek počinje.

IVO FRANGEŠ

Pismo autora: Dragi uredniče,
Smrt Maka Dizdara zatekla me je u Dubrovniku. Kao jednu od najdragocjenijih uspomena sačuvat ću naš zadnji razgovor voden u to me čudesnom gradu, dan prije pjesnikove smrti. Na tužnu vijest pošao sam u Sarajevo da se od pokojnika oprostim u ime Saveza književnika Jugoslavije. U ime Društva književnika Hrvatske imao je govoriti književnik Nusret Idrizović. No kako je broj prijavljenih govornika bio prevelik, zamoljen sam — na samom pogrebu — da govorim i u ime hrvatskih književnika. Izmijenio sam u zadnji čas koncepciju govora. Ovo što šaljem rekonstrukcija je po sjećanju.

I. F.

H. ŠOŠIĆ:

TREĆA BILANCA FEDERACIJE

LJ. JONKE:

NEDOSTOJNE METODE OBRAČUNAVANJA

Str. 3.

F. TUĐMAN:

POVIJESNO ZNAČENJE I SMISAO POBJEDE REVOLUCIJE U HRVATSKOJ

Str. 12., 13. i 14.

IZ HVARA, SPLITA I DUBROVNIKA:
LJETNE IGRE

Str. 10.

Str. 16. i 17.

2 pisma čitatelja

SPOMENIK HRVATSKOJ MAJCI

U broju 13. Hrvatskog tjednika od 9. srpnja 1971. Ante Rukavina iz Gospicja pod naslovom NEZNANI JUNAK obraća se čitatocima da iznesu svoja mišljenja o njezinom prijedlogu iz izradi spomenika hrvatskoj majci.

Pridružujem se svim srećem za jednu takvu značajnu zamisao. Osobito sada, u danima kada se stvara hrvatska državnost i kada svi naši simboli, himna, grb i zastava, dobivaju svoje puno značenje, ovakav bi spomenik u srcu Zagreba značio još jaču našu afirmaciju, da smo na ovom tlu bili prije tisuću godina i da ćemo tu ostati sve dočte dok bude bilo u jednom Hrvata.

U svakom slučaju, ovakav spomenik podsjetio bi svakog stranca da je i Hrvatska u punom smislu država u okviru naše socijalističke zajednice Južnih Slavena. Zato ovaj prijedlog pozdravljam, a vjerujem da će se i još netko naći koji će ovaj lijepi prijedlog podržati.

Karmelo Tomašević
ZAGREB, Ilica 33

Mi iskreni čitatelji željni smo i voljni uvijek novčano pomoći, koliko god više budemo u mogućnosti, svaku vašu plemenitu ideju koja se javi u našem listu! To nam je obvezna i dužnost nas, svim pravim Hrvatima, da se taj čestiti list održi, koji nas svojim štivom uvijek ponovno osjećava! Međutim, kako me razočarile da nikakav odgovor nije nitko dao na prijedlog čitatelja Ante Rukavine iz Gospicja!

Niste ni vi ništa spomenuli u 14. broju "Hrvatskog tjednika"? Ljepiši prijedlog nismo da sad još čuli. Neobično me obradovala njegova želja da se podigne spomenik hrvatskoj majci. Svojim ukućanima sam ponudila broj 13 HT da pročitaju i nagovorila ih da tu akciju pomognu. Bez obzira da li se tko od njih odazvao ili ne, ja sam svakako odlučila žrtvovati što najviše mogu od svojih skromnih primanja.

Jako mi je žao što nisam prije mogla odgovoriti na ovo. Prijedlog Ante Rukavine smatram značajnim.

S punim povjerenjem i istinskom nadom da će još nekoga durnuti ova ideja, očekujem odgovor još mnogih brojnih čitatelja.

Uz sruđan pozdrav
Barbara Krznarević
Gajevo 32, ZAGREB

Cijenjeno uredništvo,
Upravo sam pročitao prijedlog Ante Rukavine iz Gospicja, prijedlog za izgradnju spomenika neznanom junaku. Još sam pod dojmom pisma. Pridružujem se prijedlogu, a posebno što me ushičilo jest prijedlog za ime spomenika. S poštovanjem.

Lapoš Ante
K. Stafilić - K. STARÍ

Cijenjeno uredništvo!
U HT broj 13 od 9. srpnja o.g. u rubrici Pisma čitatelja drug Ante Rukavina predlaže podizanje spomenika hrvatskoj Majci, kao oltara domovine i nacionalnoga svetista. Prijedlog je to vrijedan pažnje, s kojim se u potpunosti slazem, a vjerujem da će ga svim srećem prihvati svaki čestiti Hrvat i svaki prijatelj Hrvatske.

No, kako će ipak biti dug put do rasprave o idejnom rješenju, smještaju, izradi i podizanju spomenika, to predlažem slijedeće: da se (privremeno) oltarom načije proglaši Mestrovic u kip Povijest Hrvata, smješten pred zgradom Sveučilišta na Trgu maršala Tita. Taj kip ponosne, tužne i štijive žene hrvatske, taj simbol stoljećne hrvatske Kalvarije, neka zameni Neznanog junaka i primi u svoje krilo znakove poklonstva svojih štovatelja. A poslanici prijateljskih zemalja barem će se prigodice moći upoznati s kojom istinom o našoj povijesti i položiti vijenac pred krilo Hrvatskoj majci, to biću ljubavi, patnje i naseg trajanja.

Također predlažem da se pri Savezu hrvatskih sveučilištaraca formira Odbor za podizanje spomenika banu Josipu Jelačiću, a pri Matici hrvatskoj da se otvoru žiro-račun na koji bi se slali dobrovoljni prilizi za troškove oko podizanja spomenika hrvatskim

velikanima.
Drugarski pozdrav!
Dr. Ante Matković,
liječnik
M. C. GLINA

Koristim priliku da dam podršku pismu druga Ante Rukavine iz Gospicja — za spomenik Hrvatskoj majci.

To je zaista edician prijedlog, i nadam se da bi ga svi hrvatski rodoljubi objeruke privratili. Novčana pomoć, siguran sam, ne bi izostala. Treba netko da bude inicijator i da pokrene tu akciju. Mislim da bi najpogodnije bilo kad bi inicijator bila Matica hrvatska. Vjerojatno ne bi izostala pomoći ni Sabora SR Hrvatske. Nadam se da ćete ovo moje pismo objaviti, jer to je želja nas mnogih koji živimo u ovom dijelu Hrvatske.

Ja vam se unaprijed mnogo zahvaljujem.

Uz prijateljski pozdrav!
Ivan Glavaš
CERNA kod Vinkovaca

NATJECAJ

Vrlopoštovani uredniči!
Primio sam vaš cijenjeni tjedni list, u kojem sam na zadnjoj stranici čitanak "Natječaj" (ne samo) na osječki način, pa me je uvredljivo i duboko dirnuto taj šovinistički postupak Upravnog odbora Dječjeg vrtića, to više što su intelektualci.

O raspisalu natječaja za popunjavanje radnih mjesti za sedam odgajatelja odmah sam izvestio prijatelje, koji ima unuku, a ona je prije 2 ili 3 godine završila za to potrebnu školu i bez zaposlenja je. Moji prijatelji se obratili Upravi, gdje su mu rekli da je s molbom zakasnio, jer je rok istekao. Doznao je da je za ovih sedam mjesaca podnesen 28 molbi. Kako mi Baranjci (Sokci-Hrvati) osim "Vjesnika" druge novine ne čitamo, kako bismo tada doznali za konkurs?

Pitam se, i pitam u ime ostalih Hrvata, među kojima vjerujem da u hrvatskoj republici ima više njih koje bi interesirao taj konkurs: da li to može ostati bez ispravka, odnosno da Upravni odbor ponovno raspisće konkurs u "Vjesniku". Tim opravdanim postupkom Upravni odbor pružio bi mogućnost da na ova radna mjestra podnesu molbe prvenstveno naša djeca, kao gradani naše Republike.

Molim vas da u tom pravcu učiniti sve što možete da bi naša djeca došla do kruha. Unaprijed zahvaljujem i ostajem s poštovanjem

Kolesar Mišo,
poljoprivrednik
Draž

ČEMU ŽURBA TA?

Kada sam u zadnjem broju "HT" pročitala članak pod naslovom "Čemu žurba ta" (str. 8, br. 14) dovela sam sadržaj članka u vezu s mojom stalnom mišljom da će oni koji su spomenici bana Jelačića svjedočivo dali ukloniti (a ti su i danas aktivni, a i jaki) tražiti sve moguće razloge, a i izvesti kojekakve smicalice, da ne dode do ponovne upostavite Jelačićeva spomenika na njegovom pravom mjestu na Trgu Republike, pa i uporec na bilo kojem drugom mjestu u Zagrebu.

Kakvom se samo smicalicom posluži? Tobiće kolektiv Gliptoteke kako je patriotski brižan za spomenik, pa ga od "srca" želi opet postaviti. A tko stoji iza ove brižljivosti kolektiva Gliptoteke, zna se. Kao da hoće još jedanput poniziti povijesnu veličinu ovog hrvatskog sina i da mu spomenik tobože upostavite, ali na takvom mjestu à la kakav kutak za otpatke u dvorištu Gliptoteke, kako bi se preduširovao njegovo postavljanje na pravom mjestu.

Smatram da bi književnik Zvonimir Kulundžić bio inicijator za podizanje spomenika trebao, kako on to već zna, dostoјno odgovoriti unitaristima na ovu podavalu, a preko "HT", dok bi Matica hrvatska i ostali pozvani trebali isposloviti odobrenje Sabora da se spomenik može postaviti, i to što prije, jer nema potrebe za otezanjem, te pozvati preko "HT" rođendubrovnj građanstvo Zagreba da pošalje svoje priloge za troškove

upostavite spomenika. Tako treba reagirati na unitarističku podavalu koja se krije iza kolektiva Gliptoteke.

Barica Z.
ZAGREB

KINOTEKA

Poštovani druže Hanzlovske, Drago mi je da ste pokrenuli pitanje našeg filmskog arhiva (HT, br. 13) s konkretnim prijedlozima i argumentima. Vrlo dobro mi je poznata situacija oko Kinoteke i čuvanja naših filmova, jer sam osobno spašavao neke materijale. Sjećam se da sam 1957. ili nekako u to vrijeme "ukrao" nekoliko stotina celova iz naših crtanih filmova koji su bili kao otpadni materijal prodani u otpad. Prilikom utovara u kamion uzeo sam nekoliko kutija koje sam kasnije predao Kinoteći. Naši prvi crtani filmovi vjerojatno su propali jer su loše uskladišteni, a trebalo bi ispitati gdje su. Pridružujući se vašem apelu obavijestavam Vas da bih želio pokloniti našem filmskom arhivu jedinu sačuvanu kopiju filma "DVORAC" u "DUDINCIMA" režisera Dušana Vukotića i kopiju filma "GOL" režisera Borivoja Dovnikovića. Osim toga imam i jednu kopiju "DEGETO" žurnala na 16 mm.

Molim vas da mi javite kamo da pošaljem navedene filmove.

Dragarski pozdrav!
Kruno Hajdier
ZAGREB

PET STOLJEĆA HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI

Dragi drugovi!
Duboko nas je dirnula opširna panorama mišljenja naših uglednih i kulturnih djelatnika tiskana u broju Hrvatskog tjednika od 18. lipnja 1971. godine.

Poraženi smo saopćenjima urednika eminentne edicije "Pet stoljeća hrvatske književnosti", izvama i mišljenjima o teškim prilikama u kojima se našla tako dragocjena biblioteka, biblioteka koja je postala zrcalo hrvatske književnosti i zdenac mudrosti naše kulture.

Ozbiljno se pribavljamo da se taj dragocjeni književni mozaik naše baste ne uništi, da se toliko skladni kulturni cvat najboljih si-nova hrvatske književne riječi i misli ne zaustavi.

Molim Vas da poduzmete sve i udružite snage i da zajedničkim plemenitim nastojanjima pronađete mogućnosti da se "Pet stoljeća hrvatske književnosti" produži i na našu noviju književnost.

Jer, bilo bi zaista teško u ovim velikim danima življenu i preporučiti hrvatske književnosti pomicati se s činjenicom kako je ne-

moguće pronaći neka novčana sredstva za kapitalna djela koja su prijeko potrebna narodu i svima onima kojima je dobra knjiga bila i ostala životni suputnik.

Upravni odbor Matice hrvatske u Osijeku razmatrao je na svojoj sjednici od 22. VI. 1971. godine i ovu tešku situaciju, te je donio jednoglasnu odluku da Nakladnom zavodu Matice hrvatske uputi prilog od 300.000,- st. dinara iz svojih zaista skromnih novčanih sredstava.

Svjesni smo da naš prilog neće riješiti novčane neprilike ove edicije, ali se nadamo da ćemo makar ovim potaknuti članstvo ogranaka Matice hrvatske diljem Hrvatske na pronađenje mogućnosti kako bi se pogodilo Matici hrvatskoj u ovom trenutku. Mislimo, također, da je mnogobrojno članstvo zainteresirano za sve Matičine edicije i da je u stanju sustavom ponovljenih prenumeračija povećati tiraž edicije "Pet stoljeća hrvatske književnosti" kako bi se plemenito nastojanje hrvatske nakladništve djelatnosti produžilo.

Molimo Vas da budeš tumači naš želja u ime 3000 članova Matice hrvatske u Osijeku i Upravnog odbora. Ukoliko smatraš potrebnim, molimo Vas da ovo pismo objedlimate u Hrvatskom tjedniku, kako bi ponukalo i druge sredine na slično djelovanje.

Upravni odbor Ogranaka Matice hrvatske, OSIJEK

LIJEĆNICI O JELAČIĆU

Nečuveni bijes i moralna pokvarost slijevaju iz dvaju pamfleta, koji hoće silom uništiti svijetlo ljk bana Jelačića, neospornog borca (pod tada mogućim uvjetima) za hrvatsku državnost. Prvi mi je pamflet najmanje razumljiv, jer je tiskan u III. svesku Enciklopedije leksikografskog zavoda 1967. godine. Tu pisac (ne znam koji) ide tako daleko da Jelačića proglašuje već 1848. mentalno bolesnim, pa i to iz tog izvodi svoje maliciose zaključke. Ovi su u gotovo potpuno suprotnosti s člankom prof. Sidaka u Enciklopediji Jugoslavije 1960., koji je vjerojatno najbliže stvarnosti. Zašto se čudim uredništvu Leksikografskog zavoda da se u vječnim uredništvima ne poznavaju detalji, poznate su mi Jelačićeve zasluge za hrvatski narod, a to je ono najvažnije i ono po čemu mi Hrvati trebamo Jelačića cijeniti.

Prof. dr. med. Juraj Kallay, ZAGREB

Nisam povjesničar da bih mogao drugu Semegodi odgovoriti s povijesnog stajališta na njegov članak o banu Jelačiću, odnosno oponoviti ili potvrditi pojedine detalje. Sto ih je on naveo. Bez obzira na to što mi nisu poznati detalji, poznate su mi Jelačićeve zasluge za hrvatski narod, a to je ono najvažnije i ono po čemu mi Hrvati trebamo Jelačića cijeniti.

Drug Semegoda spominje u svom članku i njegovo podrijetlo, s očitim ciljem da i time umanjiti njegovu veličinu. Za nas Hrvati to uopće nije važno, kao što nisu važne ni škole koje je pohađao. Kako to ima veze s njegovim povijesnim zaslugama? Nije valjda mogao seljak iz Imotskoga završiti takve visoke škole i postići tako visoki čin u vojski u to vrijeme! Mislim da je za njega još pozitivnije što se uzdigao iz te sredine i dokazao svoje rodoljublje.

Zato, druže Semegoda, ja bih želio da vi preispitate svoje stave, da ocijenite jeste li u pravu ili niste u čijim interesima služite, ako ovako mislite. Ja bih Vam u ovome pomogao, ali su moje mogućnosti skromne, a nisam ni povjesničar, nego liječnik. Jedino ako medicina bude toliko napredovala te pronađe cijepivo protiv unitarista i ostalih petokolonaša, ja ēu Vas besplatno cijepiti (vakcinati — možda ovako bolje razumijete), iako je kod Vas malo teži slučaj jer je vaša bolest dobro po-domakla...

Dr. Mijo Milas, liječnik Zdravstvene stanice Zagvozd, IMOTSKI

LUTRIJA

Poštovani druže uredniči, molim Vas da ovo pismo shvatite samo kao podsticaj da se u našoj javnosti pokrene jedno pitanje možda sporednog značenja, ali ipak važno u nastalim okolnostima, a to je pitanje "Jugoslovenske lutrije", koja ni do danas nije našla potrebnim da uputi o isplati dobitnika objavi i na hrvatskom jeziku. Ponešto se povremeno o toj ustanovi pisalo i u tisku, te se spominjali veliki prihodi ne samo ustanove, nego i njenih namještajnika i sl., ali ja ovom prilikom ne mislim ulaziti u detalje. Smatram jednostavno da bi trebalo užeti u razmatranje daljnju svršishodnost te ustanove u dosadašnjem okviru, te po-krenuti pitanje "decentralizacije", jer bi — po mome mišljenju — hrvatski narod imao više povjerenja u vlastitu lutriju, pa makar ona bila i skromnijeg obujma nego "jugoslovenska". Ima nas, naime, koji zigramo na lutriji više iz razonide i radozlosti, negoli iz želje za "glavnim zgoditkom", koji ionako nije bio sklon našem podneblju. Neka stručniji od mene kažu šta misle o tome. Hvala na uvrštenju ovih nekoliko dobromanjernih redaka.

HERMINA DRAGANIC, Zagreb

ISPRAVAK
U 14. broju "HT" (od 16. srpnja 1971.) na 2. stranici, ispod teksta "Pismo s otoka korektskom o-maškom nije bio potpisani pravi autor tog pisma — drug Ivan Matanović, već naš suradnik iz Umag-a — drug I. Balentović. Molimo čitače da uvaže ovu ispriku.

Uredništvo

HRVATSKI TJEDNIK

Novine za kulturno i društvena pitanja
Naklada: Matica hrvatska, Zagreb. Matice hr-vatske 2, tel. 39-393.

Ureduju: Zvonimir Berković, Vlado Gotovac, Jozo Ivičević, Zvonimir Lisinski, Štefan Skrabalo. Hrvatske Šoš

PRAVO AZILA STRANACA U JUGOSLAVIJI

Što je istina o slučaju 15 poljskih državljanima koji su navodno izručeni NR Poljskoj

Sve suvremene države poznaju ustanovu prava azila što se daje strancima koji iz političkih razloga zatraže utočište izvan svoje domovine. Azil se, dakako, ne daje automatski: svaka država zadržava za sebe pravo procjene okolnosti i motiva u svakom pojedinom slučaju, vodeći računa da azil bude pružen osobama koje su doista proganjane zbog svojih demokratskih uvjerenja ili im prijeti opasnost progona. I Ustav SFRJ u svom članu 65. sadrži takav propis, ali u praksi ipak dolazi do stavnih nejasnoća koje mogu biti zlorabljenje i protiv ugleda Jugoslavije kao nezavisne, nesvrstane i demokratske socijalističke zemlje.

Povod za razmišljanja o tome dalo je kratko i neupadljivo objavljeno saopćenje Saveznog SUP-a od 13. srpnja kojeg, istini za volju, nije sasvim jasno, ali ukazuje da se zbio slučaj koji izaziva potrebu za objašnjenjem, pa i svojevrsnim demantijem.

Svjetske su agencije obratile tom slučaju više pozornosti nego naš tisak, pa ćemo pokušati rekonstruirati o čemu je, zapravo, riječ.

Cini se da je sve počelo 5. srpnja kad je poljska službena agencija PAP objavila da su jugoslavenske vlasti uhvatile 15 poljskih državljanima koji su pokušali iz Jugoslavije prebjediti na Zapad, te da su ti ljudi izvedeni pred jugoslavenski sud i nakon toga »vraćeni« u Poljsku. Publicitet koji je u Poljskoj dan toj vijesti (a inače se u toj zemlji ne piše mnogo o pokušajima emigriranja) protumačen je željom poljskih vlasti da obeshrabre svoje potencijalne izbjeglice, koji putuju turistički u Jugoslaviju kao jedinu zemlju izvan »lagera« koja im je relativno dostupna.

Tri dana kasnije United Press International bavi se opširnije tim slučajem i navodi kako je »policija u Hrvatskoj i Sloveniji demantirala da bilo što zna o ovom slučaju«, odnosno: »u svakom slučaju, saopćila je policija, ovih 15 Poljaka nisu izvedeni pred sud.« I predstavnik SIP-a bio je »iz-

naden« vijestima iz Warszawe, napominjući da se »svi stranci tretiraju na isti način«, te da »nema riječi o predavanju poljskih građana ili njihovom izručivanju«. U istoj se vijesti dalje navodi da je poljsko Javno tužilaštvo ostalo uporno pri tvrdnji da su ti poljski građani izručeni, precizirajući da su u Poljsku dovedeni avionom, pozivajući se čak na postojanje jednog »legalnog sporazuma« iz 1960. između Jugoslavije i Poljske »koji sadrži jednu točku koja se odnosi na pitanja ekstradicije«. U istoj se vijesti navodi da je predstavnik jugoslavenske policije zajedno s postojanje takvog sporazuma.

Narednih su dana neki svjetski listovi komentirali događaj. Dok se »New York Times« zadržava na objašnjenju kako poljske vlasti nastoje zatvoriti »tunel prema Zapadu«, doglede je belgijski »Le Soir« mnogo oštrij: »Jugoslavija se upravo pridružila ostalim socijalističkim zemljama i sada je prvi put implicitno potvrdila da njene tajne službe suraduju s političkim policijama članica Varšavskog ugovora«. Spominjujući da je navodno i predstavnik visokog komesara za izbjeglice UN optužio Jugoslaviju da je povrijedila međunarodnu konvenciju o zaštiti izbjeglica, isti se list upušta i u ocjenu kako je to »neuspjeh težnji Jugoslavije da dokaze da se može biti komunist. ali ne i staljinist«.

Vijesti su se gomilale (pa i samovoljni komentari!) te je bilo već vrijeme da se dade kompetentno objašnjenje i iz službenih jugoslavenskih krugova. Tome je očito trebalo postuziti ranije spomenuto saopćenje Saveznog SUP-a, no — onako kako je sročeno — ono i dalje izaziva stanovite nedoumice. Citirajmo ga u cijelosti: »Po jugoslavenskim pozitivnim propisima, stranci koji nemaju uredne putne isprave ili ne posjeduju isprave svoje zemlje upućuju se diplomatsko-konzularnom predstavništvu svoje zemlje radi pribavljanja putne isprave i odlaska iz SFRJ.

Ovako se postupa sa svim strancima koji nemaju putnih isprava, bez obzira čiji su oni državljeni. To se događa i s poljskim državljanima koji borave u Jugoslaviji bez putnih isprava, pa se i oni upućuju u poljsku ambasadu radi dobijanja putnih isprava za povratak u Poljsku.

Treba napomenuti da se ni u jednom slučaju nije radilo o predaji ili o ekstradiciji tih osoba.«

U povodu jednog konkretnog slučaja Savezni je SUP pribjegao vrlo općenitom formulacijama. Dok se službeni poljski organi zapravo hvale kako uspešno surađuju s našim vlastima i time zastrašuju svoje gradaće (a ovih 15 neuspjelih izbjeglica bit će, cini se, izvedeno na sud ne zbog pokušaja bijega, nego zbog »drugih uvreda«), a dok istodobno zapadni novinari — među kojima ima vjerojatno i nedobronamjernih — dobivaju hranu za

svoje špekulacije o odnosima Jugoslavije i »lagere«; dok se, dakle, u javnosti iznose stvari koje mogu štetiti ugledu socijalističke Jugoslavije kao nezavisne, nesvrstane i demokratske zemlje — Savezni SUP upušta se u demanti koji ne osvjetjava sve elemente ovog slučaja. Nije, naime, riječ o osobama »koje nemaju uredne putne isprave« u svakodnevnom smislu (gubitak, oštećenje, zaborav), nego je riječ o ljudima koji su htjeli napustiti svoju zemlju preko Jugoslavije. U tom slučaju nitko ne može prisiliti našu zemlju da takvim osobama i odobri azil, ali još je manje dopustivo upućivati ih u diplomatsko predstavništvo njihove zemlje koju su htjeli napustiti; to »radi dobijanja putnih isprava za povratak!« To, doduše, nije formalno izručenje, ali se u praksi s njime izjednačuje! Osim azila (koji ne mora biti svakome odobren) postoji i pravo tranzita radi dobivanja azila: poljski su državljeni mogli, dakle, dobiti mogućnost da napuste našu zemlju kamo su htjeli, a stvar je zemlje koju bi izabrali hoće li ih primiti ili ne. Tek da se dogodilo da ih ni jedna zemlja nije htjela primiti, a da im je naša zemlja uskratila azil, moglo bi doći do upućivanja na poljsko diplomatsko predstavništvo. No i to bi bio nesimpatičan postupak ukoliko se doista radilo o izbjeglicama s političkim motivima!

U svakom slučaju postupak Saveznog SUP-a zahteva daljnja objašnjenja i odgovore na pitanja koja se nameću:

- je li doista 15 poljskih građana namjeravalo prebjegati na Zapad preko Jugoslavije iz političkih motiva?
- je li doista došlo do njihova zadržavanja i upućivanja na poljske diplomatske predstavnike?
- jesu li ti građani doista vraćeni u Poljsku uz suradnju naših vlasti?
- postoji li formalni sporazum o suradnji policija u takvim slučajevima između Jugoslavije i Poljske (odnosno ostalih socijalističkih zemalja)? Da li, možda, do takve suradnje dolazi i bez formalnog sporazuma?

Odgovori na ova pitanja potrebni su ne samo zbog svjetskog javnog mnijenja nego i zbog nas samih! Ugled nezavisne i nesvrstane zemlje koji SFR Jugoslavija s pravom uživa u svijetu previše je dragocjen da bi se njime itko smio poigravati! Ako je pak ovaj slučaj samo iskonstruiran radi provokacije, to treba jasno i odlučno reći — i dokazati!

Glosator

TREĆA – NEPOZNATA – BILANCA FEDERACIJE

Što znači da federacija ne plaća svoje dugove iako joj prihodi neprestano rastu?

koja je proizašla iz toga što je omogućeno da se određeni prihodi i rashodi ne bilanciraju. Sada imamo i treću bilancu federacije (ili II. izvanbudžetsku), tj. bilancu obvezu i trošenja koje federacija ne unosi u budžet. Kolika su sredstva, odnosno troškovi i obveze koji bi trebali ići u tu treću bilancu, neće se znati sve dotle dok se ne propiše obveza bilanciranja prihoda i rashoda federacije na drugi način, to jest obveza podnošenja računa o svim rashodima, onim plaćenima i onim neplaćenima.

Kakvo je stvarno stanje, zna djelomično samo guverner Narodne banke Jugoslavije i oni savezni funkcionari koji su kompetentni za stvaranje obveza federacije. Očito je da su oni dužni taj račun podnijeti, ako su ga već sačinili.

Guverner Narodne banke Jugoslavije Ivo Perišin u nekoliko je navrata na raznim sastancima upozorio da Narodna banka Jugoslavije mora plaćati dospjele dugove koje federacija ne isplaćuje. Iz ovoga jasno proizlazi da se nastavlja ranija praksa i da federacija umjesto otplate starih dugova Narodnoj banci Jugoslavije, na što ju je obvezala Savezna skupština stvara, mimo svih njenih odluka, nove obveze, doduše na originalan način.

Naime, federacija ne isplaćuje dospjele obveze prema inozemnim kreditorima i tako prisiljava Narodnu banku da plaća te dugove iz svojih sredstava — u ime federacije. Na taj se način dugovi federacije povećavaju, umjesto da se smanjuju, kako je odredila Savezna skupština. Guverner NBJ tvrdi da je prisiljen plaćati dugove federacije kako bi se izbjegle negativne posljedice neplaćanja naših inozemnih obveza. (Nije sasvim jasno zašto baš NBJ mora voditi brigu o posljedicama, ako je ne

vode oni koji su dužni platiti dugove?)

Narodna banka Jugoslavije plaća dugove federacije, a guverner NBJ piše pisma Saveznom izvršnom vijeću i saveznom sekretaru za financije tražeći da se potrebna sredstva osiguraju. Međutim, federacija sredstva ne osigurava, a Narodna banka Jugoslavije te dugove nastavlja plaćati, povećavajući na taj način emisiju novca.

Kako Narodna banka Jugoslavije ne može prisiliti federaciju na plaćanje dugova, ona ta sredstva naplaćuje od privrede. Naime, suma novca što ju je Narodna banka Jugoslavije povukla od privrede u mjesecu lipnju da bi sačuvala svoju monetarnu barijeru, cini se da je ravna sumi što ju je NBJ morala platiti u ime federacije od kraja svibnja do kraja lipnja.

Ako federacija svoje dugove ne plaća, a njeni prihodi rastu, onda ona vjerojatno troši više od onoga što joj je odobrila Savezna skupština za ovu godinu. Ovo je razlog da Savezna skupština hitno zatraži polaganje svih računa, pa i izradu druge nepoznate bilance federacije u kojoj bi se prikazale sve obveze i svi neplaćeni rashodi.

Ustavnim amandmanima naglašeno je da je naša zajednica socijalistička i samoupravna, u kojoj svijetini članovi imaju ista prava, dužnosti i odgovornosti. Narodna banka Jugoslavije i savezna administracija izdvajaju se od ostalih radnih ljudi na taj način što sebi u raspolaganju novcem uzimaju veća prava od onih koja im pripadaju po Ustavu, zakonima i odlukama legitimnih organa ove zemlje. Radni ljudi u radnim organizacijama primaju osobne dohotke sa zakašnjnjem, jer je Narodna banka Jugoslavije povukla novac iz privrede da bi tim novcem platila dugove federacije. Ne bi li bilo neophodno iste obveze koje vrijede za radne ljudi u privredi propisati i primijeniti i na radne ljudi zaposlene u Narodnoj banci Jugoslavije i saveznoj administraciji, tako da se njihova sredstva za osobne dohotke upotrijebi za isplatu dugova federacije? Tada vjerojatno guverner Narodne banke Jugoslavije ne bi više morao pisati pisma Saveznom izvršnom vijeću i saveznom sekretaru za financije da se osigura novac za isplatu inozemnih dugova federacije. Tada bi i radni ljudi u privredi dobili svoje osobne dohotke ranije, jer im Narodna banka više ne bi uzimala novac da bi platila dugove federacije.

Hrvoje Šošić

4 politika i društvo

REPUBLIKA I MEĐUNARODNE VEZE

U ovom je tjedniku već pisano o nekim oblicima međunarodnih odnosa, a posebno o međunarodnim ugovorima, i to u vezi s međunarodnom osobnošću republike, no dakako u tako kratkom prikazu s usredotočenjem na bitno pitanje ostalo je dosta toga nedorečenog, pa i nejasnog. Iz kasnijih razgovora i pisama, a pogotovo nakon pisma studenata filozofskog fakulteta upućenog uredništvu HT, zaključio sam da je potrebno neke pojmove rascistiti i nejasnoće ukloniti.

Ovo tim više, što su vanjski poslovi po svojoj prirodi takva služba koja se ističe izrazito centripetalnim karakterom, pa je prema tome idealno tlo za stvaranje i razvijanje snažnog centralnog aparata. Stoga je posve shvatljivo da je pri uredjenju složenih državnih zajednica upravo u toj specifičnoj funkciji najteže pronaći opće prihvatljiva i pogodna rješenja. Isto je tako razumljivo da se tu najteže mijenja ugodana praksa, koja se nastoji prikazati kao neka gotovo posvećena i sakrosantna tradicija nacionalno neopterećene élite. Međutim, aplogeti takvog navodnog nadnacionalnog i kozmopolitskog idealizma zaboravljaju da su oni sami postali robovi vlastitih predstava i nesuvremene tradicije, koja ih prijeđa da sivate neprisupljene promjene u životu naroda i međunarodne zajednice. Sve ovo je razlogom da će na ovom području uvijek biti znatnih otpora promjenama, a ovi su otpori olakšani već samom činjenicom što uplitanje vanjskog elementa pruža naizgled uvjerljive izlike za centralističko rješenje.

No, prije razmatranja naše teme dužnost mi je ispričati se što okvir i priroda ovog članka ne dopušta oširije razlaganje s potrebnim objašnjenjem, prikaza iz međunarodne prakse i međunarodnopravne značnosti i navodenjem izvora, pa tako pojedine tvrdnje mogu se dojmiti kao arbitrarne teze, koje nisu pobliže obrazložene i utemeljene. S druge strane, ispričavam se onima koji — opravdano — ne vole u informativnom tisku čitati teoretska izlaganja, pa ma kako kratka; no, ona su kadkada neizbjegljiva, a teško je nači pravu mjeru između ove Seile i Haribide. Ipak postoji ovdani razlog, a taj je da o tome danas valja pisati, a su to pitanja koja nam ne mogu biti indiferentna i da ona izazivaju šire zanimanje; pri tome ne smije se zaboraviti činjenicu da mi u Hrvatskoj nemamo glosa koje bi se bavilo međunarodnim odnosima i politikom, a pogotovo nema takve popularne dvoletne publikacije kakvu Srbija ima u »Međunarodnoj politici«, a osim rje u Beogradu izlaze još »Međunarodni problemi«, »Jugoslavenska revija za međunarodno pravo«, te brojne periodične publikacije raznih tamošnjih instituta.

Pivo pitanje koje se postavlja u vezi s međunarodnim ugovorima odnosi se na dilemu da li naš prijedlog o povjerenju te funkcije saveznim organima predstavlja veće ograničenje i veći ustupak nego jedan predhodni prijedlog o pridržavanju reguliranja susjedstva odnosa. Držim da o tome nema ni govor a da je cilj krivo usmjerena. Prijave svega u tome nema nikavog prijenosa suvereniteta, jer tkogod govor o prijenosu suvereniteta, bilo djelomičnom ili podpunom, dakle tkogod govor o djelomičnom zadražavanju suvereniteta, republike, taj ne shvaća srž problema, a ponajmanje razumije prirodno i neotudivo pravo svakog naroda na suverenost. Jer kad bi republika, odnosno narod koji je iskonski i isključivo nosilac suvereniteta, prenijela i odrekla se tog svog temeljnog atributa, onda ona ne bi imala više tu svoju bitnu osobinu, ne bi više bila suverena, ne bi više bila država, pa ma kakvo joj mi ime dali. Ima dosta primjera saveznih država u kojima se članice zovu »zemlje« i »države«, a da pri tome nemaju nikakvih elemenata državnosti pa tako ni međunarodnu osobnost, a što je uostalom i razumljivo jer to risu etnički utemeljene jedinice s pravom na državu. U našem slučaju radi se o povjerenju određenih poslova koje savezni organ vrši u ime republičkog suvereniteta. Time je zauzet načelan stav da republička međunarodna osobnost nije ograničena na susjedске i druge manje značajne odnose, kao što to imaju pojedine nesuverene jedinice poput švicarskih kantona i njemačkih zemalja. Odraz te podpune međunarodne osobnosti i suverenosti republike bio bi i zahtjev da upravo republička predstavnička tijela ratificiraju međunarodne ugovore, pa bi tako savezni organ za vanjske poslove bio pod kontrolom nosilaca narodnog suvereniteta i ne bi postojala mogućnost da se uzdigne na položaj nadnacionalnog nezavisnog arbitra, dok s druge strane ne bi imale razloga prijeći razvitak suverenog i djelotvornog organa sa stručnim i po nacionalnom ključu izabranim funkcionarima.

Osim toga, bez obzira na ovo načelno rješenje o kojemu je više govoren u članku u 4. broju HT, nema nikavih zapreka da se dogovorno, ostavi republičkim organima (u okviru dogovora o saveznim službama i njihovim poslovima) pravo neposrednog međunarodnog ugavaranja o pitanjima koja se direktno tiču pojedinih republika, kao što su primjerice, susjedski odnosi, kulturna suradnja, privredni aranžmani i slično.

Slijedeće objašnjenje zahtjeva opaska o državi kao »emanaciju nacionalnog bića«. Takva tvrdnja ne može izdržati ozbiljnu kritiku, isto kao što se ne može s druge strane negirati realno postojanje naroda; da narod ne postoji, ne bi se niti javljali problemi i krize kad se se pokušava zanemariti. Narod, i to konkretni, pojedinačni narod, historijska je, nezaobilazna i — koliko je to u našem svijetu moguće — trajna pojava, a u svakom slučaju trajnja i stalnja pojava nego konkretna država. Država je, u svojoj biti, organ, tvoreća politička organizacija, koja se i ne mora u svom historijsom razvijetu oklanjati s narodom; mo-

guće su i poznate najraznolikije kombinacije nastajanja i propadanja država, udruživanje i razdvajanje, a narod je mimo toga živio i postajao, a da dekretirana rješenja nisu mogla bitno utjecati na njegovu opstojnost. Država, dakle, nije emanacija nacionalnog bića, ali je zato pravo na državu na današnjem stupnju razvijenja prirodno i neotudivo pravo svakog naroda. U tom smislu moglo bi se govoriti o procesu demistifikacije države, o njenom silaženju s postolja nepričekovanog gospodara i suca nad ljudskim sudbinama i svedenju na realnu društvenu ulogu u službi naroda. I možda bi se u istom duhu mogla tumačiti Engelsova teza o odumirajući države.

Vanjski odnosi ne iscrpljuju se u međunarodnim ugovorima. Ostaje čitav niz međunarodnih dodira i veza, o kojima se mogu postići dogovori o povjerenju saveznim organima, odnosno o pridržavanju republičkim tijelima. Naime, brojni kontakti i odnosi s vanjskim svijetom po samoj svojoj prirodi ne pripadaju savezu.

Uvriježeno je shvaćanje da se svaki dodir s vanjskim svijetom stavlja u sferu saveznih vanjskih poslova. No, dok takvo shvaćanje ima opravdanje kada se radi o općoj svjetskoj politici i o zajedničkim međunarodnim odnosima — a i tada samo kao izraz zajedničkog interesa i volje sviju republika —, ne može ono poslužiti mistifikaciji vanjskih poslova i svjesnom širerju uvjerenja o njihovom nadnacionalnom obilježju, čime se zamagljuje bit problema. Kad bi se svi vanjski dodiri tako shvatili, onda bi čak čin kojim neki, naša kućanica kupuje »set u Trstu ulazio u saveznu sferu vanjskih odnosa, jer i u tom slučaju imamo pravni posao između pripadnika različitih država. Da ne duljimo, spomenimo samo još djelatnosti turističkih predstavnika, organizacija za uvoz i izvoz itd. A svatko razuman mora priznati, da republika — ako je doista država — ima mnogo veće i šire ovlasti od kućanice.

O ulozi republike pri sklapanju međunarodnih ugovora već smo govorili u prijašnjem članku. Premda naš prijedlog, koji dosljedno odražava načelo suverenosti republike, ujedno udovoljava načelu međunarodne suradnje, nje prihvaćen, prihvativjivo je i sadašnje rješenje (ratifikacija po saveznoj skupštini), ako se prihvati praksa, kao kod ustavnih amandmana, da republičko tijelo izvijesti savezni organ o svom prihvatu; naime, na taj način ipak imamo: iako posredno, privolu republike.

Što se pak tiče opće, svjetske međunarodne politike, ne može se staviti ozbiljnijih prigovora njenom povjerenju saveznim organima. Ona počiva na zajedničkim interesima zbog kojih su naši narodi i ušli u savez socijalističkih republika i bez toga on bi izgubio svoj temeljni smisao i opravdanje. Potrebno je samo strpljivim i dobromanjernim dogovorima i svačoknevnim praksom postupno izgraditi postupke i sredstva s pomoću kojih će se najvjernije odraziti i sprovoditi zajednički interesi i suverene volje svake republike. U tom pogledu, ali i radi drugih, pojedinačnih potreba, valjalo bi pomicati na ustanovu republičkog ministra vanjskih poslova (u tome, uostalom, ne bismo nosili primat u svijetu), pa bi ovi republički funkcionari mogli najautentičnije tumačiti interes i želje svojih republika u formuliranju zajedničke vanjske politike.

Međutim, ovo ne isključuje političke razgovore i dodire republičkih organa neposredno sa stranim svijetom, i to ne samo sa stranim pokrajinama i oblastima nego i s drugim državama na najvišoj razini. Svako drugo rješenje, posebno kada se radi o pitanjima koja prvenstveno zanimaju pojedinu republiku, ne bi se moglo uskladiti s temeljnim pravom na suverenost i jednakost, jer bi hrvatski narod i njegova država — a to vrijedi i za ostale narode našeg saveza — došao u neravnopravni položaj u odnosu na ostale narode svijeta; on ne bi imao ista prava koja uživa, na primjer, talijanski ili bugarski narod, a hrvatski je narod, kao i ostali južnoslavenski narodi, ušao u ovu zajednicu ne zato da izgubi neka prava, nego baš naprotiv da mu njegova prava suverenog naroda budu još bolje i sigurnije zaštićena i zajamčena u zajednički ratovopravnih i slobodnih naroda kakav je naš socijalistički savez. Svatko tko iole pozna historijat međunarodnih odnosa, a posebno priznanja međunarodne osobnosti, svjestan je neugodne istine da put međunarodne afirmacije i priznanja nije posut ružama, da na tom putu uvijek ima teškoća i nerazumijevanja, kako svjesnih, hotimičnih, tako i onih koji su posljedica rutine. Strpljivošć i uspiješnom politikom valjat će svladati otpore i prelaziti preko neizbjegljivih neuspjeha, no u konačni uspjeh ne može biti sumnje, jer u današnjem svijetu opće međuzavisnosti svatko je svakome potreban, a realnost i interes uviđek na koncu pobijedu nad uskogrudnim predrasudama i fiktivnim načelima. Očiglednih potvrda za taj stav imamo svugdje oko nas, pa i u najnovije vrijeme, pa čak ako se radi i o najvećim svjetskim silama.

I ovaj zadatak govor u prilog osnivanju republičkog organa vanjskih poslova, kojem bi posebno bilo povjerenje zastupanje republike prema vani, kako u političkim razgovorima, tako i pri sklapanju ugovora koji bi bili pridržani republički. Republički bi ministar u Hrvatskoj imao osobito važnu ulogu u vezi s položajem mnogobrojnog radništva u inozemstvu.

Međutim, ni ovime nije iscrpljena uloga republike u međunarodnim odnosima, pa će u slijedecim člancima, prema potrebi, biti govor o nekim drugim oblicima u kojima se izražaju njenja međunarodne osobnosti, tako, primjerice, u međunarodnim organizacijama, u konzularnim predstavnicima i dr.

Drago Dominis

ULOGA SVEUČILIŠTA U RAZVOJU NEDOVOLJNO RAZVIJENIH PODRUČJA

Nerazvijeno područje obuhvaća petinu površine i desetinu stanovništva SR Hrvatske. Ukupni proizvod u tim područjima u 1968. godini bio je 2.706 din, a republički projekat 6.928 din. Sličan je odnos i u broju zaposlenih u društvenom sektoru. Na jednog liječnika u SR Hrvatskoj dolazi 830 stanovnika, a u nedovoljno razvijenim područjima 3.020. Broj nepismenih u tim područjima kreće se od 20 do 42%, a republički je prosjek 12,1%. U nerazvijenim područjima iz godine u godinu smanjuje se broj učenika u osnovnim školama, a koliko ih nastavlja školovanje, vidi se iz naredne tabele:

Područje	ukupno nastav.	u istoj općini	izvan svoje općine
nerazvijeni	67,9%	40,1%	59,9%
SR Hrvatska	81,6%	71,8%	28,2%

Prema tome, naš građanin iz nedovoljno razvijenih područja, s trećinom prosječnog republičkog ukupnog prihoda, znatno češće nastavlja školovanje izvan svoje općine. Na studiju on će opet biti više materijalno opterećen, jer su fakulteti locirani u većim središtima, dalje od nerazvijenih područja. Kako mora izdvajati više, a ima manje, student iz nedovoljno razvijenih područja teško može završiti fakultet. Iz takvih sredina fakultet mogu završiti samo najnadareniji ili veoma bogati.

Iako u nedovoljno razvijenim područjima bogati imaju malo, nadarenih je jednak postotak kao i u drugim sredinama. Prema tome, između razvijenih i nerazvijenih područja nema razlike u jednom od najvažnijih čimbenika u društvenom i ekonomskom razvoju — u ljudskom intelektualnom potencijalu. Na žalost, materijalni razlozi ometaju da se u nerazvijenim područjima školovanjem najboljih iskoristi taj najveći prirodnji dar. Osim toga, sadašnji način primanja u škole i na fakultete stavlja u ne povoljniji položaj dake iz nerazvijenih područja. Poznato je da se na prijemnim ispitima traži znanje na toj osnovi odlučuje o primjenu kandidata. Da bi neko u nerazvijenom području imao isto znanje kao u razvijenom području, mora biti nadareniji i marljiviji. Tko trenutno više zna, ne mora bolje uspjeti u studiju, jer za uspjeh u studiju nema istu prognostičku vrijednost ono znanje koje je rezultat dobrih uvjeta, kao znanje koje je plod sposobnosti i truda pojedinca. Sadašnjim načinom primanja zatvaramo vrata škola i fakulteta sposobnoj djeci iz nedovoljno razvijenih područja. Tako oni rijetki iz tih područja, ako probiju materijalnu barjeru, nailaze na još jednu, veliku i neopravdanu.

Nije stoga čudo što je nepovoljnija kvalifikacijska struktura zaposlenih u nerazvijenim područjima, a najveća je razlika baš u postotku kadrova s visokom stručnom spremom. Dok je u cijeloj SR Hrvatskoj projekat zaposlenih s visokom stručnom spremom 6,4%, u nerazvijenim područjima taj je broj dvostruko manji — 3,2%. Taj podatak govori o nedovoljnoj ulozi sveučilišta u razvoju nedovoljno razvijenih područja. Pored ostalih krivnju za to jednim dijelom snosi i sveučilište, koje ne dosadašnjim načinom primanja na studij favoriziralo one iz razvijenih područja.

Zato nedovoljno razvijena područja oskudjevaju u kadrovima koja im najviše mogu pomoći. Da bi došli do takvih kadrova, nerazvijeni su prisiljeni da ih plaćaju više nego drugi. Pored toga takvi kadrovi rade tamo samo kratko vrijeme, dok si materijalno ne pomognu, a nakon toga prvoj prijateljima napuštaju to područje. Osim takvih, tamo idu mladi stručnjaci koji u razvijenim područjima ne mogu odmah naći posao, pa u »provinciju« idu dok se ne afirmiraju. Na taj način nedovoljno razvijena područja za kadrove iz razvijenih postaju

SAOPĆENJE PROŠIRENOG PLENUMA SAVEZA STUDENATA HRVATSKE

izvori velikih zarada ili pak vježbalište za njihove mlade kadrove. Čini se da to više stoji nerazvijene nego što iznosi pomoć što je dobivaju preko Fonda za nedovoljno razvijene. I pored 600,231.000 din (novih) što su ih nedovoljno razvijeni krajevi dobili u razdoblju 1966—1970, prosječna je godišnja stopa privrednog rasta u tom razdoblju u nedovoljno razvijenim područjima 11,5%, a u SR Hrvatsku 14,6%. Prema tome, i pored ulaganja, koja nisu mala, razlike između razvijenih i nerazvijenih i dalje se povećavaju. Povećava se, dapače, broj nerazvijenih područja, tako da se iz godine u godinu javljaju nove komune koje su »sazrele« da uđu u porodicu nedovoljno razvijenih.

Pomoć nedovoljno razvijenim područjima ne bi se stoga smjela ulagati samo u proizvodnju i infrastrukturu. Pokušat ćemo, zbog toga, iznijeti jedan prijedlog po kojem bi se dio materijalnih sredstava iz Fonda za nedovoljno razvijena područja mogao racionalnije iskorištavati. Rekli smo već da jedino po čemu se nerazvijena područja ne razlikuju od razvijenih jest to što se tamo rađa jednak postotak talentirane djece kao i u razvijenim područjima. Budući da je ljudski faktor veoma značajan u ekonomskom razvoju, najefikasnija pomoć nedovoljno razvijenim područjima bila bi u školovanju talentirane djece.

Da li se pomoć iz Fonda za nedovoljno razvijene — u obliku kredita ili stipendija — za školovanje određenog broja najboljih učenika ispravno usmjerila, i valjalo bi, ponajprije, da svaka nedovoljno razvijena komuna utvrdi potrebe za kadrovima. Nadalje, učenike iz nerazvijenih područja valjalo bi osloboditi obveze da polažu prijemne ispite, jer je dovoljno jamstvo za uspjeh u dalnjem školovanju to što su bili najbolji u svojoj sredini. Po istom kriteriju trebalo bi se vršiti i primanje na sveučilište. Rezultati ispitivanja pokazuju da najbolji ostaju među najboljima bez obzira odakle dolaze i bez obzira na privremene razlike u znanju.

Stipendija ili kredit obvezivali bi da se diplomirani stručnjaci vrati u krajeve iz kojih su potekli, te da se oduže svom zavičaju koji je dobivena sredstva uložio u njihovo školovanje, umjesto u nešto drugo. Takvim stručnjacima valjalo bi osigurati približnu plaću kao i u drugim sredinama. Osjećaj da rade u svom kraju i za svoj kraj, pozitivnije bi se odrazio na rezultate njihova rada nego da na njihovim mjestima rade ljudi iz drugih sredina koji svoj boravak smatraju privremenim. Jer, zacijelo, razvitak nerazvijenih područja nitko ne želi više od onih kojima je to područje zavičaj.

Bude li školovanje u nas više vodilo računa kakav je netko nego odakle je, smanjiti će se također jagma za većim središtima. U sadašnjoj situaciji nije čudo da se oni malobrojni iz nedovoljno razvijenih područja koji uspiju završiti neku školu ili fakultet, ne žele zaposliti u kraju iz kojeg su potekli, jer oni najbolje znaju što čeka njihovu dječu ako svoj životni put počnu tamo gdje su počeli i sami.

Nerazvijena područja dobit će tako kadrove koji će uspiješnije iskorištavati potencijale tih područja, a republika neće morati iz godine u godinu povećavati fond za ta područja. Sve to pomoći će smanjivanju razlike između razvijenih i nerazvijenih. Te su se razlike i pored povećanog ulaganja, na dosadašnji način, iz godine u godinu povećavale, umjesto da su se smanjivale.

Uspijemo li da ekonomski privilegiji ne budu i privilegiji za izobrazbu, škole i sveučilište otvoriti će vrata većem broju talentirane djece iz nerazvijenih područja i povećati time svoju ulogu u razvoju tih područja. Za škole i sveučilište nema nedovoljno razvijenih područja, jer su nedovoljno razvijena područja dospjela u tu grupu samo na osnovu ekonomskih kriterija. U njima ima dovoljno talentirane djece koja s uspjehom mogu završiti sve škole i fakultete.

Miroslav Vujović

Predsjedništvo Saveza studenata Hrvatske u prisutnosti većeg broja članova Predsjedništva Saveza studenata Zagreba i delegacije Saveza omladine Hrvatske raspravljalo je na sjednici održanoj 14. srpnja 1971. godine o aktualnim političkim prilikama, te o budućim akcijama hrvatskih sveučilištaraca. Gotovo svi sudionici u raspravi često su isticali kako naš samoupravni razvitak može u ovome trenutku biti zaustavljen stvarnim, ali često i izmišljenim pritiscima unutrašnjih i vanjskih snaga. Proklamirana načela u proteklom razdoblju trebalo bi naročito danas, kada su usvojeni amandmani, svakoga obvezivati na još beskompromisniji razračun s unitaristima koji su glavni i najjači neprijatelj izmjena u društveno političkom sustavu naše zajednice. Napadati danas nekoga drugog, a posebno tobožnje nacionaliste, značilo bi ustuk pred pravim neprijateljem i devalviranje progresivnih političkih načela, koja su bila posebno istaknuta na X sjednici CK SKH i konferenciji SKJ.

Studenti su posebno svojim diskusijama isticali kako borba za razmijernu nacionalnu zastupljenost u poduzećima, ustanovama ili društveno-političkim organizacijama nije nikakvo »prebrojavanje«, nego nastojanje uspostavljanja stvarnoga nacionalnoga pariteta. Također je utvrđeno da su neprihvatljivi napadi na pojedine ustanove, razna glasila ili pojedince ako se čine samo za to da bi »druga strana« postala zadovoljnija, no posebno su neprihvatljivi ako izbjegavaju bilo kakvu argumentaciju. Sudionici rasprave na plenumu su istakli da nitko ne može biti žrtvovan samo radi toga jer je »konstelacija« političkih snaga takova, a ponajmanje to mogu biti ljudi koji su u svom političkom radu radi beskompromisnosti i radikalizma stekli nepodijeljenu podršku ljudi iz svojih radnih sredina i javnosti.

Iz pojedinih istupa naših političara, rečeno je, provjeravaju misli i ideje za koje smo vjerovali da su ih oni već odavno apsolvirali, a ako ne baš i oni, ono naša društveno-politička praksa — sigurno!

Mislimo da se ne može djelovati u interesu radničke klase izmišljanjem neprijatelja samo radi toga da bi se vlastita pozicija osmisnila, nego u hitnom i energičnom rješavanju problema vezanog

nih uz problematiku deviznoga režima, središta otudene gospodarske i političke moći, nedopuštanju velikih socijalnih razlika, nezaposlenosti, iseljavanja i drugih problema.

Ako Savez komunista izražava interes radničke klase i ako je Hrvatska suverena država radničke klase, onda mislimo da bi se i političko rukovodstvo naše republike trebalo u predstojećim društveno-političkim zbivanjima rukovoditi s tada proklamirana principa.

U daljem tijeku zasjedanja studenti su donijeli sljedeće konkretne zaključke:

1) Zahtijevamo da predstavnici studenata ubuduće budu pozivani na sve političke skupove svih nivoa SR Hrvatske.

2) Uslijed sve većih blokovskih pritisaka na ne-svrstanu SRF Jugoslaviju smatramo svojom dužnosću i obvezom da se aktivno pripremimo na doček bilo kojeg agresora. Stoga razloga zahtijevamo najhitnije formiranje studentskih vojnih teritorijalnih jedinica. Također predlažemo osnivanje zajedničkog štaba općenarodne obrane pri SSH.

3) U vezi s decentralizacijom našeg cjelokupnog društveno-političkog sustava SSH je zainteresiran samo za dvije komisije pri Koordinacionom odboru Udruženja SSJ i to Komisiju za općenarodnu obranu i Komisiju za međunarodne veze.

4) Plenum SSH se jednoglasno pridružuje Otvorenom pismu Predsjedništva SSZ Općinskom komitetu Saveza komunista Drniš. Vjerujući da izražavamo mišljenje hrvatskih sveučilištaraca, mi, dragi drugovi, podržavamo vaš stav prema članu CK SKH Zvoni Jurišiću i oštros prosvjedujemo protiv metode arbitriranja nad vašom organizacijom i njenim odlukama. Hrvatski sveučilištarci poručuju komunistima i narodu općine Drniš da ustraje u borbi za ostvarenje humanističkih načela koja su narod ovog kraja vodila u revolucionarnu borbu od 1941. do današnjega dana.

U Zagrebu, 14. srpnja 1971.

Predsjedništvo
Saveza studenata Hrvatske

Predsjednik:
Ante Paradžik

OTVORENO PISMO PREDSJEDNIŠTVA SAVEZA STUDENATA ZAGREBA OPĆINSKOM KOMITETU SAVEZA KOMUNISTA – DRNIŠ

Dragi drugovi,
U općenarodnom pokretu čiji smo i mi sudionici narod općine Drniš radi njegove beskompromisne borbe protiv unitarista i ostalih neprijateljskih snaga našeg samoupravnog razvijatka, imao je i ima veliku ulogu. Za utemeljenje hrvatske države, protiv otuđenih središta gospodarske i političke moći, za afirmaciju radničke klase koja treba biti subjekt u svim sferama društvenog događanja, posebno su komunisti Drniš imali odlučne i principijelne stavove. Ispravnim shvaćanjem nacionalnog preporoda kao borbe radničke klase komunisti Drniš se nisu nikada zadovoljavali, a to ne čine ni danas, formalnim prostorom slobode, koji tek omogućuje slobodnu deklarativnost, nego su išli u bitku za konkretna ostvarenja načela koja su proklamirana posebno na Desetoj sjednici CK SKH.

Vi ste shvatili da se novi društveni odnosi ne mogu izgrađivati od ljudi koji su godinama radili na devalviraju osnovnih vrijednosti naše revolucije. Zbog toga kadrovska politika koju vi vodite trebalo bi biti primjer mnogim općinama u našoj Republici a i društveno-političkim organizacijama također.

Komunisti i sav narod općine Drniš svoju zdušnu

podršku našem novom političkom kursu očitovali su najbolje prilikom posjeta Drnišu drugarice Savke Đabčević-Kučar. Utoliko nas jako čude napadi na vaše rukovodstvo od ljudi koji su ga do nedavno hvalili i isticali kao primjer progresivnog rukovodstva.

Mislimo da svaka organizacija Saveza komunista ima pravo iznijeti svoj stav ne samo o aktuelnim političkim zbivanjima nego i o pojedinima pa bili oni i članovi Centralnog komiteta CK SKH. Vjerujući da izražavamo mišljenje zagrebačkih sveučilištaraca, mi, dragi drugovi, podržavamo vaš stav prema članu CK SKH Zvoni Jurišiću i oštros prosvjedujemo protiv metode arbitriranja nad vašom organizacijom i njenim odlukama. Zagrebački sveučilištarci poručuju komunistima i narodu općine Drniš da ustraje u borbi za ostvarenje humanističkih načela koja su narod ovog kraja vodila u revolucionarnu borbu od 1941. do današnjega dana.

U Zagrebu, 13. VII 1971.

Predsjedništvo
Saveza studenata Zagreba

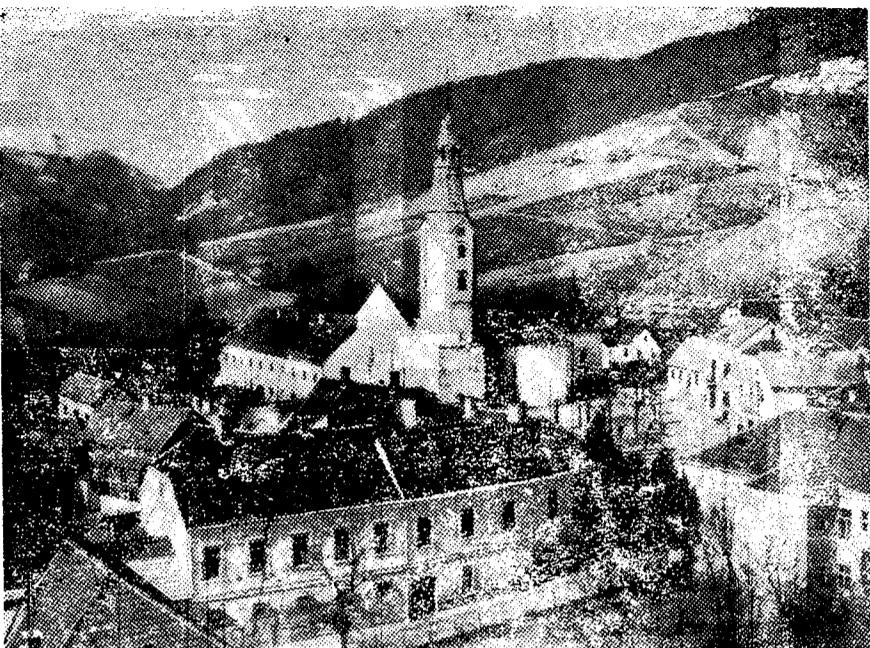
Predsjednik:
Dražen Budiša

6 gospodarstvo

Ima jedno mjesto u poznatu djelu Friedricha Engelsa »Porijeklo porodice, privatnog vlasništva i države« – koje neodoljivo nameće potrebu usporedbe. Engels naime, analizirajući razvitak podjele rada među ljudima, stiže i do onog razdoblja kada se u razvitu ljudskog društva pojavljuje trgovac. Ocjenjuje ga izvanredno oštro: »Pod izgovorom da oslobođa proizvođača truda i rizika razmijene, da proširuje prodaju njihovih proizvoda do udaljenih tržišta, da time postaje najkorisnija klasa stanovništva, oblikuje se klasa parazita, pravih društvenih gotovinskih životinja, koja kao nagrada za vrlo neznačne stvarne usluge skida vrhnje kako s domaće, tako i sa strane proizvodnje, brzo stječe ogromna bogatstva i odgovarajući društveni utjecaj...« Naša se država i društvo nalazi u razdoblju ubrzanog gospodarskog razvijanja, a porast proizvodnje i veza sa svim zemljama svijeta uvelike nadmašuje opseg poslovnih veza u još nedavnoj prošlosti. 1965. godine proširene su mogućnosti za poslovanje s inozemstvom, a trgovina oslobođena najvećim dijelom oporezivanja dobitka. Širim su otvorena vrata za ubrzani razvitak trgovine, koja je to iskoristila u punoj mjeri.

Veletrgovci i uvoznici nisu ni do tada propuštali priliku da upravo – kao što kaže Engels – »za vrlo neznačne stvarne usluge« skidaju vrhnje i odnose dohodak proizvođača.

No, oslobođeni mnogih ograničenja, trgovci su krenuli u bezdušni pohod na luke zarade.

Što si pitomiji, to si draži vukovima

»Maritenia shipping Co.« da bi mogao, suprotno našim propisima ostvariti goleme zarade u preprodaji brodova. »Progres« iz Beograda preko svoje filijale u Zagrebu (Opatička ulica 4) prodao je poduzeću »METKA« u Klanjcu kredit od 500 milijuna starih dinara uz uvjet da mu ovaj proda 400.000 USA \$.

Kada »Progresu« nije bio problem osnovati izmišljenu firmu u Liechtensteinu da bi preprodao brodove, još mu je manji problem izmisli formu kako da proda dinare za dolare.

Devize može svako poduzeće ustupiti svom poslovnom partneru. Tako je i »Progres« izmislio poslovno-tehničku suradnju u onom dijelu koji mu je bio potreban da bi se za 500 milijuna st. din. dokopao 400.000 USA \$. Kako »Metka« u Klanjcu nema vlastitih deviza, jer se bavi samo trgovinom i proizvodnjom kamena, to je ona devize morala kupiti, i to po skupljoj cijeni. Za 400.000 USA \$ razlika iznosi 167 milijuna st. dinara, ili više od 33%, dakle više od 1/3.

Tko prodaje dolare?

»Metka« u Klanjcu kupila je 400.000 USA \$ i dala ih »Progresu«, s napomenom da je u odnosu na službeni tečaj na svoj račun morala platiti 167 milijuna st. dinara. Na njoj su zaradili:

»Standard-konfekcija« Zagreb 115 mil. din

Beogradskla klanica 40. mil. din

»Avala-Genex« Beograd 12 mil. din

Na ovim devizama »Progres« će zaraditi velike novce uvozom. Na koga će se te zarade prevaliti? Ponajprije, žrtve su radnici »Metke«, a onda i svi stanovnici Klanjca. A skupu robu »Progres« platit će svi stanovnici Jugoslavije. Zato i cijene moraju rasti.

Hlađenje kamena

Sverceri su uvijek drski. Tako je i s našim trgovcima dinarima i dolarima. Slučaj »METKE« u Klanjcu bio bi komičan da nije tragičan. Naime, Beogradskla klanica (Beograd, Ul. 29. novembra) razliku deviza u iznesu od 40 milijuna st. din naplatila je od »METKE« kao da je riječ o troškovima hlađenja. Vjerojatno hlađenja zagorskog kamenja?

»Standard-konfekcija« izmisliла je u Zagrebu u Lopašićevoj 3 drukčiji trošak za »METKU«: najamnu za poslovni prostor. Vjerojatno, opet, da smrznuti zagorski kamen zaštiti od sunca?

»Avala-Genex«, preduzeće za uvoz i distribuciju filmova, Beograd. Kneza Višeslava 58, nema problema oko izmišljavanja. Razliku od 12 milijuna st. din za prodane dolare naplatila je kao trošak oko izrade filma i propagandnih fotografija, koje, razumljivo, nije nikada napravila.

Izmišljeni ugovori i usluge koje nisu nikad napravljene — način su kako se trguje devizama i dinarima. No, tajne se ipak otkrivaju, unatoč svoj zavjeri šutnje.

Bezobzirni i prema najsiromašnjima

Ovaj smo naslov izabrali da bismo pokazali kolika je bezdušnost reeksportera i veletrgovaca. U ostvarenju nezakonitih zarada ne biraju žrtve, nemaju obzira ni prema najsiromašnjima. To nas i navodi na usporedbe sa zaključcima F. Engelsa o trgovcima. I potrebu da se zaštитimo od njih.

Da bi »METKA« iz Klanjca dobila neophodan kredit, ona je pored kamata i troškova od 9% morala odmah isplati »Progresu«, Beogradskoj klanici, »Standard-konfekciji« u Zagrebu i »Avala-Genexu« u Beogradu 212 milijuna st. din, ili 42%. To je cijena po kojoj izrabljivači trguju novcem. (»METKA« je pored 167 milijuna st. din. morala unaprijed platiti i 45 milijuna st. din. na ime prve rate kamata.)

U samoupravnom društvu samoupravljač mora trgovcu platiti 42% u gotovom i unaprijed da bi dobio kredit! Nije li ovo užasan dokaz da s likvidacijom finansijskog kapitala ne bi trebalo čekati niti jedan dan? I to u ime socijalizma, samoupravljača i onog zagorskog radnika koji lomeći kamen mora plaćati takav užasan danak.

»METKA« ne može izdržati ovu cijenu kredita i zapast će u gubitke. Tako žrtve nisu samo radnici »METKE« nego i svi stanovnici općine Klanjec koja je dala garanciju za zajam »Progresu«.

A znate li koliko je to i što znači za stanovnike Klanjca 167 milijuna st. dinara? Netto osobni dohodci svih radnika u općini Klanjec u 1970. godini iznosili su 175 milijuna st. dinara. Dakle, veletrgovci su preprodajom deviza oteli 96% godišnjih osobnih dohodata stanovnika Klanjca zaposlenih u privrednim organizacijama.

Ili: svi prihodi općine Klanjec u 1970. godini iznosili su 407 milijun st. dinara. Veletrgovci i reeksporteri oteli su samo jednim potezom, preprodajom 400.000 USA \$, novac u visini od preko 40% godišnjih prihoda klanječke općine.

Oprostite, ali na kraju nemam riječi kako nazvati ovaj odnos. Svaki izraz bio bi preblag.

Hrvoje Šošić

»PROGRES« VOLI VRHNJE – DOBAR TEK!

Trgovina stranim novcem najunosniji je posao...

U čemu je opasnost?

Borba protiv reeksportera uzela je takvog maha u političkom i javnom životu da već svatko zna o tome je riječ. To su veletrgovci koji svoje poslovanje obavljaju tako da kupuju u jednoj zemlji a prodaju u drugoj. Npr. kupe u Poljskoj, da bi tu istu robu prodali u Danskoj. No, kod nas ti reeksporteri pored trgovanja sa stranim i između stranih zemalja imaju pravo i na trgovinu s Jugoslavijom i s tim u vezi pravo na stvaranje različitih kombinacija. Bave se svime, od kupovanja dječjih igračaka, proizvodnje gradevinskog materijala, proizvodnje i trgovine alkoholnim pićima i cigaretnama do stvaranja vlastitih zrakoplovnih kompanija.

Najveća reeksporterska poduzeća, kao npr. »Genex« ili »Progres«, izrasla su iz ranijih monopolističkih poduzeća sa svim vezama koje iz takvog položaja proizlaze, osobito vezama sa finansijskim kapitalom. To im daje golemu moć i mogućnost da gospodare i nad našim najvećim radnim organizacijama.

Njihova moć proizlazi iz bivših i sadašnjih monopola, a znamo da je ekonomski monopol još ozbiljniji od onoga koji neposredno štiti država. Reeksporteri su najopasniji jer imaju bezbroj poduzeća u inozemstvu u kojima za finansijske izdatke ne polažu račun u našoj zemlji, jer imaju goleme kapitale, i jer preko njih bivše savezne banke ostvaruju trgovinu novcem i devizama.

Svjedoci smo da kod nas raste inflacija, rastu troškovi života, nema očekivane stabilizacije u privredi, neličivost je sve veća, a isplate osobnih dohodata radnika u pitanju su svakog mjeseca za sve veći broj zaposlenih. Zašto je stanje sve gore?

Golemi trgovaci deficit u poslovanju s inozemstvom ostvaren u prošloj godini uvelike je nadmašen u prvom polugodištu ove godine. Tomu je tako zato što se na uvozu mogu ostvariti velike zarade, a izvoz se ne isplati. Zato izvoz stagnira ili opada, a uvoz vrtoglavu raste.

Trgovina stranim novcem najunosniji je posao posljednjih nekoliko godina. U toj trgovini prednjače reeksporteri i banke.

Zašto baš banke i reeksporteri? Zato jer je kod njih nagomilan kapital, jer preko njih novonaštampani novac ide

u promet. Da bi se moglo trgovati dolarama, treba najprije imati dinare. A najviše dinara imaju najveće banke i najveći reeksporteri. Zato i nisu sve banke i svi reeksporteri jednak problem. Upravo kao što postoji razlika u važnosti između malog kino-tapčaroša i međunarodnog preprodavača satova. No, iako je istina tako jednostavna, ipak javnosti nije sasvim jasno kakvu štetu stabilizaciji i dinaru nanose veletrgovci i reeksporteri. Utoliko više što oni preko svih sredstava javnih informacija stalno tvrde da je neistina sve ono što se o njima govori.

Zavjera šutnje

Trgovina novcem kod nas nije dopuštena. A ipak se trguje i dinarima i dolarima. Dobije se kredit u dinarima, da bi se onome tko kredit daje prodali dolari. Dakle, najčistija kupoprodaja uz različito vrijeme plaćanja. No onaj tko ima dolare (ili drugu stranu valutu), i sam hoće na njoj nešto zaraditi, pa se onda dinarima i dolarima trguje u čitavom lancu poduzeća. Reeksporter daje dinarski kredit ako mu onaj koga kreditira prda dolare. Ako ih nema, mora se »snaci« i kupiti ih. A tada treba platiti cijenu veću i za 30 do 50%.

Ta se veća cijena ne može platiti na redovan način, jer je trgovina novcem zabranjena. Osobito stranim novcem. Zato se izmišljaju usluge koje se nikada ne izvršuju, i tako se isplaćuje razlika. Budući da su ti poslovi nedopušteni, reeksporter i banke štiti zavjera šutnje na koju su prisiljeni oni koji na nedopušten način kupuju novac da bi njihova poduzeća mogla preživjeti. Ta zavjera šutnje daje reeksporterima snagu da javno poriču istinitost onoga što stvarno rade.

»Progres« i Klanjec

»Progres« znači napredak. Kakav napredak osigurava »Progres«, preduzeće za međunarodnu trgovinu, turizam, zastupanje inozemnih firmi i proizvodnju gradevinskog materijala, Beograd, pokazat ćemo na slučaju jednog malog poduzeća iz Klanjca.

Pogrešno bi bilo misliti da je to poduzeće u malom zagorskom mjestu jedina žrtva »Progresa«. Taj isti »Progres« pred više od 10 godina fiktivno je osnovao u Liechtensteinu firmu

GOSPODARSKI I DRUŠTVENO-POLITIČKI TEMELJI USTAVNIH PROMJENA

Osnovne značajke našeg gospodarsko-političkog razvijanja poslije rata

Suprotno Marxovim predviđanjima (kasnije je došlo do korigiranja stava o mogućnostima nastanka socijalizma i u nerazvijenim proizvodnim i društveno-gospodarskim strukturama), do socijalizma je došlo u tehnički i gospodarski nerazvijenim zemljama (osim nekoliko iznimaka nakon II. svjetskog rata), koje su uglavnom imale nacionalni dohodak per capita ispod 200 \$. Zbog toga je došlo do prevelike uloge države u privrednom razvoju, a naročito u priključivanju i distribuciji akumulacije.

Zapravo, kao što je poznato, sve su socijalističke zemlje, a naročito Sovjetski Savez kao prva zemlja socijalizma, trebale cijelokupnu raspodjelu narodnog dohotka prilagoditi potreba ma ubrzanog razvoja proizvodnih snaga. To se moglo postići jedino administrativno-centralističkim i distributerskim metodama zahvaćanja i rasporeda akumulacije na strategijske točke gospodarskog razvijanja.

Jugoslavija je takođe bila ekonomski nedovoljno razvijena zemlja i početni zadatak mlađe socijalističke države nakon uspešno izvedene socijalističke revolucije bio je: ubrzani razvoj proizvodnih snaga pomoći procesa industrijalizacije cijelokupne proizvodne strukture. Nizak narodni dohodak i na osnovu toga ograničeni volumen raspoložive akumulacije uvjetovao je način priključivanja i razdiobe društvene akumulacije kao i način upravljanja svim komponentama društvene reprodukcije.

Ključni razvojni problem

Ključni gospodarsko-razvojni problem sastoji se u konstituiranju novih proizvodnih i kadrovskih nukleusa suvremene socijalno-ekonomske transformacije privrede i društva. Osnovni izvor suvremenog privrednog rasta nalazi se u procesu kojim se živi nekvalificirani ili manje kvalificirani rad ubrzano supstituiira suvremenim sredstvima rada i penetracijom sve složenijeg rada.

Da bi se mogao otvoriti proces u kojem se živi rad supstituiira sredstvima rada, potrebno je u kompoziciji privrede ugraditi takve razvojne segmente koji će proizvoditi sredstva rada uz pomoć kojega će se moći izvršiti revolucioniranja cijelokupnog proizvodnog sistema.

Za takvo kretanje u uvjetima nerazvijenih proizvodnih snaga, kao što je bio u našem slučaju poslije rata, postoje dva ograničavajuća čimbenika, i to:

a) nerazvijenost sektora industrije koji proizvode opremu, ili kako se to kaže — nerazvijenost bazične industrije; i

b) najveći dio raspoložive društvene akumulacije nalazi se, sa stajališta modernizacije privrede, u tzv. statičkim sektorima (poljoprivreda, zanatstvo, laka industrija, rудarstvo, dijelovi prometa itd.) pa se kao ključno pitanje pojavljuje, kako raspoloživu i ograničenu društvenu akumulaciju prebaciti iz ovih sektora u nove sektore koje treba tek formirati u procesu ubrzanog socijalno-gospodarskog razvijanja.

Dvije koncepcije

U tom pravcu postoje dvije koncepcije, i to:

a) koncepcija balansiranog gospodarskog razvijanja i ravnomernog rasporeda raspoložive društvene akumulacije na sve segmente gospodarske strukture, radi njene harmonizacije pomoći normalnog djelovanja gospodarskih zakona i pomoći vodeće uloge osnovnih subjekata privrednog poduzeća, a to su radne organizacije ili poduzeća kao robni proizvoda; i

b) koncepcija ubrzanog privrednog razvijanja koja teži gospodarske akcije društva u raspolažanju akumulacijom prebacuje na usmjeravanje najvećeg kvantuma akumulacije na tzv. nove sektore ubrzanog privrednog razvijanja neovisno od privremenih debalansa, do kojih će neizbjegno doći između pojedinih sektora u cijelokupnom procesu društvene reprodukcije.

Prva koncepcija, koja u glavnom dolazi iz krila građanskih teoretičara gospodarskog razvijanja, smatra da se mora postići harmoničan raspored raspolažive društvene akumulacije ukoliko se želi ostvariti stabilan razvitak na dugi rok.

Druga koncepcija polazi od toga da bi ravnomjeran raspored društvene akumulacije na sve sektore privrede uz pomoći ekonomskih zakona i autonome akcije poduzeća u uvjetima nerazvijenih proizvodnih snaga reproducirao i konzervirao postojeću proizvodnu, gospodarsku, pa prema tome i socijalnu strukturu. U tim uvjetima potrebno je najveći dio ograničene društvene akumulacije orijentirati na tzv. strateške točke privrednog razvijanja od kojih zavisi dinamiziranje čitavog gospodarskog i socijalnog sklopa. Prema ovoj koncepciji, osnovni cilj privrednog razvijanja ne može biti harmoničan raspored akumulacije i stabilnost u kretanju privrede, nego maksimiranje stopa porasta narodnog dohotka na dugi rok.

Iz ovoga proizlazi da se, pod cijenu debalansa u reprodukciji zbog neravnomernog rasporeda investicija, moraju razviti oni segmenti nacionalne ekonomije, koji su stanovista dugoročnih interesa mogu sav razvijati najbrže povuci naprijed. U tom pravcu najveći dio društvenih investicija usmjerava se na bazičnu industriju, energetiku i minimalnu proizvodnu infrastrukturu, a svjesno se zapostavlja proizvodnja predmeta potrošnje i uvjeta života pojedinaca i širokog društvenih zajednica.

Zbog toga mora doći do privremene suspenzije ekonomskih zakona, a osobito zakona tržišta, te do jačanja ekonomske funkcije države, što je u našem početnom razvijanju davalo pečat proizvodnim odnosima socijalizma, pa prema tome i obliku raspodjele narodnog dohotka.

Dominantna uloga centralne državne vlasti — povijesno neophodna

Ovakva dominantna uloga centralne državne vlasti u priključivanju i razdoblju društvene akumulacije kao i u odlučivanju o svim ključnim komponentama gospodarsko-socijalnog života — u početku izgradnje socijalizma u Jugoslaviji i u svim njenim dijelovima bila je povijesno neophodna te je, pored svih svojih grešaka, deformacija, neodgovornosti pojedinaca i

MARKO VESELICA, docent Fakulteta ekonomskih nauka u Zagrebu i savezni zastupnik

grupa, dala goleme rezultate u preobražaju Jugoslavije kao cjeline i svih njenih naroda i republika. U tom periodu Jugoslavija je imala jednu od bržih stopa rasta u evropskim i svjetskim omjerima, iako su se adekvatnom ekonomskom politikom i boljim kadrovskim kompozicijama mogli postići i mnogo veći rezultati. Međutim, ako se država pojavljuje kao isključivi vlasnik sredstava za proizvodnju, onda se ona normalno, pojavljuje i kao vlasnik stvorenenog proizvoda, koji ona dijeli prema svojim uvjerenju i prema kriterijima i interesima koji nju pokreću.

Ovo — u početku nužno, i to iz objektivnih gospodarskih razloga — izbacuje iz procesa proizvodnje i raspodjele neposrednog proizvoda i blokira njegov ekonomski interes kao osnovnu pokretačku snagu proizvodnje i svrhu procesa društvene reprodukcije.

Ukoliko se ovakva pozicija proizvoda u mehanizmu proizvodnje i raspodjele objektivno ekonomski determinirana određenim nivoom razvijenosti proizvodnih snaga koje traže takvu koncentraciju ekonomske moći u rukama države, onda se ona može privremeno i teoretski braniti.

Temeljni nedostaci sustava

Međutim, već unaprijed je jasno da takav sistem u svojoj biti i u snagama koje su u njega ugrađene nosi temeljne nedostatke koji se mogu svladati jedino njegovom totalnom negacijom. Naime, socijalistička raspodjela prema radu može izraziti sve svoje prednosti tek onda ako je sposobna pokrenuti interes udruženog rada na liniji gospodarski racionalnijeg korištenja postojećih faktora reprodukcije i na liniji stvaranja sve razvijenijih i širih faktora proširene reprodukcije. Da bi se taj mogao odvijati što uspješnije, država ne može biti ona proizvodna i socijalna snaga koja može djelotvorno zamjeniti interesnu i proizvodnu silu cijelokupnog udruženog rada.

Iz ovoga proizlazi da raspodjela dohotka i cijelokupni proces upravljanja u kojem država ima ključnu ulogu i gdje se nagradivanje prema radu tretira kao tehničko-stručna operacija ne može nikako predstavljati bit socijalističke raspodjele u Marxovom smislu, niti može biti okvir za stvaralačku mobilizaciju interesa radničke klase i društva u cjelinu.

Iz ovoga opet proizlazi da socijalističko društvo, a posebno njegove najnaprednije snage, moraju državno raspolažanje narodnim dohotkom i upravljanje cijelokupnim procesom društvene reprodukcije, a osobito društvenim viškom rada, shvatiti kao privremeni proces objektivno uvjetovan razvijenim proizvodnim snagama, a ne kao absolutni zakon socijalizma kao prijelaznog perioda.

Uvođenje radničkog samoupravljanja

Zapravo, zabluda je utoliko veća ukoliko se ovo stanje proglašava idealom socijalističkog društva, a de facto osobni dohodak radnika ni kao kvantitativna ni kao kvalitativna kategorija nije prevladao okvire najamnog odnosa, iako objektivni nivo razvijenosti proizvodnih snaga omogućuje prevladavanje ovih okvira.

Kao što je poznato, mi smo već 1950. godine počeli izgradivati sistem radničkog i društvenog samoupravljanja. Preko radničkih savjeta i upravnih odbora, kao i drugih oblika neposrednog i posrednog upravljanja, Jugoslavija je počela izgradivati nove socijalističke samoupravno-ekonomske odnose kao izravnu negaciju državno-svojinskih odnosa kroz koje se izražava vodeća uloga države u upravljanju reprodukcijom i raspolažanju rezultatima reprodukcije.

Bilo je mišljenje da su proizvodne snage, veličina i kvaliteta radničke klase u Jugoslaviji nedostatni za uvođenje novih samoupravnih socijalističkih društveno-ekonomskih odnosa. Međutim, svjesne socijalističke snage na čelu s drugom Titom i Savezom komunista Jugoslavije, a polazeći od marksističke teorije socijalno-gospodarskog razvijanja, smatraju da je svako čekanje glede afirmacije radničke klase kao osnovne proizvodne i političke sile u upravljanju svim društvenim procesima — pogibeljno, te da je najbolji način borbe protiv državno-birokratskog monopola što neposrednije uvlačenje radničke klase u proces upravljanja.

Nova stranica u izgradnji socijalizma

Uvođenjem radničkih savjeta otvara se nova stranica u izgradnji socijalizma radničkih klasa jugoslavenskih naroda, a tako i u izgradnji socijalizma u svjetskim okvirima. Ovim procesom otvara se izravno suočenje između snaga koje po svom objektivnom socijalno-gospodarskom interesu i svijesti žele izgraditi samoupravni socijalizam, te snaga koje se iz objektivnih i subjektivnih razloga bore za koncept i praksu državno-birokratskog monopola nad stvarima i ljudima u procesu društvene reprodukcije. Svakako, nivo razvijenosti proizvodnih snaga, kompozicija jugoslavenskih privreda, svjetski gospodarsko-politički odnosi, veličina i kvaliteti radničke klase ograničavaju ekspanziju samoupravnog proizvodnog odnosa, ali istodobno samo ugradivanje samoupravljačkih komponenata u naš socijalno-gospodarski sistem traži šire okvire za afirmaciju ovih odnosa, oslobađa nove interesne i stvaralačke energije i uvlači nove snage u borbu za socijalizam.

I pored izvanrednih rezultata u razvoju proizvodnih snaga i oslobađanju radničke klase pomoći samoupravnog oblika organizacije socijalno-gospodarskog života, ipak se može konstatirati da proces afirmacije osnovnih pokretačkih snaga našeg društveno-gospodarskog sistema ide sporije nego što se očekivalo, jer državno-birokratske i centralističko-unitarističke snage uz pomoći operativne gospodarske politike i drugih metoda raznim sredstvima sprečavaju afirmaciju samoupravljačkog socijalizma i radničke klase kao osnovne proizvodne i političke sile našeg društva. Ova je borba osobito zaostrena u posljednjih nekoliko godina od proglašenja kursa društveno-ekonomske reforme naovo.

(Nastavlja se)

Marko Veselica

8 hrvati izvan domovine

I POSLIJE 400 GODINA - HRVATI

Jedno poslijepodne kod Hrvata u Slovačkoj

Neđevno sam imao prilike razgovarati s jednim prijateljem, imate poznatim Zagrepčaninom, o mom borevku u Bratislavi i posjeti selima u kojima žive Hrvati, i, na moje zaprepaštenje da sam stjedeće riječi:

— Pa oni više i nisu Hrvati...!

— A da bih mu odgovorio na njegovu napomenu iznosim riječi starog gazde Stefana Krištofića iz hrvatskog sela Hrvatski Grob, nedaleko Bratislave:

— Pitate me: kako to da odlično govorimo našim lijepim hrvatskim, kajkavskim jezikom — pa zaboga dovoće: MI SMO HRVATI! MOŽDA BOLJI HRVATI OD NEKIH DOLJE KOD VAS U JUGOSLAVIJI!

Toliko kao odgovor mom prijatelju sumnjivcu, a i kao napomena da je malo, ili gotovo ništa pažnje posvećeno tim naših ljudima, Hrvatima, koji su, iako preko 400 godina žive na tlu tude zemlje, ostali ono što i jesu.

Pred nešto više od mjesec dana službeno sam se našao u Bratislavi. Baš u to vrijeme »Hrvatski tjednik« je donio napis o Hrvatima u Slovačkoj. U tom napisu je rečeno gotovo sve o dolasku Hrvata u te slovačke krajeve i njihovom životu tamo. Zato sam bio ponukan da se krenem do Hrvatskog Groba, najblizeg Bratislavi i provedem bar nekoliko sati među Hrvatima izvan Hrvatske. Istina, bio sam često među Hrvatima u zapadnim zemljama, ali — to su drugačiji Hrvati, to su nešto specifični Hrvati!

Zašto slabe veze s domovinom?

U Bratislavi sam taksi šofera zapitao da li zna gdje se nalaze mjesta Dubravka i Hrvatski Grob i da li bi me poveo svojim autom u neko od ovih mesta. Odgovorio mi je:

— Pošto imate malo vremena na raspolaganju najpametnije je da idemo do Hrvatskog Groba. On je udaljen svega dvadesetak kilometara od Bratislave.

Odlučio sam se i sjeo u auto. Čim smo izšli na periferiju Bratislave pogledali nam se raširo po beskrajnim ravnicama na kojima su se uglavnom nalazili vinogradni.

Uostalom, taj dio oko Bratislave ima i svoju željezničku postaju čiji je naziv »Vinohradi — Bratislava«.

Poslije polagane i pomoćne neudobne vožnje (cesta za Hrvatski Grob još nije asfaltirana, a stara »Volga« je već bila spremna za »penziju«) našli smo se pred ulazom u ravnicačko selo nalik na mnoga naša slavonska i baranjska sela uz blagu nadopunu zagorskih pjesaža. Ravana ulica je vodila prema centru velikog sela. Na ulazu u selo, koje inače broji 2.063 stanovnika nalazi se veliki natpis: »HORVATSKI GROB«.

Katoličkog župnika, inače Slovaka, nismo našli kod kuće. Bio je na nekom savjetovanju u Bratislavi.

U Mjesnom narodnom odboru dočekali su nas oduševljeno. Kad sam im rekao da sam hrvatski pisac, da pišem o životu naših ljudi izvan domovine, da sam slučajno, a ne po nekakvom planu prolazio kroz Bratislavu i navratio k njima, njihovom oduševljenju nije bilo kraja. U Hrvatskom Grobu dva dijela stanovnika su Hrvati, a tek jedna trećina su Slovaci. Oni žive u slesi i ljubavi.

Predsjednica Mjesnog narodnog odbora Elena Njemčovićeva je Slovakinja. Ona kaže:

— Znamo mi da se, dolje u staroj postojbini, ponekad netko sjeti i Hrvata u Slovačkoj, ali ne shvaćamo da su kontakti između domovine i Hrvata u našim krajevima tako slabici. Istina, da sada je bila jedna grupa iz Bačke i jedna grupa iz Istre, ali su naši kontakti s tim ljudima prestali poslije događaja u Čehoslovačkoj 1968. godine. Ne znam ni sama zašto?! Vjerujte nam, sretni smo što nas je netko posjetio. Naročito nam je draga da je to jedan hrvatski pisac...

Veoma su se uzradovali kad sam imao svoj roman »Bariša«, kao moj skromni poklon.

— Hrvatska knjiga je za nas mnogo više od bilo kakvih poklona. Da je bar godišnje više takvih posjeta i poklona koji obogaćuju našu skromnu knjižnicu, bili bismo sretni!

A njihova knjižnica broji nešto preko 300 knjiga. I to uglavnom hrvatskih. Tu sam vidiš naslove s imenima Kleže, Raosa, Andrića, Matka, Šimunovića, Šenoe, Novaka i ostalih. I bim drago što je i moj skromni roman iz života naših ljudi izvan domovine — »Bariša«, našao svoje mjesto u malenoj knjižnici hrvatskog sela u dalekoj, a opet tako bliskoj nam Slovačkoj.

Trajna ljubav prema hrvatskoj zemlji...

— Hrvati su divni ljudi — kaže Elena Njemčovićeva — i nema Slovaka koji živi u našem selu, a da ne poštuje Hrvate i da ih ne voli...

Uslužna predsjednica Narodnog odbora tada me je povela od kuće do kuće i oduševljeno mi pokazivala uredne i lijepo kuće Hrvata u Slovačkoj.

U kući starog Štefana Pažnika dočekali su nas isto kao što bi nas dočekali naši Hrvati u Žumberku, Zagonju, Slavoniji ili Dalmaciji.

— Morate probati naše vino. Mi imamo najbolja vina u ovom kraju! — rekao mi je stari Štefan.

Njegov unuk Emil na lijepom hrvatskom jeziku, kajkavskim narječjem mi kaže:

— Znam ja sve o Hrvatskoj. Čitao sam mnogo i učio o postojbini mojih djedova i pradjedova. Žao mi je jedino što nikada nisam bio u Hrvatskoj.

— A da li biste, kad bi vas pozvali iz Hrvatske, rado došli u posjet?

— To bi bilo krasno. Samo, kad bi se netko sjetio. Kontakti su s Hrvatskom veoma slabi...

A predsjednica Mjesnog odbora dodaje:

— Moram priznati da se u školama u ovim hrvatskim selima predaje samo na slovačkom jeziku. Mi bismo bili sretni kad bi se netko u Hrvatskoj sjetio i predložio ministarstvu kulture u Bratislavi i poslao nam bare jednog učitelja hrvatskog jezika. Taj isti bi mogao predavati u sva tri sela. Dva dana u jednom, dva u drugom, a dva u trećem. To nije neizvedivo...

I nije neizvedivo. Možda treba samo malo dobre volje.

Stefan Krištofić je svakako najbogatiji Hrvat u Hrvatskom Grobu. Ali, nitko mu na tome ne zamjera. Kad je iznio vino, koje nije bilo ništa lošije od naših vina, starac se raspričao:

— Još prije prvog svjetskog rata, kao mladić, bio sam u Hrvatskoj. Za vrijeme Prvog svjetskog rata bio sam u Puli, Rijeci, Zagrebu, Varaždinu, Kostajnici, Čakovcu i još nekim hrvatskim gradovima. Iako nikada nisam živio tamo oduvijek sam volio tu lijepu hrvatsku zemlju...

Kuće u Hrvatskom Grobu su uredne i moderno opremljene. Gotovo u svakoj je radio-aparat, a u većini su i televizijski prijemnici.

— Nije nam slabo — kaže mi Josef Galović, stari stanovnik tog sela — ali nam nedostaje dom kulture. Imamo vrlo malu i neprikladnu dvoranicu. Tu se omladina sastaje. Tu se odvija sav život, kulturni i zabavni život našeg sela.

— Nije daleko Bratislava? — velim.

— Nije — kaže on — ali bi bilo udobnije da imamo vlastitu zabavu.

Svatko zna materinski jezik

Pred kućom Štefana Pažnika susreli smo Ažbetu Tesarovu rođenu Hržić. Na pitanje da li znade hrvatski našmijala se glasno i odgovorila:

— Pa ja sam Hrvatica, prijatelju! Svatko zna svoj materinski jezik na ovom svijetu. Ni ja nisam iznimka. Udata sam za Slovaka, ali sam Hrvatica. To slobodno napišite i neka svi znaju...

Ono što me je najviše iznenadilo u Hrvatskom Grobu jest živ interes kod ljudi za Hrvatsku i život u postojbini. Istina, pomalo se osjeća da su ti ljudi davno otišli iz Hrvatske, ali svakako manje nego kod nekih Hrvata u prekomorskim zemljama koji su tamo daleko kasnije stigli, pa čak i u našem stoljeću.

Prezimena nam najjasnije govore da se radi o Hrvatima. U Hrvatskom Grobu možete susresti: Galoviće, Krištofiće, Hržiće, Turinjiće, Njimčoviće, Švrčiće, Janžetiće, Miklenčiće, Štefanoviće, Požitne, Pažnike, Šimončići i druge.

— Mi s ponosom ističemo svoje hrvatsko porijeklo — kaže stari Pažnik i nadodaje: — Nije važno gdje čovjek živi. Važno je samo ono što on smatra da je. A mi smo Hrvati i to svima otvoreno kažemo. Slovaci su nam uvijek voljeli i nikada nismo imali neprilika radi toga.

Poznata su samo tri sela u kojima žive Hrvati. Naime, Dubravka, Nova Vas i Hrvatski Grob su poznati u zemlji. Međutim, stari Štefan Krištofić kaže:

— To su tri najveća hrvatska sela. Tri sela u kojima pretežno živi hrvatski živalj. Međutim, kad pišete o hrvatskim selima kraj Bratislave svakako spomenite još: Šenkovicice, Čunjovo, Rusovice i Jarovce. U tim selima živi oko 50% hrvatskog živilja.

Boraveći među Hrvatima u Hrvatskom Grobu svuda sam nailazio na sručnost i prisnost. Osjećao sam se sretan i zadovoljan. Ljudi su me molili da ostanem koji dan kod njih. Na žilost, nisam mogao prihvati nijihov prijedlog.

Ugodaj slovačke zemlje u hrvatskim selima je poseban događaj za svakoga koji posjeti ta sela nedaleko Bratislave. Unuk starog Štefana Krištofića simpatični Jaroslav Šimončić je bio oduševljen prijedlogom da njihova nogometna momčad, koja je inače prva u pokrajinskom prvenstvu, gostuje u Hrvatskoj. Jasno, ako dođe do aranžmana i dogovora. Taj mladić je voda navale svoje momčadi u kojoj uglađnom igraju Hrvati.

— Pratim redovito nogometne vijesti iz Jugoslavije. Naročito me interesira-

ju klubovi iz Hrvatske. Drago mi je da su ove godine »Dinamo« i Hajduk glavni kandidati za prvaka (tada još nismo znali da je »Hajduk« prvak) i poslat ću telegram onom od te dvojice koji budu prvaci. Bio bih sretan kad bismo gostovali negdje u Hrvatskoj. Pa makar igrali i s najmajnjim seoskim klubom. Volio bihigrati na zemlji naših djedova i pradjedova...

Potrebna je pomoć matice

I priče se nižu jedna za drugom. Ljubi u Hrvatskom Grobu osjećaju potrebu da se ispričaju. Reporteru nije potrebno iz njih izvlačiti riječi.

Ipak, ima i onih koji se boje za budućnost hrvatskog jezika u selima oko Bratislave. Stefan Pažnik kaže:

— Mi odgajamo naše mlade u hrvatskom duhu. Želimo da nikada ne zaborave svoje porijeklo. Ali mladi su već umorni od čuvanja tradicija. Nekako mi se čini da bi bilo lakše utjecati na mlade kad bi u školi bio hrvatski učitelj, a u crkvi hrvatski župnik. Međutim, i jedni i drugi su Slovaci. Nisu loši, ali su domaći i nije njihova dužnost da naše mlade uče o njihovom porijeklu.

Njegov unuk se našmijao na te riječi i rekao:

— Nema bojazni. Mi smo Hrvati i takvi će biti i naši potomci...

Pokazivali su mi hrvatske narodne nošnje koje se oblače još uvijek nedjeljom i blagdanom. U kućama su slike svetaca istih koje imaju i naši ljudi po selima Hrvatske. Običaji su im ostali starohrvatski. Naročito su lijepi običaji prigodom krštenja, vjenčanja i krizme.

Boraveći među Hrvatima u Hrvatskom Grobu čovjek naprsto zaželi da češće i u domovini čuje tako lijepo riječi isticanja svoje pripadnosti. Osjećao sam kao da su ti ljudi najjače oružje za održavanje svog imena naši u isticanju tog imena i čuvanju svog jezika.

Dugo bih mogao pisati o jednom poslijepodnevju u Hrvatskom Grobu. Ali prostor to ne dozvoljava, iako bi bio red da se o tim ljudima napiše koja riječ više.

Ipak, zadovoljiti ću se i završiti porukom predsjednice Mjesnog narodnog odbora, Slovakinje Eleni Njemčovićeve Hrvatima u Hrvatskoj:

— Trebalо bi uspostaviti prisnije kontakte i uspostaviti most između Hrvata ovdje u Slovačkoj i vas u domovini. Zašto vi iz Hrvatske ne biste slali svoje sportske momčadi k nama, a mi vama naše? Naročito je Hrvatima potrebna hrvatska knjiga. Mi smo siromašni da kupujemo knjige. Ali mislim da bi neke ustanove u Zagrebu mogle pomoći bar našu knjižnicu i tako ljudima omogućiti da čitaju hrvatsku knjigu. Kontakti bi bili pozdravljeni od seljaka iz hrvatskih sela u Slovačkoj...

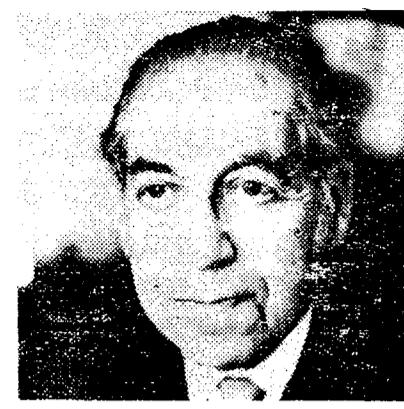
To poručuju iz Hrvatskog Groba. Ja sam im ostavio »Hrvatski tjednik« sa člankom o njima. Bili su prezadovoljni i s ponosom su mi pokazivali kalendara »Danicu« koji je jednom zgodom (samo jednom zgodom!) pisao o njima i zabilježio njihovo postojanje. Pokojni Veco Holjevac je napisao u svojoj knjizi »Hrvati izvan domovine« da se u Slovačkoj nalazi 7.000 Hrvata. Oni tvrde da ih ima oko 10.000. Statistika može i pogriješiti, ali mi nikako ne bismo smjeli griješiti i ne povestiti računa o tim dragim i milim ljudima, koji su svakako zaslužili našu pažnju...

... i ako posjetite slučajno Bratislavu žrtvujte stotinjak kruna i taksijem ili ako ćete jeftinije autobusom skoknite do Hrvatskog Groba ili Dubravke ili Nove Vasi ili nekog drugog od spomenutih hrvatskih sela i Mjesnim odborima odnesite bar poneku hrvatsku knjigu, neki kulturni časopis i izrecite im bar poneku blagu riječ iz kraja njihovih otaca...

Mate Talijančić

Djelovnost umjetnosti

Piše dr. Pavao Vuk-Pavlović

dr. Pavao Vuk-Pavlović

Od svoje prve knjige – »Spoznaja i spoznajna teorija« 1926., ili još točnije: od prvog bibliografski zabilježenog rada 1915., Pavao Vuk-Pavlović piše i objavljuje, u nas i u svijetu, sve do danas. U broju 14 »Hrvatskog tjednika« prikazali smo ukratko rad i filozofiju Vuka-Pavlovića, a sada objavljujemo jedan njegov izvorni spis, koji do sada nije bio tiskan hrvatskim jezikom (najprije emitiran preko Radio-Škopja u makedonskom prijevodu, a zatim tiskom također u Skopju, 1961., makedonskim jezikom). Prema želji samoga pisca, tekst je ovdje objavljen bez ikakvih izmjena na spram rukopisa u hrvatskoj verziji. Nepriviknutu čitatelju stil i jezik ove kratke rasprave učinit će se možda ponešto »arhaičnim«, ali će svaki odmah otkriti da tekst osim teorijske imai posebnu odliku: jedan teorijski, filozofski tekst napisan je – bez tuđica, bez ijedne tzv. »strane riječi«; vjerojatno jedinstven slučaj u nas.

Potpuna bibliografija radova dr. P. Vuka-Pavlovića može, se naći u publikaciji »O smislu filozofije«, izdanje Instituta za filozofiju, Filozofske studije 1, Zagreb 1969. (Z. P.)

Gdje se god susretamo sa čovjekom i kako ga daleko i možemo slijediti u prošlost, bio on još tako pri prost ili se kretao na visovima prosvjete, stalno nailazimo i na njegovu umjetnost. Mijenja se dođušće način, kako se ona dostaže svoje svrhe, mijenja joj se opće obliče, mijenja joj se i izrazita namjena, a stavlja se na nju i raznoliki zahtjevi u toku vremenâ. Služila je ona i čarobništvu i bogoslužju, razonodi i igri; imala je ona smirivati uzbudene i ohrabrivati borce, zaštrašivati nepokorne i uzdizati srca i predobivati ih za određen željen cilj; očekivalo se od nje i da će poučiti i odgajati i razvijati i oplemenjivati ukus. I nije se čovjek zadovoljavao svagda time, da bi ga obradovala, baće mu činila skladnjim te ga izdizala iznad ogradičnosti, sitničavosti i moguće priljavštine svagdašnjosti, njezino je opravданje tražio štaviše pretpostavljajući, da je upravo ona zvana, da pravolju svijeta, a time i njega samoga, koliko je voljno baće, spasava od neblaženstva, u koje bi ta volja bila zapletena. No pored svih tih i takvih promjena pogledom na to, kakvim joj se shvaćanjem prilazi, prati umjetnost baće ljudsko stalno i naznačuje bitan činilac njegove duhovne gajidbe, njegove prosvjete, njegove uljudbe.

Unatoč tome se je uopćenom gajenju umjetnosti znala međutim tu i tamo poroditi sumnja u njezinu vrijednost i njezino značenje, pa i u samu opravdanost i potrebu njezina opstojanja. I nije se samo skretala pažnja na mogućnost, da čovjeka u neku ruku i kvari hraneći njegovu naklonost k uživanju i slabecu tako pobude njegovu djelatnosti. Koliko se je moglo pretpostaviti da umjetnost nije samo igra i da ne razveseljava samo, nego znači i neki uvid povezan s prosudivanjem, smatralo se gdjekad takvo uvidanje krajnjim u poredbi sa znanstvenom spoznajom, pa se je u povodu toga i zaključivalo, da će umjetnost biti nepotrebna i potpuno prevladana, kad se samo znanost i naučna svijest dostanu jednom odredene visine. Čovjeku znaocu ne će prema tome shvaćanjem biti umjetnost uopće potrebna. Gradeći svoj život dosljedno na načelima i tekovinama znanosti kao pojmovne spoznaje stajat će čovjek neke kasnije prosvjete daleko iznad dosega umjetničkoga zora, pa će i moći gledati na umjetnine kao na tvorbe nižega stupnja uljudbe.

Gdje mogu da se porode takve sumnje u značenje i vrijednost umjetničkih tvorbi, tamo će svakako iskršnuti i pitanje, što li je u stvari poziv, koja li je iskonska svrha umjetnosti i koji li neposredni učinci izviru iz svojstvena joj bistva. Čemu li je uopće čovjek umjetnički zanesen i stvaralački djelatan?

Posljednje se ovo pitanje može razdriješiti, hoćemo li uočiti, da čovjek ni u krajnjim samoči nije izvođena jedinka, već je vezan prirodnom sponom, koja ga čini članom ljudske zajednice, uvrzava u određenu sjedinjenost svojevrsna bivstvovanja. On ne bi ni mogao doživjeti ljudsku svoju zasebnost, kad u njega ne bi istom nuždom i snagom živjelo ono »mi«, koje je neizbjegljiva pozadina, s koje se tek odražava, a i može osvijestiti njegovo »ja«. Tako se čovjek koliko pojedinačno toliko i kao član skupa određuje, on je u tome pravcu dvobiće i podvrgnut je posljecima te dobitnosti u svim svojim očitovanjima, pa tako i u umjetničkome. Stvaranje umjetnina prima svoj pun neki smisao, ako stvaralač ima nešto nekome da kaže, prikaže ili priopći; umjetničko se djelo opravđava bitno tek stavljući se između »ja« i »mi«, kao posrednik neki između stvaraočeva i primaočeva doživljaja, ukratko dakle kao sredstvo ili posredništvo druževnoga općenja, suobraćanja. No što je umjetnosti svojevrsno kazivanje, prikazivanje, priopćavanje ili kako se inače to suobraćanje već očituje? Do čega stoji njegova osobnost i kakav mu je nužno primjerjen učinak?

S obzirom na to pitanje valja svratiti pažnju na činjenicu, da svaku umjetničko djelo ovako ili onako uzbunjuje, uzgiba ljudsku čud, izaziva i čuvstveni i voljni neki odziv, što upućuje na stalni uvjet ostvaren svojevrsnom pojmom, kako se nužno nadaje umjetničkim djelom. Ima doista nešto, što nas u pravilu ne ostavlja nikad bez voljna ili čuvstvena potresa, a to se događa ondje, gdje se kao ljudi susrećemo s onim, što nam je tako blisko, kao što se oslanjaju jedno na drugo »ja« i »mi«, pojedinačna i skupna svijest, a što se jednim imenom može naznačiti kao »duševnost«. Gdje ona nikako nije naznačna, pa bilo to makar i samo posredno, ondje nema ni razložna izazova čuvstvenoj ili voljnoj popratnoj pojavi. A umjetnost i jest upravo po duševnosti, koja joj je svojevrsna jezgra, u stvari zov neki i izazov. I bez obzira, gdje valja tražiti izvor toj nekoj duševnosti prikazanoj umjetničkim djelom, iskazuje doista već najpripremstiji lik i s likovne i s pjesničke i s glazbenе umjetnosti neku svoju duševnu obojenost, pa bio to možda i oskudan tek odjek općenita raspolaženja, samo skroman neki ugodaj. Ne radi se tu dakako o

neposrednu očitovanju izvorna i samo sebi doznatljiva doživljajna toka, već naprotiv o određenu bistvu provedena s područja duševnosti, drugim riječima o predmetno uočenoj, upravo upredmećenoj i prema tome tek doživljenoj i doživljivoj duševnoj datosti, a ne o samoj življenoj, iskonski djelovnoj duševnosti ili određenu izravno iživljenu njezinu činu.

Ako je dakle duševnost ili određena duševna pojava ona predmetnost, što se prikazuje umjetnošću, koja je družbeno uvjetovana već po svome stvaralaču, a taj se ne može oteti vezanosti na društvenu sredinu niti može sa svojom umjetninom izmaći određenoj prosvetnoj sredini niti se oteti uljudbi, koja nije nikad samo stvar pojedinca, nego je blago društvene cjeline i kao takva po duhovnoj svojoj srči jedinstvo zajednice, ako umjetnina može da po svome značaju bude neke vrste budilačkom ili uzbudilačkom ili sličnom tome pobudnom snagom, bit će prirodno pitati, kakvo li je ili kakvo li joj može biti djelovanje u okviru društvene cjeline. To djelovanje može, dašto, biti veoma različito i napose usmjereno prema stalnim vrednotama, kojima se osmisljuje život. Ne će međutim biti potrebno obazreti se ovdje na sve te mogućnosti. Valjat će se štaviše osvrnuti na onaj svojstven joj učinak, koji je neizbjegljivo prati, gdjegod za nju uopće ima razumijevanja i doživljajna odziva.

Doživljavamo li posredstvom umjetničkoga djela primjereno bilo kakvu ljudski shvatljivu duševnost, uznenimire je prirodno naša čud, samim nas tim doživljajem zahvaća i određena čuvstvena ili voljna popratna pojava. Upravo je svojstveno istinskoj, živoj umjetnosti i pogledom je na njezino doživljavanje bitno, da ga takav voljno-čuvstveni popraćaj i čini prodornijim i dubljim negoli što bi se dao izazivati posrednim načinom razumskoga baće te doživljaj čini opstojnosno zamašnim. I kako čuvstveni i voljni tokovi ne djeluju samo nekako prema okolini, već jednom doživljeni utječu i opet na samo lice njima zahvaćeno, može se kazati, da umjetničko djelo istinski i smislovljivo doživljeno utječe posredstvom čuvstveno-voljne popratne pojavе na neposredno duševno bivanje onih, koje zanosi, pa njihovu duševnost i može pokrenuti u stalnu nekom smjeru, da je nekako mijenja, preobražava, izgrađuje. Tako duševnost, kakva se prikazana umjetninom doživljava, ostavlja, koliko se čovjeka doima, na duševnome njegovu baću nužno i značajan trag.

Trag taj može, dašto, biti različit, kao što se dakako razlikuje i duševnost, koju umjetnička djela određeni prosjetnih sastava, zasebnih područja uljudbe, pojedinih povijesnih razdoblja, osobnih društvenih sredina i istaknutih stvaralačkih ličnosti prikazuju na svojstvenim osobitim načinima. Istaknut se primjer takva učinka nadaje, gdje se radi o doživljavanju tude, možda neslućene ili nedovoljno znanje duševnosti, gdje se god našla ili kako se god umjetnički prikazala, a napose, gdje je čovjek dovoljno obrazovan, da razumije izražajna sredstva umjetničkih djela proših vremena i stranih prosjetnih odnosno uljudbenih jedinstava. U svakome će takvu slučaju prema sposobnosti i načinu, da se doživljajno odazove određenu izazovu, ljudsko baće više ili manje primjereno punočom svoje čudi sretati živo duševnost, bistro duševnosti ili duševne likove, što ih one umjetnine omogućuju zreti, osluhnuti, uvidjeti. Gdje međutim dolazi čovjek tako u priliku da se uči suočiti na neki način s tuđom duševnosti, koja stoji izvan okvira svagdašnjega uobičajenja života, tako da proširuje sposobnost poniranja u duševnost, bila kakva bila, čime i biva, koliko mu je moguće, osjetljiviji za duševna očitovanja uopće, tamo će se i nezamjetno znati da bistrili u njega uvidljivost prema onima, s kojima ima da dijeli i radoš i brigu svog opstanka. Tako će se prirodno produbljivati i povezanost njegova s društvenom sredinom, kojoj pripada, a moći će prema danim okolnostima biti čvršće ili sigurnije usidrena svijest supripadnosti i volja k sudjelovanju s razlučenom u sebi duševnošću duhovne zajednice, s obzirom na koju se može očekivati, da će joj biti članom. Nitko doista ne može živjeti obuhvatnošću života zajednice kao cijeline, mimo koje se ne bismo mogli izgraditi kao duhovna baća. Takav je cijelovit život dan samo zajednici samoj u njezinu unutrašnjem mnoštvo. Ali upravo zbog toga nije nebitno, koliko smo osjetljivi za doživljaje, bližnjih, koliko učimo shvaćati tudu duševnost i koliko smo se uspjeli proširiti duševno u tome smjeru. Svaki uspon na tome području duševnih mogućnosti znači u stvari uzdizanje i proširivanje udružljivosti.

Ima međutim i druga mogućnost, kako će umjetnina djelovati posredstvom čuvstveno-voljne popratne pojave, koju će izazvati u povodu prikaza određena duševnog lika. Taj može prema sastavu i sagradnji umjetnine biti takav, da će izazivati odbojne čuvstvene poticaje i takve voljne porive.

To pak može da bude i kočnicom pogledom na doživljajne pobude, što će otežavati određeno ovako ili onako usmjereno iživljavanje, a tako na posljeku i ostvarivanje namjera, koje bi se bilo s kojega gledišta, ponajviše družbenoga, moglo smatrati i nepoželjnima.

Osobito se jasni primjeri takva mogućeg djelovanja daju načinu medu umjetninama, koje su nekako povezane s područjem vjere ili državnosti. Treba samo primjeri radi podsjetiti možda na Dantov »Pakao« ili Goyine »Nedača rata«. Upravo takve nipošto malobrojne umjetnine svih vrsta pokazuju, kako je neprimjereno smatrati ih predmetom isključivo ljestpotno uvjetovana »užitka« i tako stješnjavati njihov smisao i ogradičati doživljajni im doseg. I ne mogu one zatajiti družbenosni svoj značaj kraj unutrašnjih pobuda, prema kojima očito hoće da budu prinosom uljudivanju čovjeka stvarajući također određene kočnice poticajima, koji bi možda mogli slabiti htjeti povezanost između članova određene društvene cjeline.

Napomene li se pak sa sličnom namjerom primjerice Schillerova drama »Don Carlos«, u kojoj se iznosi borba za slobodu savjesti, ili Delacroixova slika »Sloboda vodi narod«, smjet će se s istoga razloga svratiti pažnja na to, kako umjetnina kao doživljajni poticaj može u danoj prilici nositi pobudu, da se oživi i održi naum, prema kojemu će trom ili društveno neplodan tok doživljavanja skrenuti prema novo zasjalim svjetionicima budućnosti. Moći će se tako čovjek posredstvom umjetničkih tvorbi i njihovim utjecajem sasvim u skladu sa samim bistvom njima svojstvenim ispriječiti spoznatim predrasudama i sa čuvstveno-voljne strane lomiti ograde sved iznova poželjnoj preuzeći život. Umjetnost i nije područje odijeljeno od života, ona pripada jedinstvu ljudske uljudnosti i prosvjete i gubi izvan tog jedinstva osnovu, po kojoj se opravdava. I što je svojevrsno ljestpotni njen činilac savršeniji, što znači i jedinstvu cjeline podložniji, to su i rečena djelovanja lično dojmljivija, društveno prodornja. Odlučno je tek, da takva i slična djelovanja ne naviru izravno kao samosršna, već da premašujući uži okvir same oblikotvornosti nastaju po posredništvu ljestpotno prikazane, zrete odnosno osluhnute duševnosti. Bilo bi međutim krvio smatrati ih nečim, što bi umjetnini bilo strano ili za nju suvišnje; ona su naprotiv, kakva već i znala biti, u bitnome smislu uvrzena u nju, pa uz druge činioce i pod njihovim dojmom podavaju određenu samostalnu zbiljnost njezinoj cjelini.

Ne valja gubiti s vida, da se umjetnost ne obraća samo pojedincu, nego upravo u izvornosti svojoj više još družbenoj skupini, pa i jest činilac, koji ne utječe samo na doživljaj pojedinca, već jednako sudjeluje u izgradnji skupne svijesti. Pričajući likove prema povijesnom razdoblju svog očitovanja obojene duševnosti i nukajući samim svojim opstankom, samom svom nazočnošću članove neke društvene sredine da podjednako doživljajno nekako sutiraju s tako zapaženim duševnim islazima ili pričajima određene bitnosti, umjetnost ih nagoni na neko uporedno doživljavanje, pa tako u toku života određena pokoljenja nekako uskladjuje zajednicu u stalnu smislu i danim joj granicama. Više još, umjetnost po mogućoj svojoj djelovnosti ne razotkriva samo duševnost učeci čovjeka, da sva raznolika očitovanja duševnosti zapazi, razumije, cjeni, pa štaviše i užljubi, nego upravo time može iznad čovjekove zabrinutosti za sebe samoga ovako ili onako razbudit u njega i na svojstven joj način podržavati sa svoje strane osjećaj vezanosti uza zajednicu i u posljeku u tom osjećanju usidrenu svijest odgovornosti, koje je upravo svojevrsno svojstvo, kojim se odlikuje baće čovječje.

Tako u umjetnosti, koja kao sredstvo i posrednik društvena općenja, zajednična suobraćaja s obzirom na svojevrsan način iznošenja i priopćivanja osebne svoje predmetnosti, duševnosti u raznolikim njenim stanjima i smjeranijima, nadoknađuje u stvari iskustvo, što ih svakidašnjica ne donosi životu u dovoljnu opseg u poželjnoj jasnoći, ne valja vidjeti samo tvorbu isključivo oblikotvorna značenja. Ona nije tek posljedak vještine, što zna samo stvarima podati izvanjski sjaj i isprazan čar, nego je bezuvjetno i u znatnoj mjeri jedan između nezamjenjivih duhovnih činilaca zvanih da služe očuvanje razumom obdarena baća i uljudivanju svijeta.

Dubinsko se djelovanje umjetnosti očituje po krajnjim mogućnostima u stalnu usmjeravanju kako duševnih postavaka pojedinčevih tako i zajedničnoga života na način, koji se duhovnim tvorbama druge vrste, pa prema tome ni ikojom znanosti ne da zamjeniti ni prevladati. Smije se stoga na posljeku i ustvrditi, da se mišljenje, prema kojemu bi moglo doći vrijeme, gdje će čovjek biti toliko budan, toliko znalač i uman, da mu umjetnosti neće više trebatи graditi na dubokoj načelnoj zabludi.

10 jezik

HRVATSKI JEZIK

SPORT ILI ŠPORT

Domaće riječi s početnom skupinom šp veoma su rijetke, ali su u našim rječnicima obilno potvrđene tajice koje su u različito vrijeme i preko različitih jezika ušle u naš razgovorni jezik, a neke od njih i u književnu porabu. Pri preuzimanju pojedinih stranih riječi s početnom suglasničkom skupinom sp ili šp odlučujući je čimbenik za naš izgovor najčešće bio izgovor u stranom jeziku (ili u narječju stranog jezika) iz kojega je ili preko kojega je riječ preuzeta. Na primjer, većina je takvih tajica koje su talijanskoga podrijetla u nas prihvaćena s početnom skupinom šp, preko mletačkoga, približno sličnog izgovora, a ne izravno iz talijanskoga književnog jezika (špada, španjule, špedicija, špajun). Njemačke su riječi preuzimane iz južnjonjemačkih narječja, gdje je izgovor šp, a ne sp. Tako je izgovor u spomenutim dijalektima daju susjednih stranih jezika koji su najviše djelovali na velikim područjima Hrvatske i kojima su mnogi Hrvati aktivno vladali, određeno hrvatski lik mnogih riječi. U starije su se doba i riječi klasičnih jezika često preuzimali preko talijanskoga (mletačkoga) i njemačkoga (austrijsko-bavarskoga) s početnom skupinom šp, ali su se intervencijom pravopisaca nametnuli likovi sa sp kao književni. Ipak i danas još neke od njih žive isključivo u liku sa šp (Spanjolska, špelunka), a u nekim se razlikuju književni likovi od razgovornih (spekulacija — špekulacija, spirit — špirit, Sparta — Sparta, Spartak — Spartak).

U novije doba u naš jezik sve više ulaze i riječi iz engleskoga. Prve smo dobivali preko spomenutih susjednih jezika (sport, sprint, sprinter, španjel, vrsta psa), jednako kao i štrajk, start, a kasnije su engleske riječi ulazile i neposredno (spiker, sparing-partner, spidvej, sprej).

Iz rečenoga se vidi da nema unutarnjeg jezičnog razloga koji bi jednoznačno određivao kako se usvajaju strane riječi sa spomenutim početnim skupinama, pa se samo može ustvrditi da je ta i taj riječ naša u onom obliku u kakvu je u većini hrvatskih govora usvojena i u kakvu se udomaćila u književnom, razgovornom i stručnom jeziku. Kad se udomaći, ona je, upravo u usvojenu obliku, dio jezika, pa je svako nasilno mijenjanje njezina fonetskoga lika zapravo diranje u jezični sustav, u slobodu jezičnog izraza. Nema, dakle, nikakva jezičnog razloga da se iz hrvatskoga književnog jezika izbaci lik šport i njegove izvedenice športski, športaš itd.

U Hrvatskoj je oblik sport bio tuđ hrvatskom jezičnom osjećaju, pa su ga prije II. svjetskog rata u javnom pismenom izrazu (u razgovorni i stručni jezik nikada nije ni ušao) rabili samo oni koji su i inače usvajali tipične označke srpskoga književnog jezika. Oblik sport imaju na primjer, predratne zagrebačke Novosti, ali one pišu i: 1. jula 1935, 2. januara 1940, pretsjednik, organizovan, jugoslovenski ministar finansija itd. Predratne Ilustrovane sportske novosti već su se po svojem nazivu deklarirale kao unitarističke, a po svojem jeziku i po simpatijama za određene klubove odudarale od javnog mnjenja. Sve druge hrvatske novine imaju isključivo šp u likovima te riječi i njezinim izvedenicama. Takvo je stanje potrajalo sve do oslobođenja, kad su sve novine uvele lik sport. Unatoč tomu, u Hrvatskoj se nikada nije u razgovornom, pa ni u stručnom jeziku, taj lik usvojio (u slobodnim prijenosima športskih događaja reporterima svaki čas izmakne lik šport, makar nastoje govoriti »ispravno« sport!). Tako je u svim hrvatskim krajevima, tek se u mlađe generacije, pod utjecajem škole, čuju kadšto i likovi sa sp. Neki su klubovi uspjeli u kratici svojega imena sačuvati oblik športski (GOŠK iz Gruža, POŠK iz Splita), jer kratica nije »mjerodavnina« udarala toliko u oči koliko puni oblik riječi. I HAŠK i SAŠK su se po kratici S (Hrvatski akademski športski klub, Sarajevski akademski športski klub) razlikovali od BASK-a i BSK-a (Beogradski amaterski sportski klub, Beogradski sportski klub).

Uklanjanje oblika šport, športski, športaš iz hrvatskoga tiska, škole, radija, televizije i službene uporabe uopće bilo je isto tako sveobuhvatno, ali i isto tako neprihvatljivo kao što je neprihvatljiva bila i hajka na hrvatske likove točno, točnost, točka, točica, točkast... Ne vidim velike razlike u tim postupcima.

Antun Sojat

NEDOSTOJNE METODE OBRAČUNAVANJA

Napadači na hrvatski književni jezik računaju da je lakše pobijediti pojedinca nego glavne znanstvene i kulturne institucije

Otkako su hrvatske znanstvene i kulturne institucije (Matica hrvatska, Hrvatsko filološko društvo, Društvo književnika Hrvatske, Institut za jezik Jugoslavenske akademije i Hrvatsko književno društvo sv. Cirila i Metoda) otkazale Novosadski dogovor o srpsko-hrvatskom jeziku i pravopisu, te odlučile da porade na afirmaciji hrvatskoga književnog jezika u znanstvenoj obrabi i u javnoj upotrebi, — neke srpske novine (Književne novine, Jezični dr.) s velikom oštrinom i neobjektivnošću napadaju mene osobno kao da sam svemu tom »separatizmu« kriv i kao da u razmatranju jezične problematike postupam nedosljedio i po neznanstvenim kriterijima. Takvih članaka o meni bilo je od »Deklaracije o položaju i imenu hrvatskoga jezika« iz god. 1967. priličan broj i u drugim časopisima, npr. u Letopisu Matice srpske, Frontu, Književnosti i jeziku i u drugima, ali ja na njih nisam odgovarao jer su bili pisani očito neobjektivno, pa i vulgarno, te sam mislio da me to oslobada odgovornosti da se na njih osvrćem. Da sam na svaki takav pojedini članak odgovarao, ne bih mogao ništa drugo ni raditi, nego samo replicirati na neobjektivne napadaje i tako besplodno polemizirati. Ipak, kada toga ima već toliko, moram radi mladih naraštaja bar ukratko odgovriti svima odjednom.

Zašto prigovaraju meni i čak me drsko napadaju, a spomenute ugledne hrvatske znanstvene i kulturne ustanove jedva i spominju? Razlog je vrlo jednostavan. Oni ne žele priznati da se spore s glavnim hrvatskim institucijama koje su mjerodavne za rad i brigu oko hrvatskog književnog jezika, nego hoće prikazati svoju javnost kao da je taj spor oko jezika samo djelo jednog pojedinca, kao da to tobože nije stanovište hrvatske kulture i znanstvene javnosti, nego samo jednog pojedinca, dakle pojedinačan slučaj. Takvo nerealno prikazivanje i prosuđivanje činjeničkog stanja očituju već gotovo dvadeset godina, ne ulaze nikad u srž problema, u teškoće naših jezičnih pitanja i nepravdu, nego problem umanjuju svodeći ga na sasvim osobne sporove. Nikad se nisu zapitali zašto su Hrvati bili nezadovoljni kad im se nametala ekavica i kad im se osporavao narodni naziv za jezik, nego su sve to uvijek prebacivali u podrudje zadjevice, izvrđivanja, osobnih sukoba i društvenog one-mogućivanja i diskvalificiranja onoga koji se buni protiv nepravdi. Na taj način i danas zastupaju zastarjela gledišta, koja se ne mogu opravdati ni znanstvenim ni političkim argumentima. A kako sam u toj borbi protiv nepravdi od početka bio i ja dosta aktivan, nije čudo da nastoje i mene onemogućiti i diskvalificirati, jer računaju da je lakše pobijediti pojedinca nego glavne znanstvene i kulturne institucije Hrvatske i hrvatskog naroda.

Novosadski dogovor bio je kompromis

U zadaću dane osobito mi prigovaraju što sam povukao svoj potpis s Novosadskog dogovora i »promjenio« tako svoje mišljenje o njemu. Iz mojih dvadesetogodišnjih tekstova čupaju rečenice u kojima sam o njemu u početku djelomično povoljno pisao, a prešućuju sve moje kritike njegovih postupaka koje čine glavlinu mojeg pisanja o njemu već u samog početka. Potpisali smo Novosadski dogovor g. 1954. nešto u jugoslavenskom socijalističkom oduševljenju, a nešto u samoobrani, jer je već tada bila u velikoj mjeri provedena penetracija ekavice u Hrvatsku, pa smo se nadali — tadašnji hrvatski književnici i lingvisti — da ćemo ipak nekakvim dogovrom sprječiti dalje štete za hrvatski književni jezik. To jasno pokazuje izjava prof. Stjepana Ivšića koji je uz svoj potpis zapisaо i misao da Novosadski dogovor ne smije poslužiti za širenje ekavice na ijeckavsko jezično područje. I ja sam u svojem prilogu Novosadskoj anketi u svibnju 1954. u članku »Razumijevanje i snošljivost i u jezičnim pitanjima«, koji je objavljen u Letopisu Matice srpske i koji je ponovno biti objavljen ovih dana u mojoj knjizi »Hrvatski književni jezik 19. i 20. stoljeća« (izdanje Matice hrvatske 1971), jasno naglasio da je hrvatski književni jezik vrlo razvijen, proširen i bogat, te ga stoga nije moguće zamijeniti kakvim drugim tipom jezika, npr. srpskom ekavicom. Rekao sam da bi svaka takva promjena, ako tko na nju misli, nosila u sebi elemente teške nepravde i za hrvatski književni jezik i za hrvatsku književnost i za hrvatski narod. U tom članku g. 1954. je doslovno pišem: »Zbog tih dakle osnovnih razloga meni se čini, da nije ni vrijeme ni potreba da se ukloni ijeckavski ili ekavski govor, latinicu ili cirilicu iz upotrebe Hrvata, Srba i Crnogoraca. A s obzirom na to, što neki preporučuju, da se žrtvuje ijeckavština, podsjetio bih na to, da ijeckavština nije nikad tako bujno živjela u književnosti kao danas, i kod Hrvata i kod Srba i kod Crnogoraca, u tri republike, Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori, na pretežnoj polovini jezičnog teritorija srpsko-hrvatskog.« Sasvim je jasno da u tom članku ima i kurtoaznih misli, ali sasvim je jasno i to u čemu je težište članka, tj. u čuvanju dotadašnjeg hrvatskog književnog jezika.

Kad je Novosadski dogovor stupio na snagu, a bilo je to u početku g. 1955., već u prvima postupcima zapazila su se nastojanja o favoriziranju ekavice. Tako je npr. već 19. travnja 1955. prof. Mihailo Stevanović objavio u »Borbici« članak »O sprovođenju Novosadskog dogovora«, u kojem se među ostalim zalaže i za to da se i u ijeckavskim školama provodi nastava na ekavskom dijalektu, a iznosi i misao da nastavnici nisu dužni da se jezično prilagode sredini u kojoj djeluju, a pobijao sam i drugu opasnu Stevanovićevu tezu po kojoj valja na čitavom srpsko-hrvatskom jezičnom

području odlučivati o jezičnim pitanjima po principu vecine, dok sam se ja zalagao za paritet dviju strana jer se radi o jeziku dvaju naroda. Da ne duljim citiranjem odlomaka iz te polemike, upućujem čitaocu na četvrti dio knjige »Hrvatski književni jezik 19. i 20. stoljeća«, koja upravo izlazi iz štampe. To je bio prvi javni prigovor i prva polemika o Novosadskom dogovoru uopće. Već sam dakle tada gledao na jezik hrvatski i srpske književnosti u njegovoj dvojnosti, a ne unitaristički. A tako je bilo i dalje u mnogim polemikama u toku trajanja Novosadskog dogovora. Stoga su napadaji o mojem unitarističkom stanovištu u tom razdoblju čista kleveta.

Čak je i izraz »varijanta« izazivao unitarističko bjesnilo

Spomenut ću i prigovore koji se odnose na moju knjigu »Književni jezik u teoriji i praksi«, izdalu u Zagrebu 1964. Vade se pojedini odlomci, a ne gleda cijelina. Ta je knjiga značajna upravo po teme što se u njoj prvi put javno i sistematski afirmiraju dvije varijante hrvatsko-srpskog književnog jezika, kako se tada govorilo, i potvrđuju njihova temeljna prava. Cijava je knjiga koncipirana ne misli da hrvatskosrpski jezik nije jedinstven, kako je tvrdio Novosadski dogovor, nego dvojak i da Hrvati treba da razvijaju svoj književni jezik na osnovi svoje varijante. U članku »Otkuda dvije varijante?« pišem doslovno na str. 18. i 19.: »Svaka je varijanta u prvom redu namijenjena i pristupačna svojem području, svaka strana ima potpuno pravo na svoju varijantu. Važna je pri svemu tome spoznaja da su obavijje varijante punopravne i po svojem podrijetlu i po svojem razvoju i po svojoj funkciji i da po svojoj konstituciji imaju sve osnovne elemente književnog jezika.« Tada smo se još morali služiti izrazom varijanta, jer je već on izazivao u unitarista bjesnilo, a što bi tek bilo da smo upotrijebili izraz književni jezik, kao što smo razvijeni politički sloboda mogli činiti poslije. Ali ipak i u ovom citatu i drugdje jasno se kaže da varijanta ima »sve osnovne elemente književnog jezika.« Tada smo se još moralili služiti izrazom varijanta, jer je već on izazivao u unitarista bjesnilo, a što bi tek bilo da smo upotrijebili izraz književni jezik, kao što smo razvijeni politički sloboda mogli činiti poslije. Ali ipak i u ovom citatu i drugdje jasno se kaže da varijanta ima »sve osnovne elemente književnog jezika.« I na str. 449, ovako: »Cinjenica je da postoje dvije norme i da ih je potrebno njegovati...« Ni to nije unitarističko gledište, a s tim smo i došli g. 1965. na Sarajevski kongres jugoslavenskih slavista, gdje smo dokazivali — a u prvom redu ja — dvojstvo književnog jezika. Kako sam zbog toga bio napaden i kako sam se branio u okviru zakona, čitaoci će saznati iz polemika koje sam vodio s prof. Mihailom Stevanovićem, Đordjem Rašovićem, Miodragom Lalevićem i drugima, što je sve objavljeno u četvrtom dijelu knjige »Hrvatski književni jezik 19. i 20. stoljeća«. To je sve dugotrajan kontinuitet koji seže do današnjih dana u obrani prirodnih, nacionalnih i političkih prava hrvatskoga književnog jezika. Ali sve to neće da vide i priznaju protivnici tih prava, nego natroptiv žele me prikazati kao prevrtljivca, premda sam im sve to jasno prikazao i rekao već godine 1954. i 1955. i osobito 1964. i 1965.

Lingvisti su branili prirodna prava hrvatskog književnog jezika

Po njihovoj je ocjeni razvoj hrvatskoga književnog jezika u novosadskom razdoblju tekao normalno, bez pritisaka, idilično, a tu sam idilu jedino ja poremetio. Tako su i izričito rekli na Kongresu u Sarajevu g. 1965. Oni i ne spominju da je zbog nepravilnosti jezične politike došlo i do »Deklaracije o položaju i imenu hrvatskoga jezika« i do sporova o uređivanju »Rječnika hrvatskosrpskoga književnog jezika« i do prekida zajedničkog rada i do otkaza Novosadskog dogovora. Sve su to bili kolektivni nastupi i kolektivne odluke, a ne pojedinačne, kako na sružu žele prikazati. Jasno je da takve nepravilnosti i prisile u području jezika dovode do toga da se nakon 17 godina pogrešne prakse dolazi i do nekih promjena u gledištu i prosuđivanju jezične problematike, kao i u drugim sektorima društvene i znanstvene djelatnosti. Dovoljno je npr. podsjetiti se na to da je i Ivan Mažuranić g. 1850. potpisao Bečki književni dogovor, ali je g. 1882. nakon novih spoznaja i iskustava upravo on derogirao njegove odredbe. Potrebno je na sve društvene pojave gledati u dijalektičkom razvoju, potrebno je uočavati uzroke i posljedice, a ne gledati samo stacionarno, shematski, ukočeno, pa i egoistički i zlobno. Sasvim je pogrešno činiti se nevjeste i ne priznavati stvarnost, te se nadati u povratak staroga ako se obori kojih pojedinač. Treba računati s konkretnom situacijom, vidjeti i priznati svoje pogreške i promjeniti svoje postupke. A za to sam dao priliku navodeći razloge odustajanja od potpisa: zbog znanstvene neopradavanosti i neosnovanosti, zbog pritisaka na hrvatski književni jezik, zbog pritisaka na hrvatske lingviste koji su branili prirodna prava hrvatskoga književnog jezika. I pri pokušajima difamiranja protivnika nužno je navesti i razloge postupka koji se osuduje. Nije moguće impresionirati stručne forume napadajima na pojedince. Treba promjeniti strategiju i taktiku i cijelopunog pogrešnu jezičnu politiku.

Ne pišem ozbog mojih klevetnika, nego zbog potrebe obavijestenosti čitatelaca »Hrvatskog tjednika«, koji možda i ne znaju sve pojedinstvo iz starijeg razdoblja. Mislim da je ovo odgovor i onima koji će se vjerojatno još pojavit.

Ljudevit Jonke

U ČAST DANA USTANKA

Paul Eluard

GROB GORANA KOVAČIĆA

Braćo mi smo najbolji ljudi
Život raste tijekom mojih pjesama
Život raste tijekom naših napora
Mi svi zajedno prkosimo smrti

Braća na zemlji vladaše patnja
Nijedna dobrota ne pružaše spokoja
Nijedna ljepota ne pravdaše uvreda
Neznano nam bješe dostojanstvo dana

Voljasmo se ne znajuć baš zašto
Ali danas znajući eto tu ste
Pred mojim stihovima i slobom nam prošlo
Kao pred utrobom radosti punom

Osvećen sam i riječ moja diše
U vašem glasu u zjenama svjetlim
Pobjednik sam moj san oslobođen
Sinovi će naši uživati ljetu

A da obukli nisu prnje zime

Prepjevao Drago Ivanišević

TOMISLAV SLAVICA

KULTURA I NAROD

Kultura je još jednom odbila ulogu sluškinje politike i ponovo se nametnula kao subjekt

Hrvatska kultura uvek je slijedila sudbinu svoga naroda, izvršila je povijesnu ulogu u prevladavanju hrvatske dijaspora, kulturnim ujedinjenjem ostvarila je pretpostavku političkom ujedinjenju i formiranju moderne hrvatske nacije. Već smo se složili: u doba velikih nepogoda hrvatska kultura je bila posljednja oaza svome narodu, zadnji azil njegove svijesti o samobitnosti, što je nevrijeme za Hrvatsku bilo teže — to je ona preko svoje kulture upornjila s nivojem svome oslobođenju.

Posljednje takvo nevrijeme bio je etatistički centralizam koji je s Temidinim znacima velevlasti »ovlašćenja« konstruirao jugoslavenske kriterije u kulturi kao unitaristički ideoološki lijek za brži rast ili ozdravljenje socijalističke kulture. Rentgenske zrake takvog lijeka počele su uništavati i zdrava tkiva, lijek se pokazao gorim od bolesti: prijetio je negacijom nacionalnih kultura, njihovim razaranjem i pretapanjem u univerzalni jugoslavenski okvir.

Nacionalna kultura se, međutim, pokazala neuništivom, nadvredala je unitarističko zračenje, pa čak i oni koji su bili pod utjecajem toga zračenja očito ozdravljaju. Etabistički »Herkul« je poražen, oštrica njegova mača nije mogla dokončati stoglavu hidru. Još jednom je kultura odbila ulogu sluškinje politike i ponovo se nametnula kao subjekt. Ali tada je izmišljena nova igra i bačena u opticaj: financiranje kulture. Tako igrom regulira se dovod kisika po želji, a neposlusne se može okrutno kažnjavati.

Bez prethodnog zakonskog ornata, određene su mrvice sa stola velevlasti, markirano je republikama i skupljene mrvice baćene su u finansijsku arenu kulture. Na piru kulture je, dakle, Erida bacila svoju zlatnu jabuku s najlepnicom »dotacije« i svade su otpočele. Predstavnici vlasti prisustvuju gladijatorskom činu najčešće dobrohotni i milostivi s palčevima gore. Predstavnici kulture, krivci bez krivnje, shvativši da nisu krivi oni na koje im upiru prstom i s kojima se svakodnevno bjesomučno svađaju, odoše administraciji, tajimice joj udvarajući, kako bi popravili svoje izglede. Ali administracija ih je gotovo bez iznimke odmah sve postavljala na Prokrustovu postelu kulture, sječući ono što je predugo i rastežući ono što je prekratko. Posljedice su uglavnom jednake: agonija kulture. Tamo gdje je kvalitet rekoše im da nema kvantiteta: elitna uobražena aristokratska grupica; tamo gdje je kvantitet odrežaše im da nema kvalitete: kićem i žutim smećem kvarne narod i njegovu radničku klasu; dilektantski domet i floskule kojima žele drogirati. Naravno, ima i podvrsta, ali uglavnom oseka je prave kulture i kultura je u defanzivu, pa zašto joj davati narodne pare?

Nova zbrka oko krize kulture, u trenutku kad je na pomolu njena renesansa, unosi odnos masovne kulture i kulturnih vrijednosti, odnos koji u Hrvatskoj mnogi dramatiziraju i postavljaju u gotovo negatorički reciprocitet. Posudimo li ujetne termine »elitna manjina« i »masovna većina« mogli bismo zaključiti da se u Hrvatskoj taj odnog manjine i većine projicira kao odnos »konzervativaca i progresa u kulturi«. Zagovornici masovne kulture predbacuju »elitnoj manjini« i klasičnim institucijama u kulturi apsurdno ignoriranje modernih sredstava masovnog obavještavanja koji su neophodni mediji ljudske korespondencije, ističu nestajanje kvantiteta, opadanje tiraža, čitatelja, poskupljenje knjiga, smanjivanje broja gledalaca u teatrima u kojima je udio vlastitog prihoda sve manji, a subvencije sve veće, dok muzeji i galerije nikad nisu ni imali publiku itd.

Oni koji djeluju u klasičnim oblicima kulture i umjetnosti bore se protiv »homo vulgaris« masovne kulture, protiv masovnih opsjena pozitivizma i pragmatizma koji provjeravaju korisnost i sve mjerne svojim »objektivnim umom«. Predbacuju masovnoj kulturi i onomu koji je stimulira da uništavaju stvarnu kulturu, jer masovno društvo koje stvaraju nije voljno da empirizam svakodnevice zamjeni duhovnim naporom za iznalaženjem kontemplativnog smisla življenja.

Promicatelji fundamentalnih vrijednosti u kulturi s pravom sumnjaju u pozitivitet i pragmatiku što im je nude »kao najbolju od mogućih«. Na zapadu je to »um tržišta«, a na istoku »um države«: umovi masovne kulture sve su instrumentalizirali i transformirali u sredstva za postizanje određenih ciljeva. Politika koja u pravilu pokazuje prezir prema

stvarnoj kulturi i podnosi njene nosioce uglavnom radi svog dekora, prema masovnoj kulturi pokazuje naklonost zbog njenog utjecaja i vještine vladanja ljudima. Masovna kultura niti je spontana poput narodne niti iracionalna poput stvarne umjetnosti, produkt je racionalnog proračuna i njome upravlja nevidljiva ruka tržišta ili države. To je racionalna volja koja raskida s nekorisnom spekulacijom i uvažava samo pozitivne vidljive pokazatelje: novac, ugled, djelotvornost. Kompjuteri izračunavaju njenе sastojke i strukturu: dobro, зло, nasilje, seks, idole u lako probavljivom klišiju, koktel koji će optiti mase.

Naravno, isključivost »masovnog ili elitnog« zabluđa je elektronske epope, varka ideologija i njihovih eshatologija. Aktivni stvaralački moment bio je i ostaje najvažniji akt u procesu stvaranja i nastojaanja kulture, a to što on gubi svoj značaj u velikom širenju kvantitete mase medija samo je prividno i ne treba nikoga zbrunjavati. S druge strane, izumitelj tiskarskog stroja, Gutenberg, nije upropastio čovječanstvo radi toga što svaka knjiga koja će u budućnosti biti tiskana automatski i implicite neće biti pozitivna: Gutenberg nije skrivio loše knjige kao što ni elektronska struktura mass medija nije od masovne kulture učinila duhovne personifikacije kapitala ili države što se kalkuliraju kao ekonomski, kulturni i politički odnos prema društvu.

Povijest nas uči: što je stanje za Hrvatsku bilo teže to je hrvatski narod sve odlučnije pripremao svoje oslobođenje; tako je u kulturi: u najtežim trenutcima ona je najupornija. U slobodnoj državi slobodno stvaralaštvo! Stvaralaštvo je kulturni čim kojim čovjek svladava otuđenje: ono je otpor politici koja afirmaciju umjetnosti vidi u njenoj negaciji po paradigmi »tko nije sa mnom taj je protiv mene«. Velika je danas snaga pozitivita, njegov instrumentalizam racionalno bi htio potčiniti sve što je po njegovoj procjeni iracionalno. Odbacili smo umjetnost kojoj moći daju programi što ih zastupa, jer takva umjetnost je u ropstvu. Kultura i umjetnost odbacuju opasnu krilatiku kako je čovjek postao div, a pretpostavljaju joj tezu: kako da div dobije ljudska svojstva. Umjetnost neće čovjeka bez ljudskih svojstava, ona se protivi lukaštvu uma po kojemu je čovjek od subjekta postao objektom, od tvorca njegov produkt.

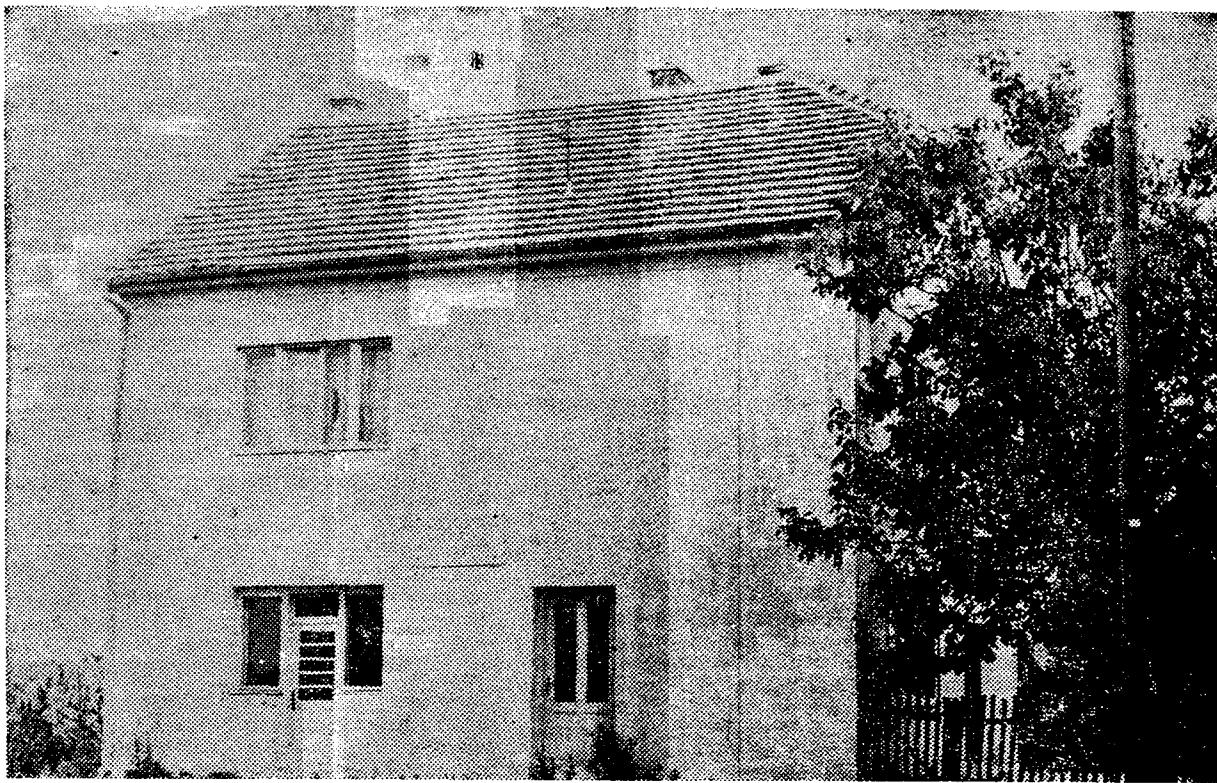
Samoupravno-socijalistički model, različit od istočnih i zapadnih koncepcija, u svojoj biti napredniji i od njihovih civilizacija, u Jugoslaviji nema srazmjeran odnos prema kulturi. Ostvarujemo pretpostavke samoupravnog i socijalističkog modela hrvatske kulture koji je nadvladao etatističku manipulaciju, ali još uvek nije prevladana tržišna manipulacija u kulturi i umjetnosti, što je ujet perspektivi istinski oslobodenog kulturnog stvaralaštva.

Prihvatali smo čarobnu formulu o financiranju programa u kulturi, ali kako tu formulu nije pratilo odgovarajući zakon o financiranju kulture i umjetnosti, to se financiranje programa, budući da ga nije pratila adekvatna materijalna podloga, svelo na frazu ili, gore, na formulu amortizacije koja je hrvatsku kulturu ubacila u sendvič između onoga što bi htjela maksimalno nudeći sebe i onoga što joj administracija kao predstavnika vlasti daje. Tu je došlo do kratkog spoja, a različiti zakoni onemogućili su čak i samu organizacionu racionalizaciju u samoj kulturi. Sve ono što je izbjeglo takvoj sudbinu samo su iznimke. Hrvatsko rukovodstvo tu čak i ne snosi glavnu odgovornost: savezna vlast davno mu je oduzela placet da bi moglo biti djelotvorne. Privreda također nije mogla pomoći: iscjedili su je poput limuna.

Danas kad se Hrvatska konstituira kao suverena država u samoupravnoj i socijalističkoj Jugoslaviji, što kultura prihvata i podržava, i čemu je dala vidni udio, trenutak je da nestane shizme između kulture i politike, trenutak je opće obnove hrvatske kulture. Hrvatska treba povratiti oduzimanu i osporavano dostojanstvo svojoj kulturi, osigurati materijalnu podlogu njenim magistralnim programima koje kultura neće moći ostvariti bez podrške politike. Posljednjih godina hrvatska kultura dobivala je manje od 0,5 posto nacionalnog dohotka, pa zar se i u tome nije ogledao mali utjecaj radničke klase na svoju kulturu? Za potpuno zadovoljenje svojih potreba kultura čak mnogo više i ne zahtijeva. Vjerujemo da bi zakonom o financiranju, koji ne bi ponizavao kulturu, ona bila zadovoljena s 1 posto nacionalnog dohotka. Zar kultura koja je održavala svoj narod ne samo povratnim utjecajima na materijalnu proizvodnju, što je jedino priznavala osimrašena marksistička petrifikacija, nego je bila i oruđe nacionalne samobitnosti, posljednja oaza svome narodu, zar kulturi to ne pripada? Sigurni smo da će hrvatski narod i njegova radnička klasa, bez obzira na to koliko je bila eksplorirana, dati svojoj kulturi onoliko koliko joj bude potrebno.

Golemi zadaci stoje pred hrvatskom kulturom koja revalorizirajući prošlo i sadašnje mora uspostaviti ravnotežu i zaustaviti posezanje drugih za njem baštinom. zaustaviti tuđu kulturnu hegemoniju. Preobrazba iz etatističkog centralizma — koji je omogućio supremaciju jednog dijela zemlje nad drugim, a hrvatsku kulturu doveo do ponizavajućih odnosa sredstava za njeno financiranje — u samoupravno organiziranu ravnopravnu socijalističku zajednicu pretpostavlja reformu kulture i njenu obnovu. Korjenita reforma u kulturi izmjenit će vladajuće anahronističke maksime koje se podruguju smislu same kulture, a uspostava nove kulturne politike i odnosa prema stvaraocima širom će otvoriti dosada odškrinuta vrata samoupravne socijalističke zgrade oslobođenom kulturnom stvaralaštvu.

12 obljetnica

ZGRADA U ZAGREBAČKOJ DUBRAVI U KOJOJ JE ODRŽANA PRVAKONFERENCIJA KPH

Pojavu i pobedu socijalističke revolucije u Hrvatskoj i u cijeloj Jugoslaviji u razdoblju okupacije 1941-1945, ne može se pravilno shvatiti bez poznavanja općih društveno-političkih prilika u monarhističkoj Jugoslaviji između dva svjetska rata, a napose bez razumijevanja posebnog položaja u kojem se u njoj nalazio hrvatski narod jer je baš taj osobit položaj, kao i osebujan položaj drugih naroda u razdoblju 1918-1941 i 1941-1945, uvjetovao razvitak političkih prilika pa i same socijalističke revolucije kako u Hrvatskoj tako i u Jugoslaviji kao cjelinama.

Ovisno o položaju svog naroda

Drugim riječima, razvitak revolucionarno-demokratskog pokreta u Hrvatskoj nije bio uvjetovan samo općim prilikama i zajedničkim pretpostavkama podjednakim za sve jugoslavenske zemlje, kako se to želi prikazati u historiografiji s unitarističkog stajališta, već je bio determiniran posebnim okolnostima položaja hrvatskog i drugih naroda do te mjeru da su upravo one, djelujući uzajamno svojim općim i posebnim značajkama, određivale njegovu fizičku formu u pojedinim zemljama s samim time bitno utjecale i na cijelo kretanje u jugoslavenskom opsegu.

Inicijativa i zauzimanje predstavnika hrvatskog radničkog pokreta za odbacivanje unitarističkih teorija iz programa KPJ dvadesetih godina i njihovo nastojanje oko stvaranja hrvatskog nacionalno-revolucionarnog pokreta tridesetih godina, isto tako i vrijeme i način osnutka Osvoboditelne fronte slovenskog naroda godine 1941. njezinu djelatnost i ulogu u ostvarenju nacionalnih prava slovenskog naroda i njezin prilog davanju obilježja jugoslavenskom NOP-u u cjelini, i napisljeku, oblikovanje federalnih država Hrvatske i Slovenije kao i osobitosti formiranja drugih republika na putu stvaranja nove federalne zajednice naroda Jugoslavije u revoluciji — to nedvojbeno potvrđuju. U prilog te postavke ne govori samo osebujan razvitak revolucionarno-demokratskog pokreta hrvatskog naroda u usporedbi s drugim jugoslavenskim zemljama, nego se u potvrdu mogu navesti mnoga međunarodna iskustva.

Sva povijest hrvatskog naroda u posljednjih pola stoljeća pokazuje da je stvaranje jedinstvenog revolucionarno-demokratskog pokreta bilo pretpostavka kako za pobjedu naprednih i revolucionarnih tendencija u društveno-političkom razvijetu tako i za ostvarenje samih nacionalnih težnji hrvatskog naroda.

Neuspjeh zbog odvojenosti nacionalnog i revolucionarnog pokreta

Neuspjeh nacionalnog i revolucionarnog pokreta u Hrvatskoj u doba raspada Habsburške monarhije i stvaranja Kraljevine SHS, koji je imao mnoge značajke i buržaško-demokratske i proleterske revolucije, a koji se iscrpio najprije u spontanu buntu i u neorganiziranim zelenokaderaškim pobunama seljaka, radnika, vojnika i nižih građanskih slojeva protiv rata i strane, austrougarske države, a zatim u isto tako neorganiziranu otporu seljaštva i u izoliranu štrajkaškom pokretu radništva protiv nametanja velikosrpske hegemonije i pobjede domaće kontrarevolucije — imao je svoje uzroke u romantičarsko-idealističkim osnovama jugoslaventva u hrvatskoj politici vladajućih vrhova Kraljevine Srbije, u kontrarevolucionarnoj ulozi hrvatske, slovenske i prečanske srpske buržoazije, u konsolidaciji versailleskog sustava i građanskog društvenog poretku u Evropi poslije oktobarskog revolucionarnog vala, ali jamačno i u programskoj i organizacionoj neizgrađenosti, te u nepovezanosti revolucionarno-demokratskih struja i nacionalnog i klasnog pokreta u redovima hrvatskog naroda.

Bez obzira na to koji su od tih čimbenika u danim povijesnim okolnostima imali odsudnije značenje, kao osnovno političko iskustvo nakon poraza revolucionarnog pokreta u prijelomnom razdoblju 1917-1920. hrvatskom političkom životu nametnulo se pitanje jedinstva nacionalnog pokreta s revolucionarnim socijalnim težnjama širokih pučkih slojeva, u prvom redu siromašnog seljaštva i radništva.

Na temelju tog iskustva i činjenice da je ujedinjenje u zajedničku južnoslavensku državu izvršeno pod posve različitim povijesnim okolnostima u pojedinim južnoslavenskim zemljama i da je ono imalo razlike, a u mnogome i potpuno suprotne posljedice po budući položaj pojedinih naroda, u stvarnosti političkog života razvili su se procesi što će biti od odsudna značenja za

30. OBLJETNICA

POVIJESNO ZNAČENJE I SMISL
U HRVATSKOJ

PREMA JEDI REVOLUCIJE DEMOKRATSKE

O bitnim uvjetovanostima političke
jugoslavije između dva rata i pretpovjedajućim
volucijama

FRANJO TUREK

1. KNR

JANUAR — 1971.

UREDILI A. ČEŠAREC I M. KRLEŽA

ZAGREB

CA REVOLUCIJE

SAO POBJEDE REVOLUCIJE
KOJ (1)

NSTVENOM UNARNO- OM POKRETU

čkog razvjeta u Hrvatskoj i Ju-
postavkama socijalističke re-
ije

TUDMAN

KULTURNE PROBLEME

IGA

MART 1919.

— IZDAO NAKLADNI ZAVOD JUG

1919.

radnički pokret u Hrvatskoj pod vodstvom KPJ mogao obuhvatiti i samu radničku klasu i proširiti svoj utjecaj na šire demokratske slojeve istom onda kad je prevladao unitarističke concepcije u svojim redovima, odnosno kad se Komunistička partija u praksi postupno afirmirala kao pobornik za dosljedno rješavanje ne samo socijalnog nego i nacionalnog pitanja.

Unitarističko opterećenje radničkog pokreta

U kojoj se mjeri negativno odrazilo prihvatanje unitarističke osnove na prvom i na drugom kongresu KPJ na njezin utjecaj na široke pučke slojeve u Hrvatskoj, pokazali su očito već izbori za Ustavotvornu skupštinu 28. studenog 1920. godine. Iako je radnička klasa u Hrvatskoj bila razmerno najrazvijenija, i premda je tu revolucionarni pokret na kraju prvog svjetskog rata uzeo najvećeg maha, KPJ je u Hrvatskoj dobila razmerno najmanje, samo 8 zastupničkih mandata ili 13,7% od ukupno 58 komunističkih mandata, a npr. u Makedoniji, gdje nije bilo takvog nacionalnog pokreta ni stranke slične Radićevoj HRSS-u u Hrvatskoj, KPJ dobila je čak 14 zastupničkih mesta ili 24,1%, od ukupnog broja (u Srbiji 23, u Sloveniji 5, u Bosni i Hercegovini 4 i u Crnoj Gori 4 zastupnika).

Kako se politika »čiste klasne« borbe i integralnog jugoslavensta negativno odražavala na sastav partijskih vodstava i na mogućnost njihova utjecaja na široke slojeve, vidi se iz činjenice što su u Hrvatskoj od 8 izabranih komunističkih zastupnika petorica bili Srbi, a samo trojica Hrvati, što se nužno moralo odraziti na povjerenje hrvatskih biračkih masa, a slični problemi javljaju se u vjerojatno i u drugim zemljama.

Ako se ima u vidu da su razmerno velike razlike u stupnju društveno-ekonomskog razvijetka onih južnoslavenskih zemalja koje su se našle u zajedničkoj državi bile uzrokom radikalnu zaostavljanju nacionalnih suprotnosti, navlastito stoga što je velikosrpska, kapitalistički slabije razvijena buržoazijska iskorištavala svoje hegemonističke pozicije za favoriziranje i protekcioniranje privrednog i kulturnog razvijetka jednog dijela države na račun zapovijetanja i kočenja drugih, onda je očito da se to neposredno odražavalo i na političke procese u širokim narodnim slojevima, pa i u radničkoj klasi koja je, osim općih uvjeta klasne eksploracije, dijelila i sudbinu položaja svoga naroda. O tome nam ne svjedoči samo povjesno iskustvo monarhističke Jugoslavije nego i neosporna razlika u položaju i držanju radničkih pokreta metropola i zavisnih ili kolonijalnih zemalja, bez obzira i usprkos tome što su u svom razvijetu prolazili istu školu marksističke ideologije, klasne i sindikalne borbe i proleterskog internacionalizma.

Hrvatski marksisti pobornici rješavanja nacionalnog pitanja

Prije svega djelovanjem objektivnih čimbenika u spomenutom smislu, a manje subjektivnim komponentama može se objasniti npr. činjenica što su predstavnici hrvatskog radničkog pokreta, kao i revolucionarnog pokreta ostalih potlačenih naroda, bili u prvim redovima i najbrojniji pobornici onih snaga koje su se počam od Treće zemaljske konferencije KPJ (1923. g.) borile za zauzimanje pravilna stava u nacionalnom pitanju, i što su se, nasuprot tome, živilo održavale unitarističke, jugo-marksističke concepcije Sime Markovića (i pod vidom kritike austro-marksističkih teorija) čak i usprkos stavu Kominterne, gotovo sve do formiranja Titova vodstva i novog programa KPJ s kojim je iznijela pobjedu u revoluciji.

Za revolucionarni komunistički pokret u Hrvatskoj postavljalo se, prema tome, na temelju konkrete povijesne stvarnosti, pitanje jedinstva revolucionarno-demokratskih (klasnih i nacionalnih) snaga od samog početka nove zajedničke države a osobito od nametanja centralističkog vidovdanskog porečka i obznanjaškog pogromskog režima. Ali kako su Komunistička partija, a pogotovo sindikalni radnički pokret, ostajali dugo opterećeni jednostranim klasno-integralističkim i jugo-unitarističkim shvaćanjem da je nacionalno pitanje u biti seljačko pitanje, to su partija i klasni sindikati dugo vremena bili udaljeni od životnih problema hrvatskog naroda.

Nakon skupštinskog atentata na Radićevo vodstvo i uvođenja šestosiječanske diktature, pitanje jedinstva revolucionarno-demokratskih snaga u Hrvatskoj postalo je još važnije i osjetljivije, jer je tada HSS u očima najširih slojeva naroda u potpunosti postala reprezentantom hrvatskog nacionalnog pokreta.

Akciono jedinstvo puka protiv diktature

Posebno valja istaknuti da je u doba političke i državne krize izazvane skupštinskim atentatom u praksi dolazio do afirmacije politike novoga kursa, što ga je baš u to vrijeme inicirao u zagrebačkoj partijskoj organizaciji Josip Broz, jedinstvenim nastupanjem revolucionarno-demokratskih snaga grada i sela. U uznemirenju situaciji općeg i spontanog revolta gradskog i seoskog pučanstva i na poziv Mjesnog komiteta Komunističke partije u Zagrebu i Pokrajinskog sindikalnog odbora za Hrvatsku, što ga je potpisao Josip Broz, u Zagrebu i u mnogim drugim mjestima Hrvatske dolazi (lipnja i srpanj 1928) do štrajkova, demonstracija i oružanih sukoba uznemirena puka s redarstvom, s oružništvom i s vojskom u kojima je bilo i ljudskih žrtava. U borbenu revolučiju na ulicama dolazi do stvaranja odozgo jedinstvene fronte radništva, građanstva i seljaštva. Revolucionarne tendencije u pučkim slojevima, poticane djelatnošću komunista i spontanim buntovno-prevratničkim raspoloženjem seljaštva, nastavljaju se u mjesecu, ali je režimu pošlo za rukom da ih uguši terorom jer je vodstvo HSS-a, ostajući i dalje protiv nasilnog prevrata, kočilo pokret puka, a malobrojni kadrovi Komunističke partije, još uvek izolirani od široka nacionalnog pokreta, bili su izloženi progonu diktature, osobito zbog nastojanja da provedu sektašku direktivu CK KPJ iz inozemstva o dizanju ustanka.

Komunisti u Hrvatskoj pojačali su za vrijeme diktature svoj ugled u puku velikim žrtvama koje su dali kao najodlucniji borci protiv šestosiječanske ditakte, a osim toga upravo u doba diktature otvorela je orientacija komunista na neposredan rad u sindikalnim organizacijama, na povezivanje s demokratski opredijeljenim nacionalnim revolucionarima i na rad među lijevo orientiranim pristašama u različitim organizacijama oponizacionih stranaka (HSS-u, Gospodarskoj i Seljačkoj slozi, SDS-u, Seljačkom kolu), u znanstvenim, kulturno-prosvjetnim i športskim društvinama.

Program stvaranja hrvatskog nacionalnog revolucionarnog pokreta

Najviši izraz angažiranja Komunističke partije Jugoslavije oko rješavanja hrvatskog nacionalnog pitanja bio je pokušaj stvaranja »Hrvatskog nacionalnog revolucionarnog pokreta« u doba šestosiječanske diktature. CK KPJ je potkraj 1932. pokrenuo i izdavanje glasila tog pokreta pod imenom »Hrvatski put«, koje je tiskano u inozemstvu a bilo je namijenjeno pretežito hrvatskom selu.

U duhu općih gledišta Treće komunističke internacionale, koja je u razdoblju od 1924. do 1934. zastupala stajalište da Jugoslaviju kao versaillesku tvorbu i tamnicu naroda treba razbiti, kao »cilj borbe Hrvatskog Nacionalnog Revolucionarnog Pokreta« bilo je postavljeno »izvođenje samoodređenja hrvatskog naroda, oživotvorenje njegovog prava na otjecajljenje i oslobođenje hrvatskog naroda od velikosrpskog i svakog drugog imperialističkog jarma, te stvaranje slobodne republike Hrvatske, u kojoj će narod sam odlučivati svojom sudbinom.«

Kao zadaci borbe Hrvatskog nacionalnog revolucionarnog pokreta bijahu postavljeni: »propovijedanje, organiziranje i vodenje svakidašnje borbe najširih slojeva hrvatskog naroda protiv sviju oblike ugnjetavanja i pljačke; protiv »ukidanja« ili »jugoslaviziranja«, »posobljivanja i fašiziranja« hrvatskih ustanova, škola i omladine; protiv »ognjenja hrvatskih sinova na vojnu službu izvan hrvatskih krajeva«, a »za odstranjenje... okupatorskih četa s hrvatskog teritorija«; protiv »gospodarskog i financijskog isisavanja i pljačke hrvatskog naroda.«

Komunistička partija teži da opće nezadovoljstvo hrvatskog naroda s monarhističkom Jugoslavijom iskoristi za stvaranje nacionalno-revolucionarnog pokreta pod svojim vodstvom pa zbog toga ističe da oslobođenje hrvatskog naroda pretpostavlja: »nepomirljivu i bezobzirnu borbu protiv svih izdajica hrvatskog naroda, te uopće svih raznovrsnih saveznika i pomagaca velikosrpske diktature«; »odlučno suzbijanje opasnih ideoloških zabluda i obmana, koje postoje u hrvatskom nacionalno-oslobodilačkom pokretu, škole borbi za oslobođenje hrvatskog naroda, a stvarno koriste ili velikosrpskim ugnjetaćima i njihovim francuskim imperialističkim pokroviteljima ili stavljuju pokrete za oslobođenje u službu drugih stranih osvajača.«

Kao glavne zablude navode se: a) »zablude, da se oslobođenje Hrvatske može postići... kakvim bilo preuređenjem imperialističke Jugoslavije putem novog »sporazuma« bilo sa sadanjim vlastodršćima, bilo s kojim drugim predstavnicima velikosrpske vladajuće klase, a pod pokroviteljstvom francuskog ili engleskog imperializma«; b) »Zablude, da se oslobođenje Hrvatske može postići u savezu s osvajačkim talijanskim, mađarskim, bugarskim i drugim fašizmom«; c) »Pacifistička miroljubivost prema tlačiteljima i pasivno čekanje da se velikosrpski jaram sruši sam od sebe«; d) »Zablude, da se uporna revolucionarna borba najširih slojeva... može nadomjestiti atentatima... te upadima ustaških četa, zavisnih od stranih osvajača.«

Na osnovi toga kao programski cilj postavljeno je suzbijanje sviju zabluda vodstva različitih stranaka i struja, a istodobno »svestrano pomaganje borbe pristaša tih stranaka i skupina i zajednička borba s njima protiv raznih oblika i načina ugnjetavanja hrvatskog naroda«, i stvaranje saveza s nacionalnooslobodilačkim pokretima u ostalim zemljama Jugoslavije koji se bore protiv »vojno-fašističke diktature« i priznaju hrvatskom narodu pravo na samoodređenje.

Iako Kominterna poslije dolaska Hitlera na vlast u Njemačkoj (1933) zbog fašističke opasnosti mijenja stav prema Jugoslaviji tako da märseilleski atentat na kralja Aleksandra ocjenjuje kao »napad fašizma na demokraciju«, predstavnici hrvatskog komunističkog pokreta teško i nevoljko primaju tu promjenu. »Hrvatski put«, koji je kao glasilo HNRP izlazio do 1936. nastavio je pisati uglavnom u istom duhu. Na početku 1935. list pobija mišljenja da se »hrvatski narod ne može oslobititi jer je malen i bez svoje vojske dok hegemonisti »imaju svoju vojsku, žandare i policiju«. Takvom malodrušnom stajalištu list suprotstavlja argumente da hrvatski narod zajedno sa Slovincima, Makedoncima, Crnogorcima i ostalim ugnjetenim narodima sačinjava ogromnu većinu, a u vojsci su i sinovi hrvatskog i ostalih potlačenih naroda, koji će u »odlučnom momentu stati na stranu svoga naroda!«

(Nastavak na str. 14)

PREMA JEDINSTVENOM REVOLUCIONAR- NO-DEMOKRAT- SKOM POKRETU

**Protiv sporazumaškog oportunizma
— za revolucionarno postizanje
samoodređenja**

(Nastavak sa str. 13.)

Pozdravivši jedinstvenost i izbornu pobjedu hrvatskog naroda na svibanjskim izborima 1935. »Hrvatski put« podvrgava kritici pacifističku sporazumušku politiku vodstva HSS-a, koje ne pruža otpor divljaju i krvavom nasilju oružništva i redarstva centralističkog režima. Konstatiravši da je »hrvatski narod za tu sporazumušku politiku platio deset puta toliko žrtava« i da mu nedostaje »odlučno vodstvo i vojnička priprava«, list upućuje poziv: »Hrvati organizirajte svoje obrambene čete, koje će znati i moći da suzbiju žandarska nasilja i da podu u borbu za slobodnu Hrvatsku Republiku.« Iako su takvi odlučni zahtjevi odgovarali težnjama i raspoloženju hrvatskog duha, Komunističkoj partiji nije

pošlo za rukoni da pod svojim vodstvom u tom razdoblju od diktature 1929. do parlamentarnih izbora 1935. stvari neki hrvatski nacionalno-revolucionarni pokret, iz više razloga. Sama zamisao pokreta bila je u biti klasno-sektaška, a ne općenacionalna; Partija zbog unitarističkog nasledja iz prošlosti i zbog razbijenosti svojih organizacija nije imala veći utjecaj u narodu; u to doba čak je i pretežni dio radničke klase bio pod idejnim utjecajem građanskog odnosno seljačkog nacionalnog pokreta, a manjinom dijelom i socijaldemokratskog sindikalnog vodstva. Tako se pokušaj organiziranja revolucionarnog nacionalnog pokreta zapravo sveo na stvaranje ilegalnih skupina komunističkih pristaša bez većeg značenja u doba općeg bujanja široka općenarodnog pokreta pod vodstvom HSS-a. Ali napor Komunističke partije da formulira program hrvatskog nacionalnog pokreta i suradnja komunista s hrvatskim nacionalistima u borbi protiv režima šestosječanske diktature nisu ostali bez rezultata. Program radikalne borbe za oslobođenje i samoodređenje hrvatskog naroda podigao je ugled Partije u širokim slojevima i utjecao na revolucioniranje njihova mišljenja u prvo vrijeme u okviru nacionalnog pokreta pod vodstvom HSS-a, a kasnije sve više i pod izravnim utjecajem komunista.

Za afirmaciju naprednih, demokratskih i revolucionarnih ideja na pojedinim područjima hrvatskog društvenog života, osobito na polju kulturno-umjetničke djelatnosti i publicistike, a prema tome i u javnom i političkom životu uopće, od najvećeg je značenja bilo to što su nosioci tih ideja bila mnoga ugledna pa i najistaknutija imena hrvatskog književnog i kulturnog života između dva svjetska rata; Krleža i Cesarec, i intelektualni krugovi oko brojnih naprednih časopisa.

Njihovo značenje očito je već iz impozantna broja časopisa i listova koji su unatoč zaplenama i zabranama neprekidno izlazili: Plamen, Književna republika, Kritika, Literatura, Kultura, Književnik, Savremena stvarnost, Signal, Danas, Ars, Znanost i život, Pečat, Izraz, Trideset dana, i niz legalnih i polulegalnih listova (Borba, Zaštita čovjeka, Glas Trešnjevke, Pregled,

Krsto Hegedušić, Iustitia, 1929. god.

Odjek, Novi list, Naše novine, Radnik, Radnički list, Seljačka misao, Glas omladine, Novi student, Radnički tjednik, itd). Treba još da budu spomenuti likovni umjetnici i arhitekti oko »Zemlje«, pa znanstveni radnici, itd. Isto tako valja spomenuti naprednu i marksističku izdavačku djelatnost u okviru posebnih nakladnih zavoda: »Naučna biblioteka«, »Epoha«, »Popularna biblioteka«, »Hrvatska naklada«, itd.

Njihov utjecaj bio je od tako golema značenja da je neposredno pridonosiso ne samo raskrinkavanju hegemoničkog režima diktature i suzbijanju klerofašističkih tendencija nego i razotkrivanju besperspektivnosti konzervativne, malogradanske nacionalne i kulturne politike, stvarajući moralno-intelektualnu klimu za okupljanje svih naprednih sila radi ostvarenja nacionalnih i demokratskih prava i revolucionarnih ciljeva besklasnog društva.

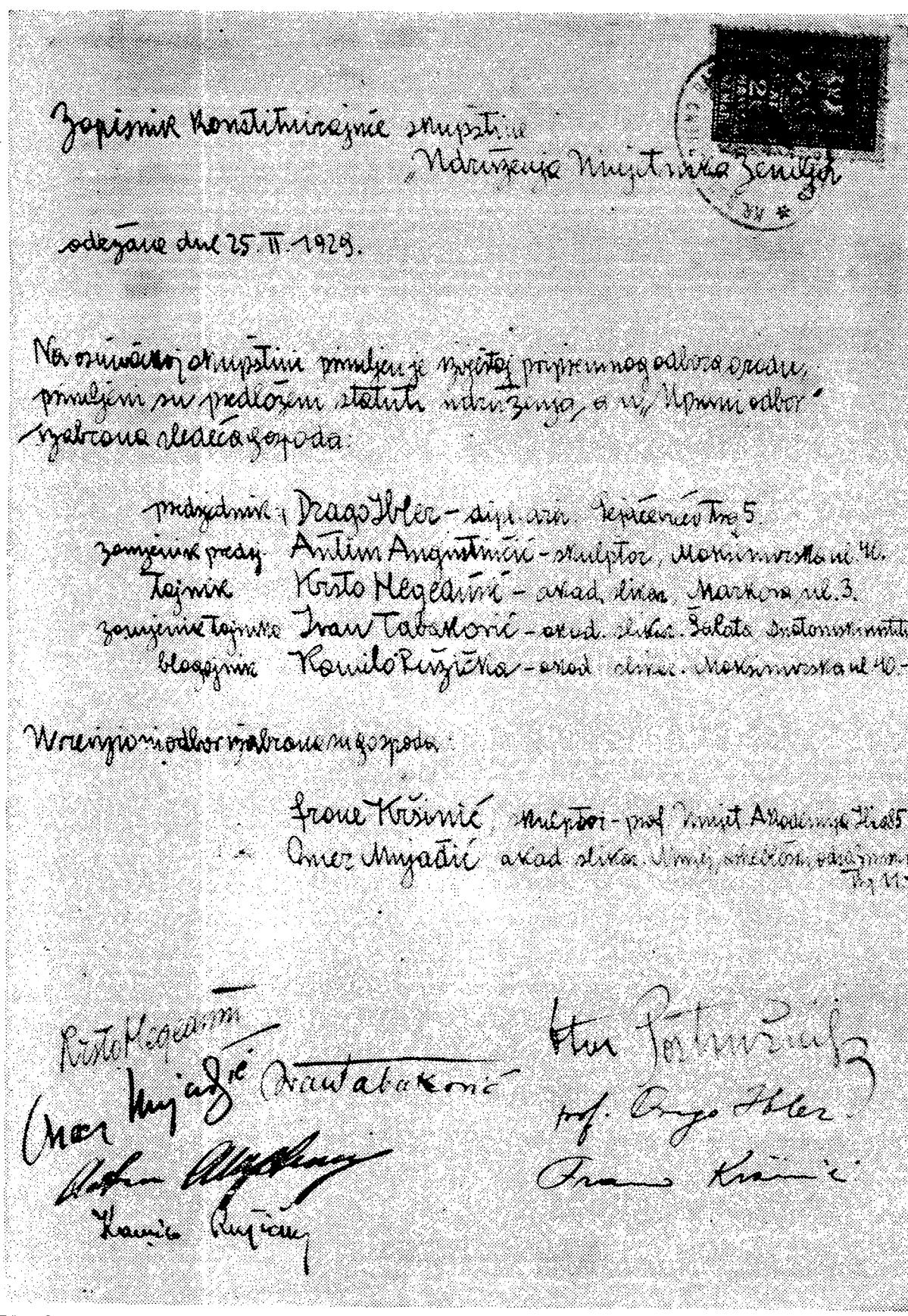
Pokušaji stvaranja pučke fronte

Nastojanje KPJ oko stvaranja antifašističkog i antiratnog pokreta, poslije V. zemaljske konferencije (Ljubljana, prosinac 1934), poslije Splitskog plenuma CK (lipnja 1935), i VI. kongresa Kominterne u Moskvici (srpnja-kolovoza 1935) bilo je u Hrvatskoj osobito živo, pa je kolovoza 1935. u Zagrebu i objavljena podioga za osnivanje Jedinstvene radničke stranke i za stvaranje Narodne fronte slobode. Protufašistička pučka fronta bila je zamišljena kao savez s pomoću koga će radnička klasa, seljaštvo i potlačeni narodi doći do pobjede, a trebalo ga je stvoriti okupljanjem oko proleterske jezgre svih struja u radničkom pokretu i ljevih elemenata iz seljačkih i nacionalnih pokreta.

Ta akcija za stvaranje Jedinstvene radničke stranke i Narodne fronte slobode nije urodila rezultatom ni u Hrvatskoj ni u cijeloj Jugoslaviji. Osim što ju je režim sprečavao redarstvenim progonima i uhićenjima članova Inicijativnog i akcionog odbora, za nju nisu bile sazrele ni političke prilike.

Pokušaj stvaranja široke Narodne fronte slobode na programu borbe protiv rata i fašizma nije mogao tada u Jugoslaviji a pogotovo ne u Hrvatskoj dati rezultate, jer se borba protiv fašizma nije još u to doba u najširim narodnim slojevima osjećala kao najaktualniji problem društveno-političkog života, već je to bila borba protiv režima diktature i centralizma, a za rješenje nacionalnog pitanja i osnovnih građanskih sloboda, na čelu koje je u Hrvatskoj stajao tada nacionalni seljački pokret. Zbog toga rediređivanje najvažnijih zadatača Komunističke partije na osnovi teze Kominterne da je fašizam glavni neprijatelj ne samo radničke klase nego i u svih demokratskih slojeva, bez obzira na to što je ona općenito uvezši bila pravilna, u Hrvatskoj i u Jugoslaviji nije ni moglo dati željene plodove. Iako se, pledirajući za stvaranje širokog narodnog pokreta, odlučno ukazivalo na štetnost krutih šampiona, »revolucionarnih kalupa i drećave revolucionarne frazeologije, u nastajanju da se program antifašističke pučke fronte o jedinstvu radničke klase i naroda u borbi protiv fašizma primjeni na jugoslavenske prilike otišlo se u pojednostavljenje. U tezi da je »protiv vladajućeg režima, vladajuće buržoazije, danas cijeli narod (a ne samo radnička klasa): i to podjednako narod hrvatski i srpski i slovenski i nacionalne manjine, i da će stoga »predstojeća revolucija biti »narodna«, zanemareni su primarni problemi društveno-političkog života Jugoslavije u kome se zbog ugnjetavanja potlačenih naroda na prvom mjestu postavljalo pitanje borbe za njihovu ravnopravnost i za samoodređenje, i zbog toga je takva podloga antifašističke fronte narodne slobode ostala u zraku, bez šreg odjeka u puku potlačenih naroda, pa i bez znatnijih rezultata.

U prilog tome govori i činjenica što su u tom smislu neki znatniji rezultati postignuti jedino u Makedoniji, gdje nacionalnooslobodilački pokret nije imao svoju građansku političku stranku. Ondje je potkraj 1935. na inicijativu komunista, došlo do sjedinjenja nacionalno-revolucionarnih i demokratskih naprednih ljudi u Makedonski narodni pokret (MANAPO). Na programu borbe za prava makedonske nacije MANAPO je težio da postane širok pokret makedonskog naroda za rješenje makedonskog nacionalnog pitanja u zajedničkoj borbi s progresivnim snagama Jugoslavije. U tom smislu postignuti su dosta zapaženi uspjesi već na općinskim izborima 1936., a i na parlamentarnim izborima 1938., kad je MANAPO istupio sa svojim kandidatima na listi opozicione Zemljoradničke stranke. Pokret se ipak nije mogao učvrstiti zbog terora velikosprskog režima, zbog suprotna djelovanja buržoaskonacionalističkih i proburgarsko-vrhovističkih elemenata iz VMRO, ali i zbog nedovoljne snage Komunističke partije da se stavi na celo općenacionalnog pokreta i da ga programski tako postavi da bi mogao biti podlogom za pokret većine makedonskog naroda.

ZAPISNIK KONSTITUIRAJUĆE SKUPŠTINE UDRUŽENJA »ZEMLJA«, 25. VELJACE
1929. GOD.

Da bi se shvatilo u kojoj mjeri hrvatska glazba mukotrpno proživljava sadašnju svoj trenutak, dovoljno je pogledati podstanarsko stanje glazbenog školstva, na kojem se gradi njezina budućnost; broj i položaj izvodilačkih tijela, preko kojih živi njezina sadašnjost; brigu i zanimanje za glazbenu baštinu, o čemu ovise očuvanje njezine prošlosti. Nema smisla ponovo nabrajati ono što ne valja. Pokušajmo radije ustanoviti rezlove, jer čemo tako brže pronaći put zadovoljavajućem rješenju: on, možda, vodi mimo uhodanih postupaka, mimo beznadnog čekanja u birokratskim predvorjima, mimo bojažljivog kucanja u vrata onih ustanova koje se uporno oglušuju jer, valjda, nisu glazbeno nadarene.

Mislim da je prvi razlog NESPORAZUM između današnje hrvatske glazbe i onih kojima je namijenjena, a drugi NERAKUMLJEVANJE onih koji se danas • njoj brinu. Ta dva razloga u biti sačinjavaju jedan jedini, uvijek isti prastari problem PRAVIH LJUDI NA PRAVOM MJESTU U PRAVO VRIJEME.

Gdje je korijen nesporazuma? Moje razmatranje počiva na postavci da je glazba potrebna čovjeku, i da se on nije odreći ne može, jednako kao što se ne može odreći istine, slobode, pravde, vječnosti, bez opasnosti da ne prestane biti ono što jest. Uz te pojmove-arhetipe, starije od pamćenja, vezana je sva čovjekova sudsina; njih nerazdruživo prate bol, ljubav, glad, mržnja, strah, radost, osjećaji kroz koje on želi doživljava, postiže ili ne one prve. To su, ujedno, iskonski porivi, što iz podzemlja duše neobjasnivim gibanjima pokreće glazbenu maštu. Oni su postojani, ali je mašta stvaraočeva neiscrivena, njegov osjećajni sistem povećan i neograničena njegova sposobnost preobraženja stvari. Njegovo djelo, jednom dovršeno, traži živo svjedočanstvo: glazbi, jer nema stalni objektivni bitak, potrebno je stalno ponavljanje da bi mogla postojati. Glazbeno djelo neprestano se iznova događa, bilo kroz sustvaralački napor izvedioča, bilo kroz svjedočanstvo onog koji ga prima i doživljava. Glazba je beskonačno stvaranje.

Promatrana s tog stajališta, mnoga djela naših skladatelja umru tek što se rode. Zar zaista nitko ne želi za njih svjedočiti? Pitanje je lažno, jer se prijeretko izvode a da bi se moglo objektivno ustvrditi imaju li svjedoka ili ne. Ali se ne može izbjegi drugo, dalekosežnije pitanje: otkrivaju li ta djela istinu u kojoj bi se današnji slušalac mogao prepoznati? Svjestan sam težine mog pitanja, utoliko više što sam uporno branio, kao dirigent, suvremenu hrvatsku glazbu, to namjeravam i dalje raditi, ne po dužnosti, nego ujerenja.

Stremljenja što pokreću ljudsku povijest, ili je koće, dostigla su danas najviši stupanj pregnuća: u atomskim eksplozijama u prahu su pretvorene vrhovne vrijednosti, što su tisućeljelima čovječanstvu i pojedincima bile svjetionik i putokaz. Unatrag stotinu godina znanost je uzelu u svoje bezosjećajne ruke budućnost svijeta: okajano krvaju, naše stoljeće svjedoči da se ona pokazala nesposobnom rješiti na zadovoljavajući način probleme koje čovjek vuče iz mračne povijesti borbe sa samim sobom. Znanost mu tek pomaže nadvadati prirodu: gorka obmana, koju on otkriva kod slijedećih zapreka. Naprotiv, umjetnost mu dopušta da se ponosno i prkosno barem u nečemu osjeća jači od nje: u činu stvaranja. Zato se on stalno prepoznaće u umjetničkim djelima, i zato se on neprstano u njima traži i njima utječe. Ali zato se on odvraća od glazbe u kojoj ne nalazi sebe. Tu počinje nesporazum.

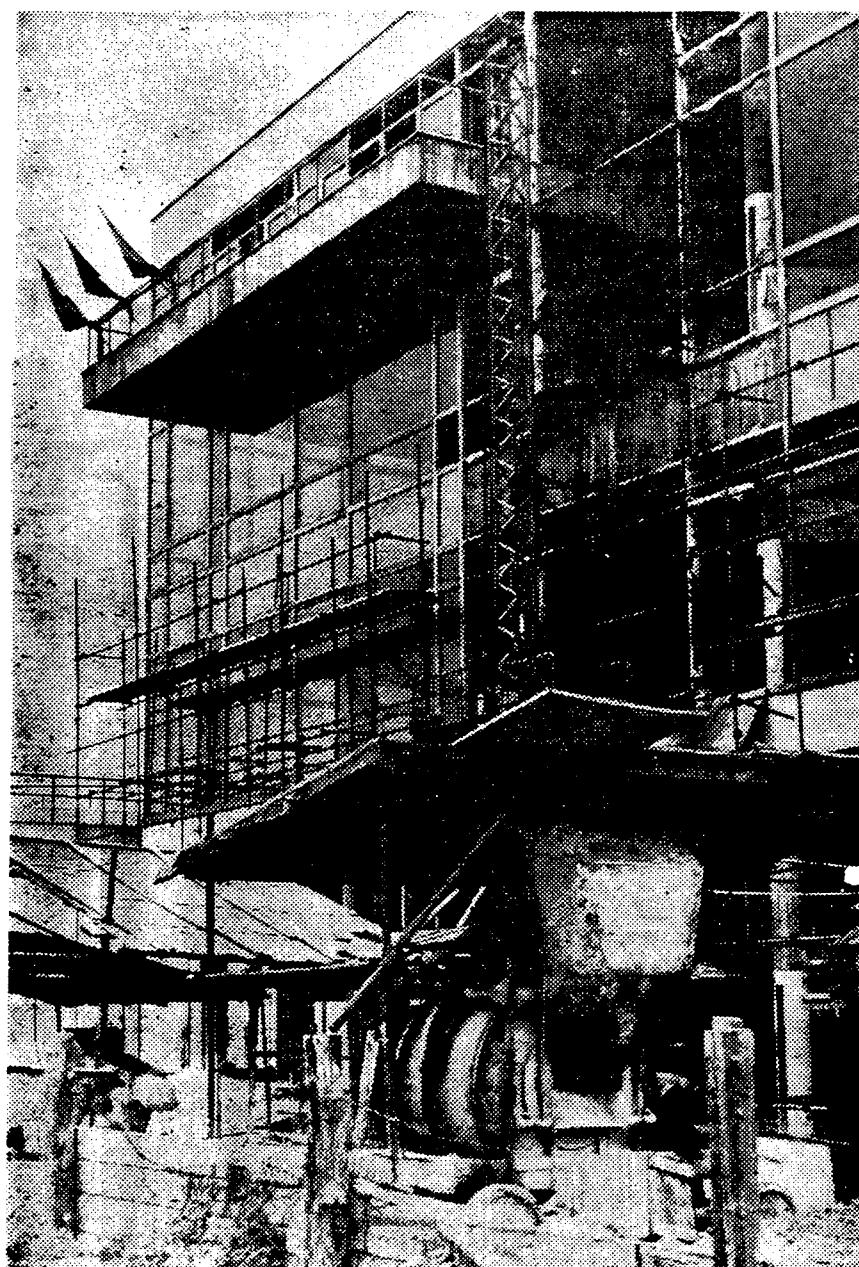
Bilo bi pogrešno tvrditi da je sva krivnja na skladateljima. Zaokupljeni traženjem novih izražajnih sredstava oni se prečesto prepustaju igri slučajnosti. Postoji, istina, element slučajnosti u činu stvaranja: on može biti blagotvoran u iškri nadahnuta. Ali on ne stvara konačno djelo, nego je ono proizvod rigorozne obradbe u kojoj element slučajnosti može biti više škodljiv nego koristan. Sigurno je da su pukotine i nedorečenosti glazbenih sistema, počet od dodekafonije nadalje, sunovratili stvarace u slučajnost. Genijalni pojedinci su te probleme rješili instinktivno, dok se gomila epigona izgubila u praznoj i nesuvrsoj igri. Zaista, nikad glazbeni stvaralač nije bio bliže pojmu »homo ludens«.

U obranu kovača i tragača novih izraza moram napisati da ogromna većina naših ljudi živi »glazbeno« u srednjem vijeku. Oni glazbom smatraju pučke pjesmice, uglavnom otužno-ljubavnog izraza, ili bučne napitnice varoške civilizacije. Tu je još zaglušujuća i naivna pop-music, koja je od velike glazbe privremeno preuzeila neke teme, pretežno sentimentalne naravi, kao što su nesretna ljubav, bol rastanka, izgubljeno prijateljstvo; ali, dodirujući ih nespretnom rukom, ona ih je vulgarizala. Sirene i utjecaj takve glazbe snažno su potpomognuti svim masovnim sredstvima promicanja i obavještavanja. Da se razumijemo: meni je jasno da neš

TRENUTAK HRVATSKE GLAZBE (II.)

Umjetnici pod ucjenom: MOGLO BI BITI I GORE

Treba, jednom zauvijek, shvatiti da će glazbeni život dotle stagnirati dok o njemu budu odlučivali ljudi koji od glazbe žive, a ne oni koji za glazbu žive.

Neispunjena obećanja: Koncertna dvorana • Lisinski

narod voli pjesmu, ali također mora biti jasno onima, koji misle na takav način ispuniti svoj dug glazbi da to čine jako jednostrano i previše trgovčki. Da se priredba takozvane lahkog glazbe vrlo brzo novčano isplati, a da se, naprotiv, novac uložen u koncert suvremene hrvatske glazbe isplati možda tek za pola stoljeća, matematički je točno. Međutim, konačni dobitak mjeri se

mjerilom koje se zove GLAZBENA KULTURA NARODA. Jedan manji dio gradskog stanovništva počela glazbene muzeje: ukus mu je eklektičan i stereotipan, kao što su i programi naših glazbenih muzealaca. To nije nekorisno, ali nije ni dovoljno. Uostalom, i takvo, hvalevrijedno počinjanje glazbene prošlosti nema u nas budućnosti. Ne zbog opasnosti da bi ta

vrst vjernika mogla izumrijeti, nego zato što oni nemaju dostoјnog mjesto gdje da to slušaju. Naime, već i vrapci iznad »Istre« pjevaju da će se krov te reprezentativne koncertne dvorane (sic!) uskoro srušiti. Istina, izdrži li još par godina, što će morati, nema bojazni da će pokopati mnogo žrtava: slušalaca je sve manje, a, sudeći po zadnjim glasinama, orkestara takoder. Izgleda da naši brižni pokrovitelji smatraju da ih imamo previše, pa da neke treba raspustiti.

Konačno, treba priznati da su neki malobrojni štovatelji glazbe ipak stigli do Weberna i Ligetiјa, ali preko ploča, jer mi tu glazbu rijetko izvodimo i, štoviše ne jegujemo dovoljno takvu vrst izvodilačke discipline da bi je mogli i znali dolično izvesti. Suverena glazba, kao i sva komorna glazba, zahtijeva najveću sabranost i visoko razvijen osjećaj osobne odgovornosti. Te osobine, u naših izvodilaca, gube se uslijed prezasićenosti obveza koje im nameće borba za svakodnevni kruh. Redoviti komorni koncerti daleka su uspomena, i pitanje je postoji li još orkestar koji bi bio u stanju, s redovitim pripremama, korektno i zanosno odsvirati jednu Mozartovu simfoniju. Koliko će godina trebatи da se nadoknadi taj gubitak; i misli li uopće itko na tu prazninu u našem glazbenom životu? Zapravo, izgleda, korijen nesporazuma nalazi se u nama, glazbenicima. Kad pomišljam o tužnom položaju naše glazbe, najviše me zbujuje činjenica da su se naši glazbenici, u velikoj većini, pomirili s takvim stanjem. Da pače, oni se ponašaju kao da žive s osjećajem da nad njima visi učjena da bi moglo biti i gore. Sigurno da ih u takvom bezvoljnem raspoloženju obrađuju sjećanja na neispunjena obećanja, na nemogućnost uspostavljanja korisnih dodira. Ali zašto malodušnost? Treba više hrabrosti, mnogo više gnjeva; tražiti odgovorne položaje; uzeti u vlastite ruke pitanje vlastite sudbine. U trenutku presudnih odluka uvijek straju odsutni.

U meni sve više dozrijeva slutnja da je možda duboki razlog nesporazuma prisilna »splendid isolation« u čije skrovište su se povukli naši glazbenici lišeni odgovornih dužnosti, to jest svakodnevnog dodira sa svojim suvremenicima. Izgubljeni u vlastitoj samoći, oni su krenuli u strampuće, i jednostavno nestali s vida onima što ih čekaju na drugom mjestu.

A gdje je korijen nerazumljevanja? Tko su ljudi što ga uzrokuju?

To su ljudi koji uvijek znaju što se smije a što ne smije, a sami se nikad ništa ne usude. To su kte neleoni što djeluju u polumraku nejasnih zaduženja i još nejasnijih odgovornosti. To su ljudi u čijim ladicama bude dna trunu naši prijedlozi za budućnost. To su ljudi koji provode vrijeme motreći naše nesigurne korake, i koji vrebaju prvu priliku da i najmanju našu nesmotrenost proglose opasnim rušenjem ustaljenog poretku. To su ljudi koji ni prstom nisu maknuli da bi pomogli naš prođor u svijet, premda posjeduju za to potrebita sredstva. To su ljudi koji, umjesto da brane i podupiru naše težnje odgovornih ličnosti (što njih slušaju a nama zatvaraju vrata), potpiruju teorije o našoj beskorisnosti. To su ljudi koji bi morali biti spona između umjetnika i države: tu odgovornu ulogu oni obavljaju tako loše da se u naše podsvijesti pomalo počinje uvlačiti sumnja o antagonizmu između države i kulture.

Mora se, jednom zauvijek, shvatiti, da će glazbeni život dotle stagnirati dok o njemu budu odlučivali ljudi koji od glazbe žive, a ne oni koji za glazbu žive. Postavlja se, kao sudbonosno za našu budućnost, pitanje temeljnih kadrovske promjene u ustanovama koje se brinu za glazbu. Prije nego li se dotakne kriterij stručnosti, mora se povući oštra granica između kulturnih radnika koji vrše svoje zvanje i onih koji su samo zaduženi javnom službom. Jer vršenju glazbenog zvanja uvjet je poziv, a uspješnom vršenju je bezuslovni uvjet nadarenost. Zanimljivo je da u kulturnim zvanjima socijalni zakoni, usprkos njihove idealne humanosti, najčešće štite nesposobne i nezvane. A mi imamo sposobnih i pozvanih ljudi, nepriskosvenih moralnih vrijednosti. Ali njihove plašljive pobude treba ohrabriti primjekom a ne samo riječima. Pitam se, ima li u našoj sredini mjesto za takve ljudje koji bi plemenitošću, širokogruđnošću, riječima a katkad i šutnjom bili uzorom drugima? Vjerujem da ima, i da treba prokrtiti sav korov i napraviti im mjesto. Neopravdan je, za naše doba, strah pred robovanjem na svaku pominjao o postojanju autoriteta.

Ja sam potpuno siguran da mnogi glazbenici, i svi oni kojima je glazba životna potreba, misle u sebi potiho što je govorim glasno. Međutim, to nije dovoljno: treba se odlučiti na slijedeći korak. Prije svega ukloniti nesporazume i razbiti nerazumljevanja. Ja poznam samo jedan put: bez okljevanja estolički glazbene stručnjake na odgovorne položaje; ohrabriti ih povjerenjem i ovlaštenjima. Hrvatsku glazbu mogu uspješno služiti samo oni što iskreno vjeruju da je ona NERASKIDIVI DIO KULTURNOG BIĆA NARODA.

Krešimir Šipuš

16 ljetne igre

DUGO TOPLO SPLITSKO LJETO

Budući da sve ono što se zbiva u Splitu mora nositi i stanovit primat, glazbeno-kazališna i estradna događanja, okupljena pod nazivom **SPLITSKOG LJETA**, postaju ove godine zacijelo najduži i hrvatski, a vjerojatno i svjetski festival: produžena su od 15. lipnja do 15. rujna, znači na tromjesečno trajanje, obuhvaćajući i vrlo širok estetički raspon: pop-pjesmu i klasičnu operu, avangardnu dramu i pučki igrokaz, moderni balet i šaroliki folklor. Pa koliko god bi takva programska širina mogla nagnjati svaštarsku, ona ima i svoje dublje opravdanje. Činjenica je naime da Split, što se prikazivačkim umjetnostima tiče, počinje živjeti tek u ljetu: nedostatak prikladnih dvorana, te neriješena pitanja organizacijske strukture i optimalnog korištenja postojećih snaga i sredstava bacaju tijekom zimske sezone Split u letargiju koju tek djelomično demantira kvalitetna serija koncerta u malom prostoru na Trgu Republike. Dolaskom ljeta otvaraju se brojni prostori, pogodni za igru i muziciranje, a kao da se s ljetnom vrevom bude i kulturna nagnuća građana Dioklecijanova grada: ista predstava Ionescove *Čelave pjevačice* koja se zimi odvijala u redovno polupraznom kazališnom foajeu, sada je ispunila kriptu Palače pretežno mladom i zaista zainteresiranom publikom. Da bi se izbjeglo rasipanje u heterogenosti programskih smjera, ovogodišnje **SPLITSKO LJETO** tvori nekoliko blokova: *jugoslavenska glazbena scena; internacionalni festival zabavne muzike; suvremena avangardna drama u podrumima; dani opere, drame i baleta; koncerti; revijalno zabavna scena* — blokovi koji se ponekad i sudaraju, ali ipak imaju svoj približni vremenski okvir. Od dosad izvedenih priredbi, pored zabavnog festivala, o kojem je odgovarajući tisak već podrobno izvijestio, zanimanje ali i mnoga pitanja pobudila je *Jugoslavenska glazbena scena*.

U njenom okviru našli su se: opera Jakova Gotovca *Ero s onoga svijeta*, baleti *Ohridska legenda* Stevana Hristića, *Pjesma nad pjesama* Tome Proševa, *Edip Silvija Bombardelija* i večer hrvatskih bijenalskih baleta Maleca, Devčića i Urliča, zatim koncerti *Iz hrvatske glazbene prošlosti XVI st.* pod vodstvom Antuna Nanuta, *Suvremena jugoslavenska glazba* pod vodstvom Tome Proševa i koncertni nastup V. Krpana s izborom hrvatske glazbe za glasovir. Pojedinačna zanimljivost većega dijela ovih izvedbi nije mogla potisnuti pitanje o svrsi ovako zamišljene smotre jugoslavenske glazbe. Nije jasno: žele li se organizatori opredijeliti za reviju suvremenog stvaralaštva (čule su se usporedbe sa Sterijinim pozorjem) ili tu ulazi i naslijede, a to ipak premješta ono prvotno zanimanje smotre na područje reprodukcije; i konačno, je li to zaista scena, tj. festival opernih i baletnih djela na kojem onda za koncerete ne bi bilo mesta? Čini se da su organizatori mislili ponajprije na prvi smjer, ali ih je nevolja nagnala na kompromise, koji su onda upleli i naslijede i standardne koncerete. Koliko je god, naime, ideja o smotri suvremenog jugoslavenskog glazbeno-scenskog stvaralaštva mogla u načelu biti dobra, ona očito nema mnogo realnih izgleda, a to se

pokazalo već ove godine: novo operno i baletno stvaralaštvo toliko je deficitarno da bi se kakva-takva smotra u najboljem slučaju mogla organizirati svakih pet godina. Opere više gotovo nitko i ne piše; baleti, oni zaista suvremeni, nastaju na glazbi koja nije baletna niti je narativna, a estetska orientacija koja traži od baleta da priča priču i nosi poruku, kao što je slučaj s Bombardelijevim *Edipom*, nalazi se na zalazu — pa je zaista veliko pitanje na čemu bi se takva smotra i mogla bazirati. Osim toga, znajući kakve sve tegobe doživjava Sterijino pozorje, koje — kako je u »Slobodnoj Dalmaciji« istakao Vojko Mirković — raspolaže dramskim izrazom koji eminentno pripada ovom vremenu, zaista ne bi imalo smisla započinjati nešto slično na mnogo skliskijem i fluidnijem glazbeno-scenskom tlu. Dobro je da postoji razmjene i međusobna upoznavanja, svaka vitalna kultura, pa tako i hrvatska, treba biti otvorena, ali te razmjene treba organizirati tako da zaista pridonesu međusobnom bogaćenju, a ne da budu improvizirani sajam.

Dani opere, drame i baleta započeli su izvedbom Mozartove *Otmice iz Seraja* u koprodukciji Radio-televizije Zagreb i Opere Hrvatskog narodnog kazališta u Splitu. Održana na kraju posljednjeg kišovitog dana, prije nego su ljetne sparine zagospodarile Splitom, viseći do posljednjeg trenutka pod upitnikom natmurenog neba, ova je predstava u divnom i tako skladnom okviru Kašteleta pružila ugodan doživljaj. Glavnu zaslugu za uspjeh izvedbe kritičar Josip Mirošević pripisuje dirigentu Mladenu Bašiću, koji je »pokazao izuzetan afinitet prema toj glazbi i dosegao veoma ujednačen stupanj muziciranja solista i orkestra«. Mirošević nastavlja: »Uspjehu predstave pridonijeli su i veoma raspoloženi protagonisti. Osim nesigurnosti u početku i ponekog lapsusa, možemo reći da su oni pružili svoj maksimum, a taj zaista nije bio mali. Šteta je što takav uspjeh oni nisu postigli i u onim dijelovima svoje role koje su govorili, pa je u tome nastala jako disharmonična nota u predstavi. Posebno su se dopali Nada Sirišević, Gertruda Munitić, Krunoslav Cigoj, pa i Franjo Petrušanec...« Sto se režije Danijela Marušića tiče, isti kritičar ukazuje na teškoće s kojima se režija morala susresti, s obzirom na banalne i nemoguće dramaturške zaplete libreta.

U kripti, tj. u podrumskim prostorijama Dioklecijanove palače, tom ambijentu kao stvorenom za suvremenu dramaturgiju tjeskobe i egzistencijalnog upita, održan je prvi dio predstava *Suvremena komorna drama*. Pored *Čelave pjevačice* u kojoj su se posebno istakle Božena Kolničar i Zdravka Krstulović, izvedena je u dva navrata i drama Alberta Moravije *Bog Kurt* u kojoj je, prema mišljenju kritike i gledalaca, briljirao Božidar Smiljanić, novi ljubimac splitske publike, a zapaženi su i pozdravljeni i nastupi dvojice mlađih zagrebačkih glumaca, Otokara Levaja i Rajka Bundala.

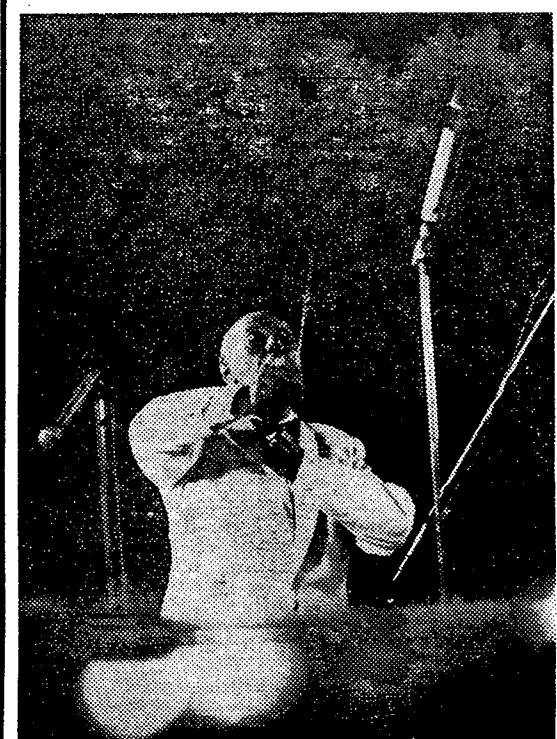
I konačno, na kraju ovog prvog mjeseca *Splitskog ljeta* odjeknule su tradicionalne fanfare *Aide* na Peristilu, a već sedamnaest godinu pred prepunim i uvijek jednako pažljivim i oduševljenim auditorijem Radames, ovaj put talijanski tenor Frecesconi pjeva svoju romansu o nebeskoj Aidi, faraonova kći izgara od ljubomore, a nesretna etiopska robinja tihopati i ljubi. Predstava je dosta dobro postavljena, neka suviše skromna ili nelogična rješenja uklonjena su, pa iako bi novi »štih« sjaja i svježine na sceni i kostimima dobro došao, sigurno je da i ovakva kakva je splitska *Aida* predstavlja fenomen neuništive ukorijenjenosti jednog umjetničkog djela u mentalitetu naravi, skrivenoj sentimentalnosti jedne sredine. Zaciјelo će ta *Aida* preživjeti sve sociološke transformacije urbanog medija, a spletovi nebodera što sa svih strana okružuju jezgru grada neće joj nimalo nauditi.

M. T.

DUBROVNIK

ŠTO ZNAČI »ZAGREB U DUBROVNIKU«

Gotovo su dva tjedna Igara iza nas: izuzmemo li ovoga časa samu svečanost otvaranja, koja, u smislu onog značenja što ga Igara imaju, ima i protokolarni značaj, protekle festivalske dane možemo sažeti i s jednog posebnog stajališta: svi znamo da gotovo sveukupni »kulturni Zagreb« u srpnju i kolovozu hrk u Dubrovnik, baš tijekom Igara. Iz te činjenice dosad je bilo izvedeno nekoliko pouka (koje su i poznate i o njima je govoreno), no i neke o kojima se mislilo manje. Jedna od ovih posljednjih upravo se sažimlje u naslovu ovih redaka.

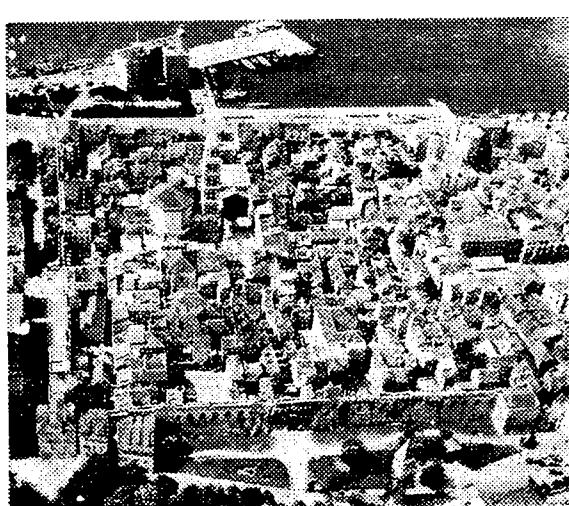
Nakon svečanoga otvaranja prva je izvedba ovogodišnjih XXII. dubrovačkih ljetnih igara pripala **ZAGREBAČKOJ FILHARMONIJI** kojom je ravnio Lovro Matačić, jedan od najvećih suvremenih hrvatskih dirigentih. Što je posebna novost, a izazvala je već i posve oprečnih reagiranja, djela kojima su Igre otvorene skladbe su suvremenih hrvatskih skladatelja: Šakača, Horvata, Detonija. U drugome dijelu izvedena je I. simfonija Sostakoviceva.
Na slici: Lovro Matačić u jednom trenutku ravnjanja prvom izvedbom Igara.

Misljam da se već sada, nakon 15 dana, može reći kako je krilatica o selidbi Zagreba u Dubrovnik ljeti, na pragu toga da postane gesmom koje nema tek značenje puko simbolično ili pak toliko uopćeno da se iz njega ne da naslutiti ni pravi sadržaj ni smisao. O čemu je riječ?

Dakako, iz godine u godinu pomno se i strpljivo gradio ugodaj koji bi otvoreni ruku (i otvorena sreća, što je jednako toliko važno) mogao primiti svu ozbiljnost onih pitanja kojima obiluje danas hrvatska kultura, njezin suvremenih trenutak. Taj ugodaj, kojemu povijesni ton daje sve ono što jest Dubrovnik u hrvatskoj kulturnoj i političkoj povijesti, dakako da na naslijedu ne može živjeti, već samo — ukoliko naslijede ne naslijede — umrijeti. Zagreb kao kulturna metropola Hrvata upravo se u vrijeme Igara nameće svojom snagom, brojnošću svojih poslenika, obiljem i raznolikošću problema koji tijekom »prave sezone« cirkuliraju. Na tom zdanju, kojemu su temelji udareni pred dva desetljeća, danas se počinje iskazivati način na koji se, pogotovu u najnovije vrijeme, situira jasnije i razložnije sav obzor pitanja koja nas neprestano saljeću i traže rješenje.

No, reći će svatko, sunce, vrućina i more, i pomama za studenim pilom — ne čine li sva ta pitanja nerazložnima?

Samo se na prvi pogled čini da čimbenik snažnoga turističkoga probaja udaljuje iz naše blizine strpljivost kojom inače (dakako manje no što bi trebalo) nastojimo progovoriti o onome što nas muči. »Tu-

HVAR

FESTIVAL DRAMSKIH AMATERA JUGOSLAVIJE

Obljetnica kao povod razgovoru

Već nekoliko dana na Hvaru traje festival dramskih amatera Jugoslavije. Petnaest obljetnicu održavanja festival je dočekao pomalo nesiguran u sebe, kao što to biva kad se obavi velik posao pa se stane razmišljati o svim mogućim boljim putovima kojima se moglo ići. Festival je pred petnaest godina »dodatak« Hvaru, što je trebalo shvatiti kao posebnu simpatiju iskazanu ovom mjestu i povjerenje koje tek treba opravdati. Višestoljetna kazališna tradicija bila je tek jedan od razloga što je festival dospio na Hvar.

Bilo kako bilo, petnaest godina nastojanja i truda ubilježeno je u povjesnicu festivala i bez obzira na republike klučeve, sporazume i nesporazume, ono što je ostalo i što ostaje danas, nepatvoren je i čist umjetnički napor koji mimo svih propisa, izvan vremena i prostora plijeni zanimanje kazališnih entuzijasta. Ni ova godina nije prošla bez obvezatnih raspravi o svrsi, mjestu i ulozi festivala na Hvaru kao jednom od najjačih turističkih središta na Jadranu i u skladu s time o ulozi festivala kao kulturnoj nadgradnji turističke sezone. Bez obzira na klicu sumnje koja je posijana u odnosima između Hvara i festivala, a koja je samo pojačala suprotnosti što postoje, otprije službenom izjavom Hvar je i ove godine prigrlio festival, a njegovi oči iskazali mu gostoljubivost.

Otvorene u znaku hvarske pjesničke

U čast petnaestogodišnjice postojanja organizatori su ovaj put priredili prigodnu svečanost otvorenja na terasi pred starim hvarske kazalištem na trgu, i pred gradskom loggiom, koja je od nedavna preuređena u blistavi kasino. Glavnu ulogu u ovom otvorenju odigrali su hvarske studenti okupljeni u »Hvarske kompanije kazalištu«, koji su u tradicionalnim nošnjama s bakljama u ruci prodefilirali pred zatečenim gledaocima i recitirali stihove Hektorovića, Lucića, Benetovića, Gazarovića i Marina Franičevića. Otvorene je željelo nagovijestiti novi duh festivala koji bi se osnivao na bogatstvu tradicije u Hvaru, usporeden i oplemenjen suvremenim dostignućima. Bio je to, takođe, pokušaj da festival, dakle priredba, siđe među ljude, Hvarane i turiste, među publiku, bez koje zaista svaki smisao održavanja bilo kakvog kazališnog zbivanja dolazi u pitanje. Na žalost, prilično nesnažljiv pokušaj otvorenja samo je nagovijestio moguću buduću fazonomiju festivala, jer on je pozornost publike svrnuo na sebe tek na čas, a idućih dana ti isti gledaoci potpuno su zaboravili da se u njihovu gradu odvija jedinstvena smotra kazališnog stvaralaštva i da je u tom trenutku upravo Hvar grad s najobilnijim, najraznovrsnijim i najbogatijim kazališnim repertoarom u čitavoj Jugoslaviji.

Umorni »Nikoletina Bursać«

Veneranda, čudesna ljetna pozornica Hvara, izrasla ponad grada usred borove šume, mjesto je gdje se festival odvija dalje iz večeri u večer, obilno iskoristavajući elemente prirodne scenografije koja je upotpunjavala svaku predstavu na svoj način. Prva u nizu od četrnaest predstava bila je dramatizacija Copićeva teksta »Doživljaji Nikoletine Bursaće« u izvedbi Amaterskog pozorišta »Vaso Pelačić« iz Brčkog. Na zadovoljstvo publike, Brčaci su korektno ponovili sve ono što je Copić i njegovoga »Nikoletinu« u trenutku raskida u literaturi s određenim normama gledanja na narodnooslobodilačku borbu učinilo gotovo herojem. Zdravoseljački mentalitet znatiželnog, nepokornog i neuništivog Nikoletine, kojega je uspješno odigrao Dragomir Pajić, danas na žalost ne može zadovoljiti i malo strože kriterije vrednovanja ovoga lika. Redatelj Abdurahman Damadžić nije ni pokušao ovaj Copićev tekst oplemeniti suvremenijom verzijom igre i odnosa prema »Nikoletini«, ne shvaćajući, očito, da dramski tekstovi koji nisu imuni na zub vremena, žive samo po uspješnim realizacijama i viđenjima redatelja koji prema svojim sposobnostima nadahnjuju i unose u njih istinitost i čine ih ponovno dramski relavantnim.

Nove »Bračne ponude«

Predstava koja je u znatno većoj mjeri uznenirila uspavane duhove pratilec amaterskih zbivanja na ovom i drugim festivalima bila je svakako vesela

igra Josipa Eugena Tomića »Bračne ponude« što ju je izvelo Gradsko amatersko kazalište iz Slavonske Požege. Bilo je to i opet, u neku ruku, plaćanje duga tradiciji, ali u pozitivnom smislu, i primjer suprotan kazalištu iz Brčkog, jer je redateljica ove predstave, Zvezdana Ladika, pronašla pravu mjeru odnosa prema ovom inače tanašnom tekstu, stvorivši predstavu neuobičajenog žanra u nas — igru s pjevanjem i plesom, simpatičnu, nenametljivu i šarmantnu. Ne treba govoriti o iznimno teškoj zadaći koja je stajala pred čitavim ansamblom požeških amatera da svlada sve tražene vještine, no on je to s iznimnim uspjehom i učinio, pruživši gledaocima vrlo ugodan doživljaj na hvarske venecandi. Službena diskusija na Hvaru pozdravila je gotovo jednoglasno ovu predstavu, svakako imajući je u vidu prvenstveno kao primjer mogućega puta dramskog amaterizma u nas. Diskusija se i inače u nekoliko navrata na osnovu primjera bavila dvojbama — može li amaterizam u nas krenuti smjelijsim putovima u traženju novih dramskih izraza izvan konvencionalnog kazališta, jer nije profesionalno vezana uz određenu publiku i programsku orijentaciju, ili će pak njegova uloga i dalje ostati »prosvjetorska«, kao što je to slučaj u mnogim sredinama.

»Otkriće« iz Kule

Velik i neusklađen raspon kriterija u stvaranju repertoara i usmjeranja amaterskih kazališta pokazao je i primjer predstave Amaterskog pozorišta iz Kule, koje je izvelo »Otkriće« prema tekstovima Dobrice Čosića iz romana »Deobe«. Ova impresivna predstava velikog ansambla iz Kule — koji je predanom i discipliniranom igrom u režiji Petra Ujevića uspio ostvariti na sceni jedinstven doživljaj straha, užasa, čovječjega ogoljenja, borbe za goli život — htjeli mi to priznati ili ne, ipak je pandan izvedbi istog djela u Jugoslovenskom dramskom pozorištu u Beogradu. Prema tome, mislim da bi ovdje i opet trebalo razgovarati ne o izvodacima, pa čak ni o redatelju, nego više o repertoarskom potezu Kuljana koji su se svojevoljno našli u mat-poziciji. Ovakvo tvrdnji može se prigovoriti da je donezena sa strane, da generalizira; međutim, mislim da je to jedini način koji može biti koristan, to jest da se svaka predstava promotri sa svih strana da bi se uočile sve njezine prednosti i mane.

»Eks kralj i...« »Dadov«

Slijedeće večeri dramska grupa gimnazije iz Kragujevca izvela je poznati tekst Vladimira Bulatovića — Viba »Budilnik«, a Pozorište »Dadov« iz Beograda »Eks kralj i...« Božidara Ljumovića-Zube. Predstava »Budilnika« mogla se potpuno sagledati tek nakon diskusije, u kojoj je sudjelovao i profesor te gimnazije. Ne treba, naime, govoriti i opet o promjeni u odabiranju teksta koji je igran i izgran bezbroj puta, pa ni u ovoj izvedbi nije mogao dati ništa novo do dječje igre, već treba govoriti o povodima odabiranja teksta — on je, navodno, zainteresirao gimnazjalce pa su ga stavili na repertoar sa svrhom politizacije mlađih!

Ako je tome tako, a to je moguće, onda se treba upitati: tko je tu predstavu doveo na festival i zašto?

Dojam večeri u potpunosti je popravio »Dadov«, koji je izveo »Eks kralj i...« u poznatoj dadovskoj maniri koja sadrži elemente neposredne komike, nemametljive lakrdije i spontanih gegova. Bila je to predstava poznatog sadržaja o kralju bez kraljevstva i podanika koji uporno želi zadržati iluziju da vlasta. Jasno, bio je to samo pretekst za igru u kojoj je ovaj mladi ansambl pokušao ostvariti totalni teatar, neponovljiv iz izvedbe u izvedbu. Najveća zasluga uspjeha Beogradske je u izvanrednoj igri Olivera Viktorovića u ulozi kralja, i kao redatelja, koji u jednoj maratonskoj igri nije gubio daha, već je iz scene u scenu unosiš nove nijanse u pokretima i grimasi. Redateljski se i tekstovno oslanjajući na Jarryjeva »Kralja Ubua«, teatar okrutnosti, predstava »Dadova« bila je na visini studentskog amaterizma, koji je u svojim najboljim predstavama uvijek koketirao i okušavao se u tzv. avantgardnim predstavama, novim aspektima kazališnog kazivanja i na taj način u cijelokupnom amaterskom dramskom pokretu u nas vukao naprijed.

Branimir Ježić

Srećko Lipovčan

18 kazalište i televizija

POGLED IZ
NASLONJAČA

VRIJEME ZA IZMISLJANJE

Ljetno doba uvijek mrsi račune sastavljačima TV-rasporeda i to ne samo radi toga što često nedostaje materijala pa se na brzinu »ubacuje« svašta, nego i radi toga što u samom materijalu — kako u onom što se »ubacuje«, tako i u onome kojega »nema« — ne postoji neka bitna kvalitativna razlika. O tomu je već nešto rečeno i na ovome mjestu, ali mislim da bi valjalo još dvije tri pridometnuti. Ne radi se više toliko o nekim profesionalnim standardima cjelokupnog rasporeda, odnosno o profesionalnim standardima pojedinih emisija — jer nekakav standard ipak postoji — nego se radi o jednoličnim, bezbroj putem ponovljenim, a to će reći i dosadnim oblicima pojedinih emisija i rasporeda u cjelini.

Televizija ne priznaje zamor, nevoljnost i zasićenje »same sobom«, a pogotovo ne priznaje zasićenje unutar svojih beskrajnih mogućnosti. Svako pretjerano rutinerstvo i hladni profesionalizam dovodi taj, u nas tek osamostaljeni medij, do starmalosti i usidjelištva prije nego što je prošao fazu puberteta. A time se ne smije šaliti. Mi svi doduše moramo gledati ono što nam se svakodnevno nudi, ali to ne znači da to što gledamo i jako volimo; a kada čovjek nešto ne voli a mora to činiti, onda dolazi do jednostrane antipatije, odbojnosti, a ponekad i mržnje. Stoga se ne smije šaliti s televizijom, ponavljaju, jer po svemu sudeći još nismo shvatili što imamo u rukama. Sada je vrijeme da se izmisljuju nove sheme, novi oblici, novi zahvati u sastavljanju i dugoročnom planiranju rasporeda, sada je vrijeme da se misli i na jesen i na zimu, premda ni ljetu nije našlo svoj odgovarajući odraz na televiziji. Treba nešto izmisliti. Ali ja ne dajem ideje; neka ih daju oni koji su zato plaćeni.

»Kako je to lijepo!«

Emisija »U prvome planu cesta« (autori M. Bradarić, Z. Tadić) dolazi u pravi trenutak. Jer su već neki »odgovorni« drugovi lansirali šuškanje i bučanje o svojim »rezervama« prema izgradnji auto-ceste Zagreb — Split.

To što nam je prof. Josip Roglić na tako zanimljiv, dostupan i svjež način prikazao nije samo nizanje podataka, manje ili više dostupnih nama nestručnjaka, nego je to bila jedna velika pustolovina duha i ljudske upornosti. Professor Roglić je svojim izuzetno zanimljivim, maštvitim i ponekad izrazito lirske komentarima pružio još jedan dokaz protiv tvrdnje da su tumačenja profesora »uvijek dosadna i nezanimljiva«. Njegov govor, isto kao i njegova zamisao o Cesti, lijepo su se uklopili u mozaik raznih mišljenja običnih ljudi izgovorenih na tom povijesnom putovanju. To je izvrsna dokumentarna emisija, kakvih bi trebalo biti mnogo više.

»Ako pogodiš dobro je, ako ne pogodiš zlo je«

Ta duboko fatalistička izreka koju izgovara jedna kućna pomoćnica u emisiji ljubljanske Televizije »Monitor« (autori S. Čolnik, A. Miladinović) toliko je karakteristična za ugodaj cijele emisije da je gotovo nepotrebno navoditi sve ostale republike koje u toj emisiji izgovaraju s jedne strane kućne pomoćnice, a s druge njihove poslodavke i poslodavci. To je veoma dobra emisija kroz koju ne probija samo stanoviti absurd našeg društva i vremena, nego i neka vrsta spleena koji lebdi između pojedinih odgovora tih pomalo tužnih i nesretnih žena i djevojaka.

Vladimir Vuković

REKVIJEM ZA KAZALIŠNU KULTURU NA NAŠOJ OBALI

SUTON JADRANSKIH KAZALIŠTA

Od Istre do Dubrovnika gase se svjetla pozornice, nestaju kazališta u gradovima koji su, postojbina naše teatarske umjetnosti

Nasukani na plišak svoje vlastite suvišnosti i labilne kulturne politike, uzduž jadranske obale od Pule do Dubrovnika gasnu kazališta. Jedno za drugim nestajala su redom, ili im predstoji umiranje...

Tamo negdje prije dvadesetak ili nešto manje godina vladalo je opće uvjerenje da gradovi na našoj jadranskoj obali moraju i mogu imati sve normalne, svim velikim kulturnim središtima istovjetne uvjete za intenzivan kulturni i umjetnički razvitak. Pula je tada imala Istarsko narodno kazalište, sa svojim profesionalnim glumačkim ansambalom i s forsiranim planom turneja, osobito po Istri. Rijeka je, kao jedan od najjačih kazališnih gradova u Hrvatskoj, imala operu i dramu na hrvatskom i talijanskim jeziku. Zadar je u bivšem starom zdanju imao kazalište s manjim ansambalom glumaca. Šibenik je također imao svoje Narodno kazalište, Split odmah poslije rata, u nastavku prijeratne tradicije, imao je u teatru dramu, operu i balet. I na kraju te duge sunčane putanje Dubrovnik je usporedno s Ljetnim igrarama održavao i svoje kazalište, koje se danas zove »menom njegova i našeg najvećeg komediografa.

Plemenita neskromnost

U takvoj kazališnoj geografiji, gdje se na svakih stotinjak kilometara uz hrvatsku obalu pripremala druga premijera, u takvoj panorami »kazalištenja«, koja je možda bila i bez presedana u svim zemljama na Sredozemlju, bilo je sigurno i neskromnosti, počeće nerazumnog bacanja novca, ali bilo je nedvojbeno i poriva da kulturno uspavani gradovi na Jadranu (iz tako jasnih i povijesno objektivnih razloga) naknade ono što su izgubili, ili nadu ono što nemaju.

Narodna kazališta uzduž jadranske obale, u sredinama gdje se stoljećima hrvatski jezik ili nije smio ravno-pravno nositi s jezicima službene politike ili ga ponegdje nije smjelo ni biti pod suncem, imala su i funkciju preporodnog karaktera, ona nikada na Jadranu nisu bila samo estetski fenomeni nego i s pravom instrumenti provedbe i prezentacije kulturne politike koja je jedno izgubljeno vrijeme izgubljenog identiteta trebala svim mogućim sredstvima kulturne emanacije pretvarati u znakove kulturne zrelosti, nezavisnosti, slobode i umjetničkog stvaralaštva.

To su bili, naravno, programi, nesumnjivo plemeniti, ali i nesumnjivo politički vidoviti. Druga je stvar, a ona je, čini se, i najodlučnija, što ti programi nisu bili od samog početka ekonomski logični. To je, dakako, svakome jasno, jer ako jedna bogata Francuska ima pet kazališnih kuća dotiranih od države i raspoređenih za sve obale i kontinentalne dijelove na više od 40 milijuna stanovnika, onda naših šest kazališta samo uz obalu Jadranu djeluje pomalo neskromno.

I, po zakonu restrikcije, ta naša kazališta počela su gasnuti. Međutim, mi smo do sada imali, što u evidenciji, što bez nje, toliko »političkih tvorenina« ili »političkih tvornica« koje

nisu bile ekonomski racionalne da se već tako dugo i još uvijek vapi za restrikcijama — ali sada zaista na pravom mjestu. I mi znamo kako to obuzdavanje rasipništva medu nama ide sporo, ali su već u prvoj rundi, što se kaže, prije svih ostalih, pali teatri koji se po stavkama svojih troškova nikada nisu mogli izjednačiti s mnogim lokalnim superambicijama »prvih sportskih timova«, za koje se »poslove« uvijek našlo novaca i legalno i ilegalno. No, to je tema koja na planu kulture i odnosa prema kulturi ima svoje reperkusije i izvan sudbine samog kazališta.

Turobna promjena

U toj šarenoj panorami hrvatskih kazališta na Jadranu stanje se počelo tokom godina turobno mijenjati. Najprije su se ugasla kazališta u Zadru i Šibeniku. U Rijeci se godinama nije ulagao novac u zgradu riječkog teatra, pa se po hitnom postupku morao obustaviti svaki rad pod krovom jednog starog spomenika koji je svakog časa mogao pokopati žive svoje entuzijaste i obožavaoce. Riječki ansambl stavljeni su na improvizorij, oni beskučnički lutaju od jedne riječke pozornice do druge a danas za popravak stare zgrade riječkog teatra, godinama tako bezdušno zanemarivane, treba novaca koji bi gotovo bili dovoljni za izgradnju nove, moderne teatarske zgrade. Iz potpuno istih razloga (dotrajalosti zgrade) planulo je u požaru splitskog kazališta. Ni oni više nemaju krova nad glavom, a nedavno se i u Puli ugasilo Narodno kazalište, presudno važno za čitav istarski poluotok. Pod normalnim uvjetima rada danas djeluje samo kazalište »Marin Držić« u Dubrovniku.

Dva hrvatska kazališta u dva povijesna kulturna središta imala su slične povode za potpunu demobilizaciju u kulturi. U Šibeniku i Zadru morala se donijeti odluka o raspuštanju glumačkog ansambla da bi se obnovile krajnje dotrajale zgrade. A kada su te zgrade bile obnovljene više nije bilo novaca da se nanovo formi-

raju dramski ansamblji. Ni u jednom od ta dva grada nije se radilo o skupim operama ili baletnim ansamblima, nego o veoma skromnu dramskom kolektivu koji čak nisu bili ni glumački kompletirani.

Kulturne migracije

Takav rasap jadranskih kazališta izazvao je kulturnu migraciju, koja je danas poprimila veoma zabrinjavajuće razmjere. Veliki broj talentiranih umjetnika s tog područja, školovanih na umjetničkim akademijama, ne vraća se više u jadranske gradove u kojima nemaju što raditi — jer teatra nema!

Samo od Splita koji su napustili Split i otišli u druga kulturna središta mogao bi se sastaviti jedan od najkvalitetnijih profesionalnih dramskih ansambala, opominje na tu činjenicu Nando Roje, intendant splitskog kazališta. Od glumaca Split su do sada napustili (ne baš svi i ne baš uvijek samo zbog razloga o kojima pišemo, ali glavnina svakako) i preselili se u druge teatre umjetnici kao što su Krstulović, Simonelli, Vojković, Vidović, Boban, Viskić, Utješinović, Dulčić, Kadić, Kraljev, Šegvić, Bonacci, Borčić, Lepetić, Karađole, Sekelez, Smoje. Otišli su redatelji Violić, Vidošević i Haračić. Otišli su pjevači Planinšek, Munitić, Kukovec, Lovrić, Duplančić, Siračević i dirigenti Bareza i Gajdrov. Evo sada iz Splita, iz istih sličnih razloga, odlaze glumice Neva Bulić i Zdravka Krstulović.

Zadar, Šibenik, Pula — tamo više nema teatra (mislim na profesionalne glumačke ansamble) i tamo nisu više aktualna pitanja koja muče Splitane: zašto nam kvaliteta odlazi, zašto se studenti ne vraćaju, zašto ne možemo podići stupanj profesionalizma, a time i kvalitetu predstava, a time i posjet publike — i tako do u nedogled.

Na kraju spomenimo da se u priličnoj mjeri izjavila ideja kako će u preuređenim i obnovljenim zgradama i dalje bujati teatarski život kroz gostovanja velikih dramskih ansambala. Ta gostovanja ili su suviše rijetka, ili ih nema, ili su svakojaka, ali ona ne mogu vratiti gradu onaj duh samorodnog umjetničkog stvaralaštva, onu vatru polemika oko vrijednosti što su nastale u sredini koja se uvijek pomalo i ponosi činjenicom da se nešto može napraviti i vlastitim snagama.

Međutim, gostovanja talijanskih kazališnih trupa koja nisu rijetka i pokazuju tendencije da buju sve češća i osmišljenja (a što u principu treba pozdraviti kao susrete dviju kultura) ne bi smjela biti jedina kazališna gostovanja na pr. na području Iste. U tom je smislu gubitak Istarskog narodnog kazališta iz Pule koje je s predstavama na hrvatskom jeziku obilazio istarsku regiju — nenađeno!

JOZO
PULJIZEVIĆ

**VI MEĐUNARODNA SMOTRA FOLKLORA
ZAGREB, 25-31. VII. 1971.**

DOLAZE I ODLAZE PJEVAJUCI

Oj, Zagrebe, mi ćemo te slikati,
Nećemo te zaboraviti nikad.
Zagreb će najstarijega sudionika
Smotre folklora podariti kruhom i solju, te će tako pučko veselje početi davnim odnošajem domaćina i gosta. Nakon svečane povorke zagrebačkim ulicama, u nedjelju u 9 sati ujutro, zaredat će nastupi folklornih skupina, a glavno će im zborište biti starinski Gornji Grad. Radost publike plača im je koju najviše cijene, s nje tako zdrušno i neumorno pjevaju i plesu povazdan. Smotra je i utemeljena s nakanom da se izagna »gotovo strah od duhovne tradicije«, kakav je uhvatit korijena u netom minulom dobu zatora narodne samobitnosti. Žarište je Smotra sveza glavnoga grada i bogatoga duhovnog života diljem Hrvatske, a zatim misao o povezanosti cijelog svijeta. Tako će ove godine biti na Smotri i Indijanci iz plemena Sioux-a.

Da oživljava i da ne spava

O biti će Smotra najbolje reći ulomak lista Stane Šegan iz Gornje Vrijeske: »Toliko da narod prode i da se veseli i da oživljava da nespava i da se nošnja pronese i da mi mladi prodemo sa starima i da se proveselimo i mi i onaj narod koji nas gleda...« Prostodušno je i pametno izrečena ugodajna i čuvstvena sveza među sudionicima i motriocima.

Uvjet je sudjelovanju **izvornost**. Najvećma se štuje starina svirke, pjesme ili običaja. Neke su se drevnoće očuvale u puku, a neke su prepravljane, jer su polako sahnuli pojedini čimbenici cijelovite tvorbe. Tako se Slavonka tuži u pismu, kako je običaj još živ, ali »nemamo divojaka s dugom kosom da jim spletemo perčine i radi toga divojke neće doći«. Stoga nakana tvoraca Smotre nije okamnenje bivših oblika, nego živa obnova na starim sadržajima. Pomalo se veselo doimlje tuženje Nikole Sikirice iz Jabuke, koji piše kako je nemoguća nošnja — »bez zere tvorničkoga«.

»Smotra folklora nastoji u najvećoj mjeri očuvati izvornost, autentičnost narodnog izraza, isključuje natjecanje za nagrade, a teži i što ravnopravnijem prikazivanju svih vrsta narodnog izražavanja.«

Nekoć je težište Smotre bilo na pjesmi, svirci i na plesovima. S vremenom su se prikazivali i dijelovi navada, izlagala se rukotvorba, a ove se godine uvode **pučke športske igre** i **dječje folklorne skupine**. Iduću će godinu na Smotri biti predloženi **pučki dramski elementi**, koji su još vazda nevjerojatno životni. U budućnosti će pučke športske igre i dječje skupine postati međunarodnim sijelom, kako bi se oživotvorila zbiljska folklorna situacija zdravlja i veselja. Sadanji je prospekt godina visok — »čim sjedne, odmah drijema«. Mladenka mora povesti kolo, da bi se vidjelo nije li šepava; nijemo je vrličko kolo tako silno i tanca se dokle ne proznoji krv

šnjoj će Smotri nastupiti skupine djece do dvanaeste godine, prikazatiće igre i plesove, te dijelove pučkih običaja, koje isključivo izvode djeca i mladost. Na programu će biti »poskača«, »zajček« i »šamarjanka«; djeca će iz Draža izvesti duhovski običaj »kraljice« i »ulice«, preskačući preko vatreni; bit će izveden »phod kraljeva«, pokladni običaj »male fašange«, pučka navada »križ božega«, a prikazat će se i neko vrlo raširen proljetni ophod »jurija-i jurjašica«. Grupe iz Rugova nastupit će s plesovima i igrama svoga kraja, koji će biti popraćeni svirkom na domaćim glazbalima: šarkiji, čiteliji, defu, tapanu i fruli.

U športskomu će nadmećanju sudjelovati skupine iz Hrvatske, Srbije i s Kosova. Ivanovčani će izvesti momčaku igru »ropec« i »banganje«; vidjet ćemo sličnu igru »capra«, vještina bacanja nožića, bit će izvedena još igra »verižanja«, »trolicanja«, »kozličanja« i »žabljega skoka«. Sudionici iz Žegara pokazat će umijeće što duljega zadržavanja ravnovjesa na napuhanoj mješini, natezanje konopca i bacanje kamena s ramena, a sve uza svirku dipala i svirala. Skupina iz Velikoga Izvora imat će glazbenu pratnju frule i violine, a zanimljiv izvor pučkih športskih igara prikazat će družina iz Peći: hvatanje za pojasa i obaranje, igranje izdržljivosti na jednoj nozi, uzimanje prstena Zubima preko glave, preskakanje jatagana vezanih ruku i nogu. Svi će sudionici športskih igara biti obučeni u nošnju svoga kraja.

Na ovogodišnjoj VI. međunarodnoj smotri folklora sudjelovat će oko 40 izvornih skupina iz Jugoslavije, a još će biti zastupljene ove zemlje: ČSSR*, Bugarska, Francuska, Grčka, Italija, Kanada, Madarska, Poljska, Portugal, Rumunjska, Španjolska, Švedska i SSSR. U sklopu Smotri održat će se slijedeće pokazbe:

Izložba »Narodne nošnje u likovnim djelima XIX stoljeća«, u Povijesnom muzeju Hrvatske, na kojoj će biti i grafičkih listova u boji, pa će se bogatstvo nošnji izraziti punim sjajem. Izložiti će se djela najpoznatijih hrvatskih slikara pučkih motiva, primjerice Vjekoslava Karasa (sto i pedeseta obljetnica rođenja) i Ferde Quigureza. A »Večeri će narodne glazbe« biti posebit doživljaj, na kojima će se skladno preplesti ravničarsko blagoglasje glazbalâ i planinska jedroča grla, a valja imati na umu, da Hrvati od svih naroda na svijetu imaju daleko najviše glazbenih motiva i napjeva. Na »Domjenku« će posjetitelj moći kušati hrvatske ližoprstine (gastronomiske specijalitete) iz Like i iz Dalmacije. Još valja spomenuti Smotru etnografskoga filma, a o nastupu dječjih folklornih skupina i o pučkim športskim igrama već je bilo govora.

Indijanci i vukari

Smotra je pravi pučki blagdan oka i uha, premda se njezini tvorci brinu i o znanstvenu značaju. Ove će godine općinstvo uzbuditi pravi-pravcati Indijanci, iz Manitobe u Kanadi, a

izvest će ples **pow-wow** — Ples Trave, Počasni Ples i Kokošji Ples. U stanju su proplesati cijelu noć, a to je lako shvatiti, jer su sveudiljnim plesom i uspjeli održati kulturnu tradiciju svoga naroda, opirući se tako kušajima bijelaca da iskorijene njihov način življena. A domaća će poslastica biti **vukari** iz Kose — Pocrnjića Gornjih. Ovi će Ličani sa sobom donijeti preparirana vuka, kojim se ide od kuće do kuće pjevajući vukarsku pjesmu. Kad se dobiju darovi, pjevaju se zahvale, a djeca, mladići i djevojke skaču preko vučine, te napoljetku svi skupimice plesu oko zvijeri.

Smotra je Zagrebu lijek, povijesni medikament žiteljima koje su tuđinci vazda odvraćali od hrvatskoga puka, te nisu slučajno njegovi purgeri seljaka znali jedino kao stvorene što vonja na mladi sir. Na okupu će mu sad biti sva raznorodnost Hrvatske. Smotra je zborište, imaginarno mjesto negdašnjih zbiljskih okupljanja! Najčešća je zabilješka vodiča: »Skupina je došla i otišla pjevajući. Banuli su na kolodvor domaćim bećarcem, a na rastanku ispjevali Zagrebu dvostih: U Zagrebu, u srcu Hrvatske,

Sastale se sve grupe seljačke.

A kad se vrnu u zavičaj, započet će tih rad, iznova će oživljavati zaboravljene navade, opet će žene u trškim drvenjarama pletuti jalbu brojiti niti slavenski: »tri-trideset-šezdeset«. Pisac je ovoga nacrtta o Smotri bio među bačkim Hrvatima Šokcima u Sonti, uvjeroio se svojim očima koliko dolazak u Zagreb budi u ljudima sjećanja na davne pjesmice, običaje i nošnje; u posve zamrlu mišljenju o vlastitom biću, najednom se prene nada i snaga. Nikakav moderni način življena ne može nadomjestiti izvornu igru u šiniku, nevideno umijeće plesanja u mjerici za kukuruz.

Za konac ću odabrat kletvu iz južne Hrvatske, u kojoj imade sjete, ljubavi, humoru i sudbine:

Drago dragu po jabuci piše:
»Drago milo, pto te nema više?
Ali su ti puti kameniti,
ali si se bolon pobolio,
ali si se s drugon oženio?
Ako su ti puti kameniti,
i prija si priko njih gazio,
ako si se bolon pobolio,
Bog ti dao, brzo ozdravio,
ako si se drugon oženio,
brzo se ti njome raženio,
raženio u grob uteo,
zemljica ti kosti izmetala,
pa u sinje more umetala,
kad te more nazad povratilo,
kroz kosti ti troskot trava resla,
na ladun te stijenu nasadila!«
I zatiračima narodne posebnosti troškot rastao kroz kosti!

Jozo Vrkić

* U zadnji tren, iz ČSSR-a je stigao brzjav, da njihovi sudjelovatelji ne mogu pribaviti Smotri, jer nisu dobili putnice.

20 likovne umjetnosti

POLEMIKA

»RENE ILI LIRSKI KANIBALIZAM«

Odgovor René-a Hollos-a

U čije ime drug Zidić piše?

U Hrvatskom tjedniku od 11. lipnja 1971. godine tadašnji glavni urednik drug Igor Zidić, u obrani zamisli Prijedloga »intervencije u urbanom prostoru« u okviru VI. zagrebačkog salona, a u želji da napiše kritiku na moji Prosvijed u Studentskom listu reda slovo za slovom ovako:

»U Francuskoj je René personifikacija bolesti duše: u Zagrebu bi René silom htio liječiti.

Taj domaći, ljekoviti René oglasio se u »Studentskom listu« od 25. svibnja 1971. godine spisuljkom kojega broj pogibeljnih besmislica premašuje broj redaka... Mislim da je uredništvo Studentskog lista pogriješilo tiskajući Hollós-ov tekst bez ikakvih komentara... da je pogriješilo objelodanjujući taj neproslijetljeni umotvor na krivome mjestu.

Hollósi su naime... historijski gledano, u nas prestali biti aktualni prije dvadesetak godina. Preostaje mi, dakle da na René-a gledam kao na recidivu stare bolesti...

Gospodin predsjedniku nisu nikako po volji neke realizacije ovogodišnjeg. VI. zagrebačkog salona... Ljekoviti se naš prijatelj silno uzbudio kad je opazio »na Trgu Maršala Tita« plastičnu loptu promjera dva metra, zatim pred umjetničkim paviljonom na Zrinskijevcu kocku slične veličine, a u Varšavskoj ulici obojen pličnik u žuto.

Iz svega toga izvukao je nekoliko fundamentalnih zaključaka. Ustvrdio je da je nekoliko pseudo-umjetnika napalo: građanstvo grada Zagreba, »duhovni sklad koji postoji između građanina grada Zagreba i njegova životnog prostora«, stecene navike i mir građana... Kao svaki čestiti farizej tako je i René Hollós zaustio da govori u tute ime: siromah, nije kriv što je društven pa se neprestance vidi u množini. ... Pogadate

i zašto: rodoljub je pa ne trpi da netko upropoštava grad... On ionako ne traži arbitražu razbora nego pendreka. René se... žali da ti »nazovi umjetnici« nemilice uništavaju još jedva želene površine grada...«

Jedan čovjek usudio se bio reći da mu na riječ Hitler ništa ne pada na pamet; sa mnom je nešto drugačije: na riječ Hollós pada mi na pamet Adolf Ziegler, slikar apsolutno beznačajan ali znamenit kao inkvizitor moderne umjetnosti u Njemačkoj godine 1937. René spada u one angiele profilakse koji, ganuti od sućuti za travu, propovijedaju kanibalizam. S njim nas ništa ne vezuje: ni zastave roda, ni »stoljetni duh« grada, ni »životno bilo našeg tla«: jer nam ne govore isto! Prisjećam se riječi što ih je izrekao svjedok zatora njemačke kulture: NAMETNUTI STATUT DUHOVNO ZAOSTALE GRUPE CIJELOME NARODU ZNAČI OSUDITI GA NA NEMOC, PLANIRATI MU PROPAST. Umjetnost živi u slobodi. Ziegleri u njoj propagaju. To je prag koji nas odvaja: a nisu to »crvene kućice«. Ziegleri ne mogu razumjeti da su nam miliće prazne kocke nego puni zatvori.

Igor Zidić

Drugi auktor poručuje mi sa iste stranice još i slijedeće:

»Zabrinjava, međutim, i obuzima najcrnijim mislima pokušaj neidentificiranih počinilaca, izazvanih ljepotom prizemljenog sunca... da isto ocrne, nagrde. Pročitali smo i zapis: »Tko je to stavio, taj je majmun... ostavimo budućnosti da prosudi vrijednost pojedinih reakcija.

Ipak, moram izvijestiti, ovogodišnji Salon su spravljali i zamislili u izabranom kontinuitetu kritičko-studijskog odnosa prema prošlosti, nepristrasnom ali vrijednosnom motrenju sadašnjosti i demokratskog, slobodnog, otvorenog i velikodušnog odnosa prema budućnosti, prominentni znaci likovne problematike. Takvi se maci, iako prvi, u vodu olako ne bacaju. Stoga i završavam sa željom da se ovakva koncepcija Zagrebačkog salona doista nastavi, da napreduje i da se usavršava, jer upravo takav otvara mogućnost prosperiteta likovnog života i likovnog stvaranja ne samo u našem gradu, ne samo u Hrvatskoj, nego i mogućnost internacionalne afirmacije ove značajne akcije skupštine našeg grada.

Antoaneta Pasinović

Hrvatski tjednik je novina za društvena i kulturna pitanja, koja se dugo priželjkivala kao nezavisno glasilo dosljednog obavještavanja javnosti o stanju u hrvatskoj kulturi.

Zabrinjava međutim i obuzima najcrnijim mislima da tisak, koji bi imao biti našim najvišim stolom razriješavanja nazočnih prijepomoci i u likovnom životu, okrujuje svoju svrhu dopuštanjem vrijedanja

i najzlonamjernih podmetanja s političkim prizvukom u svojem kulturnom zaglavljaju.

Na taj način svako sporenie u tom tisku gubi svoj smisao. Svojim Prosvijedom nisam ničije ime niti osobno, niti obiteljsko povrijedio, kao što nisam nikome osporavao slobodu iznošenja svojega mišljenja javnosti. Ja sam zahtijevao razriješavanje nekih ne-sporazuma u našem likovnom životu.

I eto što doživljava naša umjetnička kritika od rata do danas: da se radove izvjesnih stvaralaca naše likovne umjetnosti ne smije izvrgnuti kritici. I ako se to dogodi osvrće se prisrano i zlonamjerno, koristeći se smicalicama i podvalama.

Drugu Igoru Zidiću kao gl. uredniku bi trebao biti dobro poznat krivični zakonik a i preambula samog ustava, kojima se jamči nepovredivost imena i prezimena svakog čovjeka koji živi u ovoj državi i poštjuje njezine zakone.

Kojim pravom se stranice HT koriste za napad na moje osobno ime, a pogotovo na obiteljsko ime Hollós? Prema drugu Zidiću izgleda, da oni ljudi, građani SR Hrvatske, ili koje druge republike u SFRJ, koje nemaju izvorno hrvatsko prezime, danas više ne bi smjeli imati prava na sudioništvo u hrvatskom javnom kulturnom životu, a pogotovo ra osjećaj pripadnosti hrvatskome narodu, iako su rođeni na ovom tlu, tu su odgajani i smatraju Hrvatsku svojom domovinom.

Nisam tvrdio, niti to činim sada, da je moje mišljenje jedino ispravno, ali imam pravo to mišljenje iznositi pred javnost, ne samo kao punopravni građanin ove zemlje, nego i kao predstavnik izvjesnog dijela društva. Ako se u jednom tako važnom za nas i odgovornom listu za kulturu, pojavljuje osrt na moje ili uopće bilo čije izneseno mišljenje, onda se naravno očekuje da će biti vođen na visini dostoјno tog lista i čovjeka. Dijelim mišljenje svih oružanih dobromarnjernih ljudi, koji zahtijevaju da HT zaista bude otvoren prema svim umjetnicima u Hrvatskoj, a ne samo izvjesnima.

NAPOMENA:
OVAKO OPŠIRNE IZVODE NAVEO SAM ZATO DA
CITALAC IMA PRILIKU SAM DONIJETI SUD O
RAZINI OBJAVLJENIH TEKSTOVA.

René Hollos

U slijedećem broju odgovara IGOR ZIDIĆ.

Ujedno obavještavamo čitatelje da je u prošlom broju HT-a na prvoj stranici, ispod nekrologa Zlatku Šulentiću, tehničkom pogreškom izostavljeno ime autora Igora Zidića.

SPOMENIK POVELJI

U gradu Ninu, seoskom i močvarnom, skupljeni su znakovji naše povijesti. Usponi su bili tako davnji da su i materijalni tragovi nestali, a sjećanje se ugasilo.

Nasuprot vremenu i njegovoj zloj sučbini, usred ugašenog sjećanja, koje sada tražimo po papirima i iskapamo iz zemlje (iz seoskih dvorišta), u ovoj slijepoj cesti zavičaja što uđa u plitko more i u sterilnu obalu, treba dići spomenik tom našem zaboravljenom usponu i pobedi koju su kasnije stoljeća potvrdila: povelji kralja Petra Krešimira IV. iz 1069. godine.

Bio je to prvi izraz samosvijesti kraljevske riječi, u nazočnosti carskog protospatariusa Leona, o svojoj vlasti nad morem i temom dalmatinskom, »in nostro Nonensi cenculo residers«, usred kraljevskog dvora: »una cum nostris iupanis, comitibus atquo banis, capellanis, etiam nostre regalis aule«. U tom je trenutku svoje velike moći Krešimir darovao zadarskom samostanu Sv. Krševana svoj otok Maun »koji leži u našem dalmatinskom moru«, a povelju je pisao »Anastazije hrvatski biskup i kancelar kraljevskog dvora«, i to u vremenu kad je »Bog Svetog moći naše kraljevstvo proširio po zemlji i moru« i kad je Krešimir već nosio naslov »rex Chroatum et Dalmatinorum«.

Bila je to, dakle, povelja ujedinjenja (početka ujedinjenja) Hrvatske s »drevnim središtem kulture na istočnoj obali Jadranskog mora« (F. Šišić), koje je potrajalo kroz čitavu našu povijest; ona tu povijest započinje i potvrđuje već na njenom početku, i negdje na obali, gdje se to kamenito kopno s morem spaja trebalo bi staviti znak: nedaleko od Niina, a uz morske staze moreplovaca i putnika, na rubu pustoši i na granici zaborava, koji to više neće biti, i zato da ga više ne bude — spomenik početku i završetku, povijesnoj pobedi koja je zacijelo i na bezbroj drugih načina potvrđena, tako da bi tamo i neka željezara mogla biti i to

potvrditi (i, začudo, trebala je biti). Ali pomišljamo na znak u umjetnosti.

Nemamo mnogo pobjednih znakova iz drevne prošlosti; pobjede su nam došle tek s novim vremenima; ali i one koje su bile, nismo označili. Dezelantnoj pustoši Nina i okoline, negdje na isturenom rtu kod Petrčana ili na vrhu poluotoka Privlake, na gornjem rtu otoka Vira ili možda baš samog Mauna, treba podići spomenik »Mare nostrum«: visoka »Jedra« Šime Vulasa.

Dogodila se ova neočekivana prilika koju ne bi trebalo propustiti: jedan naš kipar od početka je gradio ovu viziju plovidbe po pučini; ostala je u njegovom ateljeu, u nizu rješenja što su već ušla u našu kulturnu povijest. Iz drevnih modela, iz muzeja i galerija, treba sada tu viziju izvući na svjetlo sunca, i podići betonski znak od 20 ili 30 metara na izabranom rtu i na izabranoj pozadini. Neće to biti spomenik samo Krešimirovog povetlija, nego i Ninu (»acerbitate bellorum corruptus«), Grguru Ninškom i svim županima koje znamo i ne znamo, od Godesava do Adamića, prijestolnom gradu i sijelu kraljevske županije, Aenoni rimskoj, Ninu municipiji i gradu Pavla i Mladenu Šubiću, Jurja II Bribirskog, kneza Dalmacije, sabora Ludovika iz 1371. (»in nostra scilicet capitali et regali Dalmatina ciuitate«) i svim i pravama i poveljama sakupljenim u »Liber rubeus« Franje de Grassisa, svim bitkama mletačkim, turskim i uskočkim, i ovim našim, oslobođilačkim, koje su po istom moru vodile male drvene ribarice i bracere.

Gledat će taj spomenik s čudenjem i svi strani putnici sa brodova, bio on na Maunu, Viru ili na Privlaci, neobičan znak koji će za njih biti skladan oblik u prostoru, a za nas stup oko kojega će se pesti sjećanja i prisjećanja, osjećaji iz prošlosti i iz sadašnjosti.

GRGO GAMULIN

»REZBAREVA« NEPOZNATA REZBARIJA

U kulturno-povijesnoj i umjetničkoj zbirci Gradske muzeje u Bjelovaru čuva se ovaj nepoznati drevni reljef posvećen uspomeni velikog hrvatskog političara i narodnog vode STJEPANA RADIĆA. Reljef prikazuje na jednoj strani seljakinju, a na drugoj hrvatskog seljaka koji u ruci drži jednu Radićevu knjigu. U pozadini je tipičan seoski krajobraz, a u gornjem dijelu smješten je portret Radića i uz njega Vila Hrvata, s bakljom i povijesnim hrvatskim grbom. Likovi su oblikovani u visokoj plastici (riječ je o zanatski vještosti ali likovno naivno i namještenoj idealizaciji), a pozadina je »plitka« i nešto plošnja. Ovaj reljef izradio je DRAGUTIN VRBANČIĆ, zvaní »REZBAR«. Vrbančić je rođen 1900. godine u Zagrebu. Završio je osnovnu školu i stolarski zanat. Zarana se posvetio umjetničkoj rezbariji, no najčešće je radio prema već gotovim ilustrativnim predlošcima. Prije rata živio je u bjelovarskom kraju i bavio se stolarskim zanatom. Od 1938. djelovao je u Stranci radnog

naroda. Starojugoslavenski žandari više su ga puta hapsili i zatvarali. Uoči okupacije 1941. prelazi u tajnost i prikuplja dobrovoljce za borbu. Jedan je od osnivača Severinske partizanske grupe koju je narod nazivao »Rezbarovom grupom«, jer joj je on bio zapovjednik. Poginuo je u sukobu s oružnicima u jesen 1941. godine. Izradio je veći broj rezbarija i reljefa, koji nemaju neku veću umjetničku vrijednost, ali predstavljaju zanimljive kulturno-povijesne dokumente. Vrbančićev dio posvećeno Stjepanu Radiću svojevrstan je (materialni i psihološki) dokaz o vezi Radićevih slobodarskih misli i ideja s uvjerenjima ljudi koji su 1941. godine posli u oružanu borbu težeći za slobodom i ravnopravnosću Hrvatske u slobodnoj i ravnopravnoj zajednici s drugim našim narodima. Zbog toga ga moramo ne samo sačuvati već i zabilježiti!

Ž. S.

Galerija — dočekana s nepovjerenjem

Pojava galerije »Forum« (prije nekoliko godina) dočekana je u pojedinim zagrebačkim likovnim i kulturnim krugovima sa stanovitim nepovjerenjem i nerazumijevanjem. Prije svega, sâm način osnivanja i organizacijskoga ustrojstva galerije bio je, za naše prilike, pomalo neobičan. Grupa poznatih hrvatskih likovnih umjetnika tzv. srednje generacije, s nekoliko starijih i mlađih autora, ponudila je Centru za kulturu i informacije Zagreba svoj idejni, umjetnički i poslovni program i preuzeala galeriju koju vodi svojim vlastitim snagama i sposobnostima. Nekinje se učinilo da se osnova nova, zatvorena i začahurena ustanova koja će zastupati i promicati isključivo osobne interese i probitke okupljenih umjetnika, na štetu onih koji se, iz različitih razloga, nisu našli u njihovu krugu. Malo je tko bio zabrinut činjenicom da su u mnogim našim likovnim i kulturnim institucijama stvaraoci često zapostavljeni, da mogu vrlo teško (ili nikako!) utjecati na njihov rad, opredjeljenje i ostvarivanje društvenih i umjetničkih ciljeva. Razumije se, besmisleni su zahtjevi za nekim frontalnim »sindikalnim« utjecajem koji ne bi vodio računa o značenju i razini vrijednosti uime kojih želi nastupati. Slikari, kipari i grafičari okupljeni oko galerije »Forum« odlučili su raskinuti s takvim odnosom. Težnja im je bila da pokrenu galeriju u kojoj će sami umjetnici odlučivati o svome radu zajedničkim potrebama i zadacima i neprestanim javnim istupima iskušavati i provjeravati vlastite programe i stavove. Galerija priređuje skupne i samostalne izložbe svojih članova i vanjskih suradnika, razmjenjuje izložbe s inozemstvom, gostuje u drugim gradovima, izdaje informativni i propagandni materijal, pokreće nove kulturne akcije itd. Po svemu tome »Forum« postaje jedno od živih mjesta i žarišta u likovnom životu Zagreba i Hrvatske. U razmjeru kratkog razdoblja ova je galerija opravdala i potvrdila svoje postojanje.

Pitamo se: **STO ZAPRAVO VEŽE UMJETNIKE OKUPLJENE U OVOJ GALERIJI?** Sama generacijska povezanost, čini se, nije odlučujuća jer se u krugu »naraštaja pedesetih godina« nalazi i znatan broj umjetnika drugačijih, pa i posve suprotnih opredjeljenja. Stanovita estetska, stilska i duhovna srodnost i blizina važnija je od puke fizičke pripadnosti jednoj struci novije hrvatske umjetnosti (koja se svojedobno zalaže za istinsku obnovu i slobodu izraza) pa je stoga i mogućnost da se u galeriji nađu novi autori, nova djela i programi uvijek otvorena. Veći dio članova »Forum«a predstavnici su nefigurativnih likovnih nastojanja, u širokom rasponu od lirske i gestualne apstrakcije do obnovljenog ekspresionizma, enformala i materičkog slikarstva, a među njima ravno pravno se pojavljuju i neki značajniji predstavnici

Zlatko Prica: Pejzaž

POTREBNO I ŽIVO ŽARIŠTE

UZ IZLOŽBU ČLANOVA GALERIJE »FORUM«, SRPANJ 1971

nove figuracije, geometrijskih tendencija itd. Povezuje ih, u osnovi, shvaćanje o umjetničkom djelu kao osobnoj i neponovljivoj viziji i strukturi koja se pojavljuje u svijetu kao trajni znamen čovjekove prisutnosti i postojanja. Grupi oko »Forum« nepriznatljiv je akademizam ili deklarativna »angaziranost« bilo koje vrste, ali ona isto tako ne pristaje ni uz krajnju avangardu naših dana, nova vizualna istraživanja, kompjutersku i konceptualnu umjetnost, djela — procese itd. Svojim temeljnim shvaćanjem prirode i zadataka umjetničkog djela ova je skupina (ipak) na svoj način tradicionalistička, ali joj ovu ocjenu ne bismo smjeli pripisati kao neko negativno određenje. Riječ je o umjetnicima koji se ne odriču svojih ranijih načela, ali ih neprestano razvijaju i obogaćuju novim sadržajima i postupcima. Zbog toga nikada ne prisustvujemo samo ponavljanju ili (neznačajnim) preobrazbama poznatih mogućnosti, već slijedimo složene individualne puteve stvaralača bez čijih se (pojedinačnih i zajedničkih) doprinosa suvremena hrvatska umjetnost ne može zamisliti.

* * *

Djela i imena

Ovih je dana u »Forumu« postavljen novi accrochage, skupna izložba stalnih članova galerije. Pojedini su umjetnici predstavljeni oskudno (Šimunović, Kantocijeva, Postružnik) pa je njihovo sudjelovanje ovom zgodom tek simbolično. Nekoliko riječi valja reći o onima koji su zastupljeni potpunije i cijelovitije. Prije svega spomenuo bih kompozicije Ferdinand Kulmera (acrylic na svili), koje predstavljaju značajnu novost i osvježenje u suvremenom hrvatskom slikarstvu. Na jednobojnoj podlozi pojavljuju se čudesni, nestvarni znaci oblikovani podjednako samim pokretom slikareve ruke i plemenitim materijalom u kome se ostvaruju. Kulmerova nova djela dokazuju da mogućnosti apstraktne umjetnosti još uvijek nisu dokraj iscrpljene. O tome također govori uzbudljivi triptih Ede Murtića i nekoliko njegovih emajla, skromnih dimenzija ali izvanredne unutarnje snage i jasnoće. Kromatska je ljestvica suzdržanja nego obično, prevladavaju zatvoreni, duboki tonovi, crno i modro. Emajle posve drukčijeg postupka i ugoda izlaze Goranka Vrus. Ona je bliža tzv. tvrdoruboj apstrakciji (hard-edge) i gradi mirnije plohe oštih granica i otvorenih odjeka. Najveću pažnju posvećuje sjaju i ljepoti samoga materijala. Zlatko Prica, slikar pokreta i kontrasta, izložio je nekoliko slika u svom poznatom načinu. Jasne oblike i »najasnije« naslućivanja razvedenih prostornih planova omeđuju mreža (pomalhartungovskih) grafičama, a osjetnije promjene zbivaju se u izboru boja. Prica kreće prema lirske i mirnijim, gotovo pastelnim vrijednostima. Lirizam, intimnost i nepretencioznost obilježavaju i Reiserove kompozicije.

Na ovoj je izložbi osobito uočljiva prisutnost troje mlađih autora. Ujednačenim i vrijednim ciklusom novih grafika predstavljen je Ante Kuduz. Na njego-

vim je listovima nestalo opreke između statičkih i dinamičkih, stabilnih i pokrenutih elemenata. Sve teče, giba se, ruši i ponovno raste u životu prostornom vrtlogu koji razbija i opet sastavlja dijelove nekih nepoznatih cjelina, predmeta i organizama. Kuduzova je boja zvučna, na mjestima i agresivna, a sâm rub papira ne može omediti niti zaustaviti tijek njegove plastične vizije. Ona se nastavlja i u okolome prostoru i najavljuje svoje vlastito opredmećenje. Nives Kavurić-Kurtović novi je član galerije »Forum«. Riječ je o jednom od vodećih imena »nove figuracije« u Hrvatskoj, autorici koja dosljedno pročišćava svoj govor i svodi ga na sve izravnije saopćavanje određenih materijalnih i psihičkih poruka o sebi i životu kojim živi. Povratak u svijet i slike djetinjstva i zavičaja čitamo u listovima vrsnoga crtača i grafičara Virgilija Nevjesticu, nedavnog dobitnika Grand prix u Bielli. Nevjestic je već nekoliko godina živi u Parizu i osvojio je niz važnih međunarodnih priznanja. Velik je majstor linije, a njegovi su prizori napučeni fantastičnim likovima iz sna i proživljenih djetinjstvih legendi. Ukorijenjen je u duhovno i doživljajno nasljeđe svoje zemlje i svoga naroda, a to ga je (uz veliku tehničku vještinsku) oslobođilo naglašene anegdotičnosti ili moguće literarne simbolike. Gotovo je nepotrebno isticati lijepe, neponovljive i izražajne crteze Ivana Lovrenčića koji govore neposredno i istinito, sažeto i likovno jasno. Njegove linije, mrlje, tonovi i neuobičajene kompozicije svjedoče o stalnom i iznimnom obogaćivanju modernog hrvatskog crteža.

Nekoliko svojih klasičnih figurina i jedan izvanredno snažan i ekspresivan ležeći torzo izložio je Kosta Angel Radovan, a Belizar Bahorić zastupljen je plastikom komornih oblika ali monumentalnih u utarnjih odnosa i omjera. Staklo Ranja Goldonija ističe se svojim profinjenim, prozračnim strukturama slobodnih oblika, s dalekim organskim nagovještajima. Goldoni slijedi samu bit materijala i otkriva njegove nepoznate vrijednosti i mogućnosti.

STVARNI DOPRINOS GALERIJE »FORUM« SUVREMENOJ HRVATSKOJ UMJETNOSTI TEŠKO SE MOŽE UOCITI TEK JEDNOM IZLOŽBOM NJEZINIH ČLANOVA. JOS JASNije POTVRDE DOSADAŠNJIH POZITIVNIH OCJENA OČEKUJEMO U DALJNOJ DJELATNOSTI.

Željko Sabol

Goranka Vrus: Emajl

SVJETLA I SJENE ŠESTOG LIČKOG ANNALA

VELIKI DOGABAJ

U okviru ovogodišnje središnje proslave 30. obljetnice ustanika naroda Hrvatske, koja će se održati 26. i 27. srpnja u ličkom mjestu Srb, počet će i VI. lički likovni anali u organizaciji gospičkog muzeja »Lička« i pod pokroviteljstvom redakcije »Vjesnik« iz Zagreba. Na ovoj velikoj i važnoj manifestaciji naših umjetnika nastupit će ukupno 46 slikara, kipara i grafičara, koji će prezentirati 32 ostvarenja (koje je odabralo stručni žiri između ukupno 195 prispevaka i prijavljenih radova). Izložba će trajati od 26. srpnja do 19. studenog o.g., a posjetit će: Srb, Karlobag, Rijeku, Otočac, Gospic, Bihać i Plitvičku jezeru, gdje će biti završena u okviru velikog znanstvenog simpozija o Lici, koji je planiran na Plitvicama za studeni o.g.

Značajno je za ovogodišnji, šesti po redu, Lički likovni anali da je nastavio plodonosnu tradiciju izlaženja izvan ličkih i republičkih granica i pretvorio se u važnu (možda jednu od najvažnijih u našim) izložbu jugoslavenskog karaktera. Naime, na poziv organizatora Ličkog likovnog anala — muzeja »Lička« iz Gospic-a — za nastup na njemu Udruženja likovnih umjetnika Slovenije, Srbije, Bosne i Hercegovine i Crne Gore imenovala su po 3 svoja istaknuta predstavnika, pa je tako Lički likovni anala dobio jugoslavensko značenje.

Ovogodišnji lički likovni anali predstavit će sve tri generacije naših likovnih umjetnika. Od starijih umjetnika koji će ovog ljeta izlagati na Ličkom analu valja istaći akademskog kipara prof. Vanju Raduša, zatim akademskog slikara prof. Vladimira Filakovca (počasnog člana Međunarodne akademije u Rimu i u Londonu), akademskog kipara Pavla Perića, te niz drugih istaknutih jugoslavenskih slikara, kipara i grafičara svih triju generacija naših umjetnika.

Posebni je naglasak Ličkog anala u njegovoj velikoj odgojno-obrazovnoj funkciji što će je izvršiti među mnoštvom posjetilaca u našim, po likovnim izložbama i kulturnim manifestacijama prilično pasivnim i siromašnim mjestima i krajevima. U vezi s time najviše hvale pripada, svakako, gospičkom muzeju »Lička« i njegovim radnicima.

Nikola Bičanić

LIKOVNA TRAGIKOMEDIJA

Već šestu godinu održava se Lički likovni anali, važna pokrajinska likovna smotra koja snažno utječe na razvijanje likovnog učkusa u Lici i pomaže afirmaciji mlađih umjetnika Ličana. Ovogodišnji Lički anali priređuje se u okviru 30. obljetnice ustanika u Hrvatskoj, a posebno treba istaknuti kako na njemu sudjeluju mnogi istaknuti hrvatski umjetnici (Šulentić, Filakovac, Tartaglia, Prica, Starčević, Vučić i dr.), te predstavnici drugih republika (Srbije, Slovenije, Bosne i Hercegovine i Crne Gore). »Vjesnik« se prihvatio pokroviteljstva nad Annalom i time je osigurana popularizacija ove vrijedne manifestacije i u našem novinstvu.

I sve bi bilo u najboljem redu s ovom likovnom izložbom da u odboru Annala nije našla skupina ljudi sklonih da, po našem storu, obitaju, traži vještice. Naime, na Annalu posao je jednu svoju sliku slikar Mate Sarić, inače stalni sudionik ove izložbe. Slika je vrlo moderna, a

žiri ju je osobito istakao kao vrijedno ostvarenje. Međutim, u gornjem lijevom kutu slike nalazi se »nešto kao hrvatska zastava«, tj. ukoso poredane crvena, bijela i plava boja, odijeljene srebrnim prugama. Iskreno govoriti, to i nije hrvatska zastava jer je širina obojenih pruga nejednaka, ali se nekim članovima Odbora ipak učinilo da »običan gledač mogao biti iritiran!« (?) Dakako, žiri nije bio iritiran i ocjenio je da je slika vrlo dobra, a da su »inkriminirane boje« integralni dio slike pa je zbog toga smiješno i nedopustivo o njima raspravljati kao o suvišnom detalju.

Slijedi drugi i završni čin ove farse. Odbor Annala sastaje se ponovno i, dakako, satima raspravlja o slici Mate Sarića. Strah nekih članova Odbora temelji se na uvjerenju kako nije zgodno da ta slika ide u Srb (tamo je, naime, središnja proslava ustanaka i otvorenje Annala) zbog opasnosti da će se gledaoci uzneniriti. Drugim riječima, Odbor vrijeđa žitelje ustanika jer misli da će im smetati ako na jednom umjetničkom djelu od kombinacije boja pomisli »da bi to mogla biti hrvatska zastava«. Odbor, dakle, zaboravlja da je Srb u Hrvatskoj, da će se u njemu održati središnja proslava ustanaka u Hrvatskoj, i da su u vrijeme rata jedinice NOV i POJ nosile hrvatske i srpske zastave, i da to nije smetalo ni jedinama ni drugima. Odbor isto tako zaboravlja da se o jednom umjetničkom djelu ne može raspravljati kao što su neki anonimni »raspravljali« nedavno o Kožarićevoj kugli na Trgu marsala Tita u Zagrebu. Ipak, Odbor VI. ličkog likovnog annala postigao je svoju svrhu: akademski slikar Mate Sarić povukao je svoju sliku s Annala. Vuk je svakako ostao sit i sigurno neće biti iritiran što nedostaje jedna ovca.

Zalosno je što se sve ovo dogodilo u Hrvatskoj, u Gospicu, u mjesecu lipnju 1971.

Julije Derossi

22 ljetopis

U spomen ZAGREB... Slavku Jankoviću

U Zagrebu je nedavno sahranjen prof. Slavko Janković, etnomuzikolog, kako je pisalo u službenoj osmrtnici Društva hrvatskih skladatelja, kojemu je bio dugogodišnji član. U osmrtnici nije, međutim, rečeno dovoljno. Janković je bio svestrana osoba i područje njegove djelatnosti bilo je veoma raznoliko. U svakom slučaju — čovjek rijetkih sposobnosti. Pravnik, muzičar, organizator društvenog života, pisac skećeva i humoreski, novinar i redaktor, dirigent vinkovačkog HD «Reljkovića» u najslavnijim danima društva (1923—1933), dirigent zagrebačkog pjevačkog radiozobra, raznih tamburaških družina, organizator raznih kulturnih potvrdava, priredivač čuvenih folklornih zabava KUD-a »Šokadija», animator, duhoviti konferencijer, autor stručnih glazbenih priručnika, predavač, komičar u čuvenoj ulozi »čič Andre«, itd. Napokon, prof. Janković autor je i općepoznatog »Savatovca«, koji godinama i dan-danas koriste sve naše radio-postaje, a sniman je i na gramofonske ploče. On je pred nekoliko godina objavio zanimljivu raspravu o reformi notnog pisma, izumio sistem svojih tamburaških i u ladicama. Živ, okretan, Jovanović je najbolji i možda jedini interpret u našem ansamblu dinamičke i eksplozivne mladosti Vaske Pepela, jedine svijetle točke u onom mraku podrumskih jazbine, gdje su sve nade potonule.

(ib)

Dimitrija donio onu bijesnu i divlju i smrt na daskama što život znači, karamazovštinu, što se previja u svojim suludim, nagonskim požudama kao u nekom naslijedenom prokletstvu, koje se prenosi od oca na sina. Onaj bojni grč jedne opterećene savjesti, koja beznadno čećne za čistotom, mirom i harmonijom, tu protivriječnu, razdešenu prirodu jedne rastigrane, izmučene i vrlo komplikirane ličnosti, da je Ljubomir Jovanović zapravo jednostavni glumački sredstvima, što je svakako odlika njegove vanredne glumačke nadarenosti. »Svaki novi nastup Ljubomira Jovanovića pokazuje stalni uspon. Njegov Ostap, Razumihin, Rogožin i Kavkazac u »Tudem djetetu« garantirali su i za Vasku Pepela. Živ, okretan, Jovanović je najbolji i možda jedini interpret u našem ansamblu dinamičke i eksplozivne mladosti Vaske Pepela, jedine svijetle točke u onom mraku podrumskih jazbine, gdje su sve nade potonule.«

»Pisar Viča Ljubiša Jovanovića stoji kao tip za sebe, o kome ništa nije rečeno, tako se banalno kaže, da je bio original! O tome licu Ljubiša Jovanovića moglo bi se napisati daleko više, nego jedna recenzentska ocjena, do koje glumci (s pravom) vrlo malo drže.«

Fourés Ljubomira Jovanovića znači možda novost u njegovoj umjetnosti. Jovanović je prvi put trebao da izradi lice podvrgnuto promjenama karaktera (u dramski velikom vremenskom razmaku), ali ipak da sačuva jedan unutrašnji kontinuitet lica. Jovanović je kreirao Fourésa u nekoliko fazu u posve izmijenjenim situacijama virtuozošću zrela umjetnika.«

Eto tako je o jednom velikom srpskom glumcu pisao ne manje veliki hrvatski pisac. No ako netko u Zagrebu ima nekoga tko je pred rat išao redovno u kazalište, neka ga pita o glumcima tog vremena. Čut će sjecanje na velike glumice medu kojima je bio i Ljubiša Jovanović. Pravi ljubitelj kazališta sjetno će kimirnuti glamov hvatajući u sebi možda posljednji odblijesak jedne smrtnе umjetnosti koja ponudena i darovana čovjeku donaća svoj jedini oblik besmrtnosti. Ljubiša Jovanović znao je svoju umjetnost darovati i u hrvatskom glumištu ova mu je sredina zato duboko zahvalna.

Z. M.

OSVRTI NAŠICE

ZNANSTVENI SKUP O A. M. RELKOVIĆU

Jedna ne baš sasvim nevažna manifestacija što je održana u Našicama od 17. do 20. lipnja o. g., a koja prelazi okvire domaćinova hataru, jedva je zabilježena na kulturnim stranicama naših dnevnih glasila. Možda je za to kriv naziv pod kojim se ta kulturna manifestacija održala, jer on nije tijesno vezan s čistom kulturom: »Dani slavonske šume«, s podnaslovom »Natjecanje drvošjeća«? Ili je to zato što je to tek drugi festival takve vrste u Našicama? Ili zato što su Našice provincija provincije pa ne spada u kulturne krugove? Ili zato što se nije našao nitko pozvan (pa ni od domaćina) da o tome nešto javno prozbori, da i šara javnost sazna da je jedno provincijsko (provincijalno-provincijsko) ljestvico prokljucalo ljsku stoljetnog zaborava i nehaja pa bučno izvalio lik — MATIJE ANTUNA RELKOVIĆA?

Pod počasnim predsjedništvom predsjednika Sabora SRH Jakova Blaževića, predsjedništvom Organizacionog odbora Franje Kovačevića, predsjednika Općinske skupštine Našice, te predsjedništvom Odbora znanstvenog skupa — akademika Marijana Matkovića (koji zbog bolesti nije prisustvovao samom skupu), održan je znanstveni skup istaknutih znanstvenih radnika o temi »Prosudobu o Matiji Antunu Relkoviću«. Taj skup i prizvedba prvi put dramatiziranog Relkovićeva »SATIRA«, koji je obradio dr. Vojmil Rabadan a na scenu postavio redatelj Ico Tomljenović, svakako su najviši kulturni domet tog festivala s tako prozačnim podnaslovom — »Natjecanje drvošjeća«! No, ta znjona natjecateljska prava začinjena je nizom kulturno-umjetničkih nastupa i tako je dobiven šarolik i misirav rukovet kojim bi se mogla podići i viša kulturna sredina no što su Našice.

Sve je to stvoreno suradnjom Centra za organizaciju naučno-istraživačkog rada Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti iz Vinkovaca, ŠPP »Slavonska šuma« iz Vinkovaca i Općinske skupštine Našice, na inicijativu Turističkog društva Našice. Zalaganjem direktora Centra — prof. Dionizija Svagelja, te domaćih entuzijasta, Našice su tri dana bile pozornica fizičkih i kulturnih ekshibicija vezanih za slavonsku šumu. I ne samo to, jedan podesbeni sloj prasine skinut je s naše jezikoslovne povijesti, donekadavno nepoznate ili nepriznate:

»... Danas znamo da naš današnji štokavski jezični standard ne potječe tek iz devetnaestog stoljeća i da ga ilirci nisu stvorili...«

(Radoslav Katičić)

Izvanredan doprinos upotrebi štokavskog narječja u književnom jeziku Hrvata dao je i preteča iliraca — Slavonac M. A. Relković, kojemu je i posvećen taj skup. Evo i programa tog festivala i skupa:

- Izložba (foto-dokumentacija) o M. A. Relkoviću;
- Izložba grafike slikara slavonskih šuma Adolfa Waldingera, (izložci posuđeni iz osječke Galerije Slike);
- Izložba crteže i fotografija na temu »Šuma«;
- Izložba lovačkih trofeja i oružja;
- Književno veće akademika Dragutina Tadijanovića uz recitaciju domaćih pjesnika poletaraca.

ZNANSTVENI SKUP o Matiji Antunu Relkoviću, uz uvodnu riječ predsjednika JAZU akademika Grge Novaka. Slijede referati:

— Dragutin Tadijanović: Literarne crticice iz svojih djetinjih susreta s Relkovićem; vrim stvaračtvom;

— Radoslav Katičić: M. A. Relković i hrvatski književni jezik (procitao prof. J. Mijatović);

— Lech Pazderski: Poljska barokna književnost i M. A. Relković;

— Matko Peić: M. A. Relković i evropska kultura 18. stoljeća;

— Dionizije Svagelj: Stil i svijet »SATIRA« M. A. Relkovića;

— Stjepan Sekerš: Sintaksa rečenica u Relkovićevu »SATIRU«;

— Stjepan Rapić: Značenje »SATIRA« M. A. Relkovića za veterinu stare Slavonije (procitao Marko Kadić);

— Marko Kadić: »Kućnik« Josipa Stipana Relkovića u povijesti veterine stare Slavonije;

— Duro Rauš: Suma Slavonije i Baranje od M. A. Relkovića do danas;

— Mirko Andrašek: Osnovne concepcije i problem razvoja »Slavonske šume«. Nadalje:

— Koncert Komornog orkestra »Franjo Krežma« iz Osijeka;

— »SATIR« M. A. Relkovića na ljetnoj pozornici u perivoju u izvedbi Amaterskog kazališta Našice i folklorne grupe HKUD »Lisinski« iz Našice;

— Koncert HKUD »Lisinski« i nastup folklorne grupe;

— Koncert tamburaškog zbora »Hrast«, Vinkovci;

— Koncert našičke Gradske limene glazbe;

— Lovacko društvo — natjecanje u gadašu glinenih golubova.

Dakle, »Dani slavonske šume« i njihov dio — »Republičko natjecanje drvošjeća« popunjene su nizom kulturnih priredbi posebnog značaja. Ovdje treba nagnuti kako je to prvi slučaj da je program republičkog natjecanja drvošjeća, osmoga po redu, dan ovako bogat i širolik znanstveni, kulturni, umjetnički, sportski i rekreacioni sadržaj — a prošao je gotovo nezapažen!

List radne zajednice ŠPP »Slavonska šuma« iz Vinkovaca svoj 9. broj od 15. lipnja posvetio je ovom festivalu. Uz program je objavljeno nekoliko prigodnih članaka, od kojih se ističu članak prof. D. Svagelja o programu i značenju znanstvenog skupa o M. A. Relkoviću, te članak prof. B. Krmpotića u kojemu se iznosi povijesni pregled Našica kroz 750 godina postojanja. Od dnevnog tiska o toj je manifestaciji kraću vijest donio »Vjesnike«, a u njegovu kulturnom prilogu »Kultura utorkom« — ni riječ o tome! »Glas Slavonije« zadovoljio se opširnjom reportažom, dok je jedino »Večernji list« (koji je bio i pokrovitelj tog festivala) uz reportažu donio i vrlo povoljni kritički osvrt o praizvedbi »SATIRA«.

O cijelokupnom kritičkom prikazu ovog festivala i njegovih dostignuća — nema ni traga! Nemar! Indolencija? Možda i omaložavanje provincije, ili sav taj pothvat nije važan za hrvatsku kulturu....?

Slavko OLLROM

RIJEKA

PETAR ŠEGEDIN RIJEČKOM OPĆINSTVU

U mramornoj dvorani palače Povijesnog i pomorskog muzeja u Rijeci u okviru Tribine M. H. — Rijeka održao je, književnik Petar Segedin predavanje sa naslovom »Domovina i kultura« u nazočnosti poznatih riječkih kulturnih radnika, započeo je i veliki odaziv mlađih ljudi, studenata i srednjoškolaca koji su ispunili dvoranu do posljednjeg mjesto. U posljednje vrijeme i inače je započeno veliko zanimanje studenata za rad i djelovanje M. H. u Rijeci.

Nakon predavanja i spontanog pjevanja hrvatske himne okupljena mladež okružila je poznatog hrvatskog književnika i nastao je veoma živ i zanimljiv razgovor. To je bio prizor spontanog okupljanja oko jedne istaknute ličnosti hrvatske kulture, kakav se rijetko vidi u ovom gradu.

D. DEKOVIC

KOPRIVNICA

HUMORISTIČKI LIST

Hrvatska trenutno nema ni jedan humoristički list. Zeleći makar skromnim doprinosom ispuniti prazninu u hrvatskom humoru, služba informacije »Podravke« pokrenula je prije više godina skromni humoristički prilog »Referon«. Tijekom posljednje dvije godine prilog se sve više širi, tako da su neki brojevi tiskani u nakladi od preko osam tisuća primjeraka. List je do čitalačke publike dolazio preko lista radne zajednice »Podravke«.

»Referon« je, međutim, sada izasao samostalno (15. VII). Plasirao se u novinske kioske na području Podravine, a dijelom i čitave Hrvatske. List će sa da izlazi četiri puta na godinu (u siječnju, travnju, srpnju, listopadu), a suradnici su, pored Koprivničana, najistaknutiji hrvatski karikaturisti i humoristi.

List je prije svog izlaženja izdao neku vrstu programa svog rada, iz kojega ćemo izdvojiti pojedine citate: Još malo pa nestalo (socijalizma)! Organiziramo kružna putovanja u komunitam!

Gluplji smo od deviznog sistema! Razvijamo se kao brojleri. Nitko ne zna gdje nam je Kraj! Sudjelujte u nagradnom rebusu »Tko kome vadi masku. Natječaj za podmicanje, korupciju i zloupotrebu položaja. Prva nagrada putovanje u Lepoglavu. Prevođe nas na sve jezike (žedne preko vode).

Dižemo seljačke bune od Augusta (kolovoza) Seno! Ako treba, mi ćemo i pucati (od smijeha)! Pripremite dva dinara! Dovidenja u paklu, ili kod suca istražitelja!

M. IVANČAN

SISAK

NEZAŠTIĆENI SPOMENICI HRVATSKE KULTURE

Velik broj spomenika hrvatske kulture na području sisacke regije i Posavine još u vijek nije zaštićen. Spomenici propadaju izloženi zubu vremena, a jedno vrijedno historijsko naslijeđe polako pada u zaborav, nestaje u korovu i draču. Da se nešto više učini, nemam financijskih sredstava — ističu odgovorni faktori. Zato stari grad Zrinskih u Hrvatskoj Kostajnici polako nestaje, iako je izvršena restauracija nekih kula, ali to sve nije dovoljno da se zaštiti od propadanja. Ranije su postojali planovi da se u gradu uredi ljetna pozornica i muzej, te tako omogući turistima da se upoznaju s historijskim vrijednostima grada na riječi Uni. No to je, čini se, zbog pomanjkanja sredstava ostalo samo na papiru.

Nekada je na tavanu kostajničke crkve postojala bogata muzejska zbirka koju je godinama skupljao kostajnički svećenik Gredilo. Nakon njegove smrti slabije vodi računa o tim predmetima. No, to nije sve. U Sisku se godinama priča o restauraciji Malog kaptola, zgradi koja je stara nekoliko stotina godina. Ipak, nesto je uraden. Bivši se hotel preuređuje u muzej, a sama zgrada, koja je također veoma stara, dobit će novi izgled.

Sretna je okolnost što se u starom sisackom gradu svake godine održava »Sajam cvijeća«. Grad je restauriran, veoma lijepo uređen i obiluje bogatim muzejskim zbirkama.

Na žalost, situacija u selima, gdje se također nalazi veći broj spomenika hrvatske kulture, nije nimalo ružičasta. Objekti propadaju, nestaju i veoma je malo učinjeno da se spase od zaborava. Propada crkva u Gorama, stari gradovi... Iznimka je crkva u Selima kraj Siska. Ove je godine za njenu restauraciju osigurano 12 milijuna dinara. Dio sredstava (2,5 milijuna dinara) osigurao je Fond za unapređenje kulturnih djelatnosti općine Sisak. Da je stanje veoma kritično u pogledu zaštite spomenika, da se o njima vodi malo ili nikako računa, svjedoči i podatak da se u posljednje dvije godine u općinskom budžetu nije osigurao ni jedan dinar za zaštitu spomenika kulture!

Na savjetovanju o kulturi što ga je organizirao Općinski komitet SK u Sisku bilo je govor o i o spomenicima hrvatske kulture. Istaknuto je da se njima ne posvećuje adekvatna pažnja. Konstatirano je da su spomenici zapušteni, ali se postavlja pitanje nije li tu posrijedi nečiće nerazumijevanje, ili doista nema dovoljno sredstava. No, kako bilo, objekti propadaju i sve se vrti u istom krugu. Pored činjenice da se restaurira crkva u Selima, u ovom času ne može se govoriti ni o kakvoj drugoj akciji oko zaštite spomenika kulture. Da stvar bude još gora, još se ne zna hoće li se u nadrednom periodu nešto više učiniti u tom pogledu. I dok se vode prazne diskusije, dok su blagajne prazne, spomenici hrvatske kulture na području sisacke regije iz godine u godinu propadaju. Nestaju, a s njima i sjećanje na jedno prehajalo vrijeme teške i slavne prošlosti hrvatskoga naroda.

MILIVOJ ALAPIC

...BEOGRAD LIJUBIŠI JOVANOVIĆU

Vanja Radauš, Poprsje Slavka Jankovića

Uz umjetnost

U SPOMEN DRNIŠ BOŽIDARU ADŽIJI

U organizaciji OK SKH Drniš i Matice hrvatske mjesto Drniš i Drniška krajina 8. i 9. VII. 1971. godine otvoren su svoja sreća 30. obljetnici početka socijalističke revolucije u znak sjećanja na svog suradnika, heroja i marksista dr. Božidara Adžiju. Na svečanoj akademiji priredenoj u kinu dvorani Drniš, održana je manifestacija kulturno-komemorativnog značenja. U prepuno dvorani svećeno okićeno, počelo je s drniškim zborom koji je otpjevao hrvatski himnu „Lijepa naša“, a potom je uzeo riječ sekretar općinskog komiteta Saveza komunista Drniš Niko Tarle. Pošto je pozdravio gradane i suorganizatore, kao i goste on se osvrnuo na sina Drniške krajine i heroja socijalističke revolucije dr. Božidara Adžiju. Podsjetio je prisutne da se upravo sutra navršava 30 godina od povijesnog događaja, od kako je Božidar Adžija, premda uhapšen u monarhističkoj Jugoslaviji izveden na strijeljanje bez prethodnog postupka utvrđivanja krivnje, strijeljan je sa svojim drugovima Komunistima s kojima je radio u stranci radnog naroda. Također je istakao da je životni put Božidara Adžije, put istinskog borca za prava radničke klase i svih radnih ljudi.

Poslije toga sekretar je predstavio prisutnim čovjeku koji je posljednje mjesecne proboravio u logoru Kerestinec sa Božidaram Adžijom, člana Upravnog odbora Matice hrvatske iz Zagreba druga Zvonimir Komarica.

Kao najvažnije drug Komarica je ustvrdio da su prinosi Božidara Adžije još nedovoljno znanstveno obradeni i da smo time mladu generaciju ošteti. Ne samo omladini Drniške krajine i Hrvatske, već i Jugoslavije. Zatim je posebno ukazao na stavove Božidara Adžije na temu nacionalnog pitanja u Sovjetskom Savezu, o čemu je Adžija pisao u svojoj knjizi „Deset godina Ruske revolucije“. On kaže: Mogu to uistinu biti spreživjeli ostaci sitnobožaškog nacionalizma ali stvarnost je ta, da bjelehruski, ukrainjski, gruzijski itd. »seljak i radnik im“ danas svoje ne samo socijalne već i nacionalne zahtjeve, koji sve više dolaze u sukob moskovskim centralizmom čiji se interesi teško mogu više sakrivati isticanjem potrebe zajedničke borbe svih naroda (odnosno proletarijata svih naroda) protiv buržoazije. Posebno je objasnio 1939. godinu kad je uspostavljena Banovina Hrvatska. Adžija nije bio među onim namjenskim marksistima koji jalovo raspravljuju da li je to obični sporazum između hrvatske i srpske buržoazije ili je to nekakova buržoasko-demokratska revolucija, po ugledu na one rusku 1903., ili onu iz veljače 1917. godine. Iz uvodnicu kojeg je Adžija pisao u »Našim novinama«, vidljiv je njegov politički brilljant, a istodobno praktičan duh. On traži slobodu, demokraciju i slobodne izbore za hrvatski Sabor.

Na kraju, drug Komarica je zaključio, kad netko bude pisao povijest Hrvatske između dva rata, bit će primoran vrednovati gigantsko i plemenito djelo našeg suradnika Božidara Adžije.

Na dan pogubljenja dr. Božidara Adžije otvoren je Muzej Drniške krajine u rođnoj kući, koju je 97-godišnji brat Božidara, Nino Adžija — poklonio za otvaranje muzeja u znak sjećanja na brata. Muzej je otvorio Ante Bilić, zastupnik u Organizaciono-političkom vijeću Sabora, u prisutnosti gostiju: Cvita Fiskovića direktora Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture u Splitu i Zvonka Komarice koji je dan ranije govorio o heroju dr. Božidaru Adžiji, kao i uz veliki broj građana koji su prisustvovali svečanom otvaranju muzeja u kojem drniški kraj i njegov narod imaju što izložiti.

M. VUKUŠIĆ

VINKOVCI

dru Slavku Jankoviću

U vijećnici Općinske skupštine održana je 9. srpnja 1971. komemoracija Slavku Jankoviću, muzikologu, zaslužnom skuplaču i istraživaču slavonskih narodnih pjesama. O njegovu životu i radu govorio je prof. Dionizije Švagelj. Izlaganje je dopunjeno glazbenim primjerima. Dr. Slavko Janković dugi je niz godina skupljaо slavonske narodne pjesme, proučavaо i bilježio njihove napjeve. Matice hrvatske u Vinkovcima izdala je dvije knjige njegovih »Šokačkih pismica«, a u pripremi je treća knjiga. Na skupu je dogovoren da će OMH Vinkovci nastojati oko pripreme i tiska bar još jedne — četvrtne knjige pismica, jer je dr. Janković predviđao da će sredini materijal zapremati oko šest knjiga. Ujedno je dogovoren da treba predložiti Odboru »Vinkovačkih jeseni« ustavljivanje »Nagrade Slavka Jankovića« za dvostihove, a prema njegovu prijedlogu jedna bi pjesma postala svečanom pjesmom »Vinkovačkih jeseni«.

T. SALIC

ZAGREB »HT-u« ipak dodijeljena sredstva

Na sjednici dne 14. VII. 1971. Republički fond za unapređivanje kulturnih djelatnosti ponovno je razmotrio pitanje sufinansiranja »Hrvatskog tjednika« i odlučio da tjedniku dodjeli iznos od 83.000 din. u ime troškova za prva dva mjeseca izlaženja. O daljnjem sufinansiraju Fond će odlučiti u rujnu.

IZ OGRANAKA

OTOK

Masovnost akcija Matice

Prošla su tek tri mjeseca od osnutka Ogranka Matice hrvatske u Otoku (kako neki kažu, prvom selu u Hrvatskoj) a već se može reći da je Matica opravdala svoju prisutnost. Ovaj zaključak iznesen je ovđe da bi opovrgao mnoga govorkanja o promašenosti osnivanja Matičnog ogranka na selima. Argumenti koji su trebali obrazložiti ovakav stav bili su, uglavnom: nedostatak sposobnih i kvalificiranih ljudi za rad u samom društvu, ravnnodušnost seoskog puta kada je u pitanju kultura. Da to ipak nije tako, primjer je otočka Matica. Pokazalo se da sposobni ljudi imaju, samo nije bilo adekvatnih organizacija koja bi ih okupila. Da je Matica u tome uspjela, govore nami dosadašnji rezultati. Suradnja između mjesne knjižnice i čitaonica Matice rezultirala je oživljavanjem čitaonica (članovi Matice po sebi postaju i članovima čitaonica i knjižnice, a sama Matica dopunjuje čitaonicu onim tiskom koji do sada čitaonica nije prima). Osnovana je i studijska knjižnica, njezin fond vrijednih knjiga već sada dosiže oko tisuću primjeraka. Uspješno je proslavljena 100. obljetnica rođenja Stjepana Radića (priredbi je prisustvovalo preko 300. ljudi). Osnovano je povjereništvo MH u susjednim Komletincima, a ta se priprema i otvaranje najmoderne seoske čitaonice na vinkovačkom području. Ova tromjesečna djelatnost Matice okrunjena je 27. lipnja otvaranjem poprsja hrvatskog književnika Josipu Kosoru, koji je svoje delovanje u književnosti započeo upravo u Otoku.

Poprsje je izradio i Otočanima darovao akademik Vanja Radaš. D. Žanić i A. Tučaković svojim su prilozima pomogli ovu akciju.

Svečanosti su prisustvovali Zlatko Posavac (u ime Matice hrvatske) i Dionizije Švagelj (u ime Društva književnika Hrvatske), koji su tom prilikom govorili o životu i radu Josipa Kosora. Spontana riječ jednog seljaka iz Otoka o Kosoru (iz koje se vidjelo poznavanje književnosti) jasno je opovrgao tvrdnju o ravnnodušnosti naroda. A da to nije samo iznimka, kazuje nam masovnost svake akcije što je pokrene Matica. Istina je da ima i teškoća, ali odmah moramo reći da one nisu onakve kako su to htjeli neki unaprijed nametnuti. No o tome drugom prilikom.

D. SPAJIC

Poprsje Josipa Kosora u Otku
otkrio je Pavao Vidović

SPLIT

Osnovana komisija za primanje članova radnika i suradnika

Na sjednici Upravnog odbora održanoj 18. lipnja o. g. osnovana je Komisija za primanje novih članova radnika i suradnika Matice hrvatske u Splitu. Komisiju za primanje članova suradnika sačinjavaju dr. Ivo Petrinović, Ivan Pravnog fakulteta, književnik Jerko Ljubetić, dr. Davorin Rudolf, prof. Ivan Mimica, prof. Jerko Matosić i književnik Veseljko Vidović. Prema dosadašnjim podacima, Matice hrvatske u Splitu zaostaje po broju članova suradnika iza ostalih Matica. Tko je krivac za to, suvišno je istraživati; sada je bitno da ova Komisija obide sva poduzeća u Splitu, fakultete, srednje škole i ustanove i na taj način poveča broj članova, jer ne smijemo zaboraviti da to da Split broji sada preko 120.000 tisuća stanovnika, iako se upiše 5.000 tisuća građana nije velik broj, ako Matice hrvatske u Imotskom broji oko 2.000 do sada. Na istoj sjednici sastavljena je komisija za primanje članova radnika, u tu komisiju izabran su dr. Cvito Fisković, prof. Petar Matković i tajnik Matice hrvatske Ante Svilović. Ova komisija će vjerojatno predložiti oko 250 članova radnika koji djeluju na području Splita i okolice na kulturnom i znanstvenom polju djelatnosti.

V. VIDOVIC

PAKRAC

Jak razlog!

Ogrank Matice hrvatske u Pakracu osnovan je 21. veljače 1964. i od tada do danas postigao je znatne uspjehe u oživljavanju kulturnog života na području pakračke i susjednih komuna. Prijedloženo je nekoliko kulturnih manifestacija i razvijena mnogostruka izdavačka djelatnost. Gosti Ogranka, među inim, bili su: Jakša Ravlić, Gustav Kriklec, Dragutin Tadijanović, Danko Oblak, pokojni Valentin Benošić, Desanka Maksimović, dr. Vrtrko Cubelić, Novak Simić, Franjo Paulović, Žvonko Prelčec, Tugomir Alaušović, Miljenko Grozdanić, Mladen Šermant, Marijan Bujanić, Vesna Parun, Miroslav Slavko Mader, Zlatko Tomićić, Miroslav Vaupotić, Vladimir Remić i dr. Izdvođen je devet brojeva povremenika »Pakrac danas«. U povremeniku su objelodanili svoje radove brojni istaknuti kulturni i javni radnici Hrvatske (dr. Aleksandar Flaker, dr. Vrtrko Cubelić, dr. Franjo Grčević, dr. Vladimir Rehak — posthumno, dr. Radoslav Katičić, Tomislav Trenzer, Josip Matušek, Mato Kudumić, Mato Božičević, Miroslav Dolenc, dr. Dušan Čalić, Edo Špoljar, Ciril Zlobec, Mirko Sabolović, Miroslav Vaupotić, Andelko Barbić, Glišo Savić i dr.).

Objavljeno je osam zbirki pjesama stvarača s ovog područja i četiri knjige u ostalom našim edicijama.

Sve ovo učinjeno je na dobrovoljnoj osnovi, uz određenu ali nedovoljnu pomoć i potporu Skupštine općine Pakrac. Svojodobno je jedan suradnik Ogranka Matice hrvatske u Pakracu pisao: »Perspektive nisu ružičaste, naročito ako se, od strane odgovornih organa, tretman Pododbara nastavi sa sadašnjim pozicijama, što bi faktično predstavljalo njegovu titulu likvidaciju. Količko bi to destruktivno djelovalo na slične inicijative u budućnosti, nije, valjda, potrebno naglašavati.«

Institucija ili zdrav smisao za situaciju? Ne znam, ali prije dvadesetak dana Ogrank Matice hrvatske dobio je dopis slijedećeg sadržaja:

SOCIJALISTICKA REPUBLIKA

HRVATSKA
OPĆINA PAKRAC

Fond za unapređenje kulturnih djelatnosti

Broj: 08-811/1-1971.

Pakrac, 28. IV 1971.

Povodom molbe Matice hrvatske iz Pakraca, u predmetu davanja dotacija za 1971. godinu, Upravni odbor Fonda za unapređenje kulturnih djelatnosti Općine Pakrac, sa sjednice održane 16. IV 1971. godine, donosi

RJEŠENJE
MATICI HRVATSKOJ iz Pakraca odbija se molba za dodjelu sredstava iz ovog Fonda u 1971. godini.

Obrazloženje
Za Maticu hrvatsku iz Pakraca zatražena je dotacija iz ovog Fonda u 1971. godini kao pomoć za izdavanje edicije »Pakrac danas«.

Zahtjev je razmatran na sjednici održanoj 16. IV o. g. gdje je donešen zaključak da se predmetna ne dodjeli nikakova dotacija, jer je već prošle godine zaključeno da im se daje poslednja dotacija.

Prema tome je rješeno kao u dispozitivu. Protiv ovog rješenja dozvoljen je prigovor u roku od 15 dana po primitku istog Upravnog odboru Fonda, pismeno ili na zapisnik.

Dostavlja se:

1. Matice hrvatske, Pakrac, na ruke Stjepana Godića, prof.

2. Arhiva.

ZA FOND:
Kosta Jerinić

Tekst je naveden doslovno, a dopis se nalazi u arhivi Ogranka Matice hrvatske, Pakrac.

Danas, kada se osnivaju ogranci diljem Socijalističke Republike Hrvatske i svojim radom potvrđuju odanost Centralnom komitetu Saveza komunista Hrvatske, zasto netko želi tihu likvidaciju našega Ogranka, što bi destruktivno djelovalo na slične inicijative u budućnosti (ponovljivo riječ jednog suradnika Pododbara Matice hrvatske u Pakracu, napisane još 1966. god.).

Zašto tako, drugovi?

STJEPAN GODIĆ

KRATKE VIJESTI

Bjelovar

Započeta povijesna istraživanja

Odbor Matice hrvatske u Bjelovaru za hrvatsku kulturu i povijest započeo je prva istraživanja. U zajednici sa Zvonimirovom Kulundžićem članovi odbora predili su razgovore sa seljacima iz više sela bjelovarske općine kojima su nekad bili članovi Hrvatske seljačke republikanske stranke i pobornici politike Stjepana Radića.

Kako je Stjepan Radić na ovom području imao snažan utjecaj, sigurno će se isplati započeta istraživanja. Matice hrvatske već prve rezultate nakon dvojmesečne takve djelatnosti namjerava tiskati u drugom broju svoga lista »Rušan«. Ovo je jedna od početnih aktivnosti na istraživanju hrvatske povijesti ovoga kraja, koja do sada nije imala adekvatno mjesto.

M. T.

U rujnu i u Slunju

Početkom mjeseca travnja u Slunju je osnovan Inicijativni odbor za osnivanje ogranka Matice hrvatske na ovome dijelu Korduna. Tijekom proteklih mjeseci održano je nekoliko sastanaka u Slunju i Rakovici, na kojima se raspravljalo o pripremama za osnivačku skupštinu. Članovi Inicijativnog odbora u programu rada ogranka predviđaju održavanje kulturne baštine ovoga kraja, unapređenje kulturne djelatnosti, te suradnju s pod-odborom Srpskog kulturno-prosvjetnog društva »Prosvjetac« koji djeluje u općini Slunji već nekoliko godina. Ogrank Matice hrvatske usredotočiti će se ove jeseni oko proslave stote obljetnice Kvaternikove bune u Rakovici. Prema dogovoru sa članovima Predsjedništva središnjice iz Zagreba, osnivačka skupština Ogranka održat će se na početku rujna u Slunju.

C. V.

PAKRAC

»Pakrac danas« — novi broj

Povremenik »Pakrac danas«, koji traje već petu godinu kao glasilo Ogranka Matice hrvatske u Pakracu, uskoro izlazi iz tiska. Uredništvo je primilo suradnju iz mnogih mjeseta sjeverne Hrvatske (Bjelovar, Virovitica, Osijek, Sisak, Daruvar, Zagreb, Lipik). Svoje radove u ovom dvobroju (8-9) objavljuju: dr. Franjo Grčević, Željko Sabol, Jozo Četković, Karel Rehak, Stjepan Godić, Milan Tarić, Luka Štekić, Nikola Strajnić, Josip Biškup

karte na stol

PITANJA

Drugu Branku Moriću, generalnom direktoru »Solarisa«, Šibenik

Upravo kada smo pripremili za tisk pitanje o tome što mislite poduzeću da biste poboljšali finansijsko stanje u koje je »Solaris« zapao zbog teških obveza prema finanejerima, proglašili smo u »Ekonomskoj politici« od 12. srpnja 1971. Vašu izjavu, Tu izjavu »Ekonomska politika« prikazuje kao »drugu stranu medalije«.

Vi ste, druze Moriću, reksportere branili i u Saboru, a sada dokazuјete kako su zbog inflacije Vaši kreditori žrtve. Odgovorite nam, molimo Vas: Kako to da usprkos inflaciji »Solaris« ni u 1970. godini nije podmirio gubitke iz ranijih godina? Ako nisu u pitanju teški uvjeti kreditora, što je onda u pitanju? Loše poslovanje? Pogrešna poslovna politika?

Na ova pitanja čekaju odgovor radnici »Solarisa«, stanovnici Šibnika i svi oni koji pogoda Vaše gospodarski nedostatno djelotvorne poslovanje.

I nadalje: Vi navodite »Solarisovo« zemljište koje ste kupili vrijedi danas koliko i kompletni krediti »što smo ih dobili«.

Znači li to da bi se prodajom zemljišta »koje ste kupili«, tj. rasprodajom naše obale, moglo doći do novca za isplatu »Solarisovih« gubitaka i vraćanje kredita? Ne mislite li ipak da »Solarisovo« zemljište nije samo Vaše, nego i naše?

I još: u kojoj bi se zemlji na svijetu plesalo direktoru poduzeća koje ne može otplatići dugove i naknaditi gubitke, kada bi tvrdio da to nopravno nije važno, jer zemljište poduzeća zbog rasta cijena sada vrijedi više od svih dugova?

Direktoru »Zagrebačke mljekare«

Od grupe radnika iz Zagrebačke mljekare obaviješteni smo da je uprava Vašeg poduzeća potkraj mjeseca lipnja o. g. donijela odluku da kao sufinancijer sudjeluje u izboru miss Srbije sa svotom od 15 milijuna starih dinara. Akontacija je odmah poslana odgovarajućem adresantu. Vaši radnici pitaju: ako Zagrebačka mljekara ne može jednoj svojoj radnici — »bez puno diskusije« — pomoći u rješavanju akutnog stambenog problema, a riječ je o svega jednom i po milijunu starih dinara (!); ako, nadalje, nema sredstava za sustavnu pomoć svojim radnicima u pogledu poboljšanja njihovog životnog standarda, odakle je odjednom — i bez diskusije — pronađeno 15

milijuna za ovakvu svrhu kao što je izbor neke »miss« (bez obzira koje republike)? I nije li Zagrebačka mljekara — stoji u pismu — tačno novac s daleke većim »učinkom« (i to ne samo reklamnim) mogla utrošiti za auto-cestu Zagreb — Split?

Zlu ne trebalo

»U amandmanima je zapisano« — rekao je nedavno ing. Dušan Ilijević, predsjednik Skupštine općine Novi Sad, na sjednici Predsjedništva Stalne konferencije gradova — »da se u općini ostvaruju ostala prava naroda i narodnosti, znači: što preostane od federacije i republika. Meni je u Pokrajinskoj ustavnoj komisiji objašnjeno da u općini treba da ostvaruju svoja prava manje narodnosti, što mi je čudno. Jer, koliko mi je poznato, naš sistem ne poznaje manje ili veće narode, a prema tome ni manje i veće narodnosti.«

Ove riječi ing. Dušana Ilijevića možda i nije trebalo citirati, a posebno ne nakon usvajanja amandmana, no narodna mudrost veli: zlu ne trebalo!

Našim besmrtnicima

Juglavenska akademija znanosti i umjetnosti organizirala je nedavno simpozij o zločudnim tumorima glave i vrata. U programu što je za tu priliku tiskan na engleskom jeziku navedeno je da će se simpozij održati od 22. do 25. srpnja 1971., a navedeno je i gdje: »Zadar, Dalmacija.«

Mađi komentar:

Isko je hrvatska Akademija jugoslavenska, Zadar je, zar ne, ipak u Hrvatskoj?

Sitne razlike u ocjeni

Planeri u Hrvatskoj previdaju da će se do 1975. godine otvoriti 143.000 radnih mjesta (novih), pa će se »normalno« odljev radne snage biti ukupno 268.000 radnih mjesta. To su dakle previdanja planera. Sa svim drukčije misli Privredna komora Hrvatske, koja u jednom memorandumu tvrdi: »Utvrđujemo da oveg časa

nisu razrađeni nići programi niti mjeri koje bi spriječile nezaposlenost, osimno smanjile odlazak na rad u inozemstvo.«

Uvozna poema

Kao i drugim zemljama u razvoju, uvoz je neophodna potreban u Jugoslaviji. Od razvojne i tekuće gospodarske politike svake zemlje zavisi koliko i što će se uvoziti, da li će to biti opravdano ili neće. Efekt našeg uvoza dobro nam je poznat i ogleda se u golemom deficitu plaćevne bilance. Da je to dobro dijelom uvjetovano i besmislenom uvoznom politikom, poznato je i vrapcima na granici. Naime, nije rijedak slučaj da uvozimo baš svašta; pa čak i ono što nam je najmanje potrebno. Tako smo, na primjer, samo u protekljoj godini uvezli iz devetnaest zemalja — dugmad! Ili: na gumice za brišanje dano je preko 2,5 milijuna deviznih dinara. Isto toliko utrošeno je na uvoz salveta i stolnjaka, a za pečatni vosak isplaćeno je 25.000 dinara. Ne treba nas iznenaditi ako na popisu uvezene robe nademo i crnilo iz devet zemalja, mineralnu vodu iz Sovjetskog Saveza (premda je i sami imamo u dostatnim količinama), te za 43 milijuna dinara — iznutrice. No, to nije sve. Uvozili smo i još uvek uvozimo rupčice, drvene stolice, četke za ribanje, spajalice, igračke, nekada smo uvozili zemlju i pjesak, a danas (opet) iz sedam evropskih zemalja uvozimo — naslonjače!

Dakle, ako je u pitanju uvoz naslonjača, nemamo ništa protiv. Dapaće. Samo kada bismo ih barem mogli dalje reksportirati — s onima koji — naslonjaće!

Bez komentara

U rubrike lista »Imotska krajina« prenosimo podatke o broju rođenih, vjenčanih i umrlih u domovini — i inozemstvu: »CISTA PROVA

RODENI

U DOMOVINI: Kata i Josip Setka dobili kćer, Matija i Milan Brdar kćer, Anka i Branko Rupelić sina.

U INOZEMSTVU: ANA I JOSIP CIKOJEVIĆ DOBILI SINA U SCHWELM-u SR NJEMAČKA, ROSEMARIA I STIPAN KNEZOVIĆ SINA U ESSEN-u SR NJEMAČKA,

MARICA I FRANE MILINOVIC

KĆER U VAIHINGEN/ENZ, SLAVENKA I TOMISLAV BREKALO

SINA U REUTLINGENU SR NJEMAČKA, IVA I MARKO BURAZIN

KĆER U DÜSSELDORFU, NEDILJKA I MLAĐEN ČELAR SINA U BRUCHSALU, FILIPA I IVAN

UDOVČIĆ SINA U TÜBINGENU,

MATIJA I MARKO BREKALO SINA U ROSENHEIMU, NEDILJKA I

JOZO MIKOTA SINA U WUPPERTALU, LJUBICA I MARIJAN

BEKAVAC SINA U TUTTLINGENU, JURČEVIĆ ANICA I MADU-

NIC STIPAN SINA U BANKERYD

JONKOPINGU ŠVEDSKA.

VJENČANI

BREKALO SLAVKA NEDILJKA I UDILJAK RAJKO U BIETIGHEIMU SR NJEMAČKA, MANDURIĆ ANA I ŠTUM ANTE U LIPPS-TADTU SR NJEMAČKA.

UMRLI

U DOMOVINI: Mustić rod. Madunić Andra (rod. 1887), Vuković rod. Bišić Andra (1889), Prika Ivan (1902) i Bilić Nikola (1896).

U INOZEMSTVU: ŽAJA MIRKO (rod. 1902) umro 25. 12. 1970. u IBBANBURNEU SR NJEMAČKA, LOZANČIĆ PETAR (rod. 1934) umro u OFFENBACHU 10. 3. 1971. SR NJEMAČKA.

(Verzal naši »Imotska krajina«, 15. srpnja 1971.)

»Politika« protiv politike

U bilješci »Fudbal i amandmani« »Politika« od 14. srpnja navodi između osalog: »U svom poslednjem broju »Hrvatski tjednik« posvećuje dve stranice splitskom »Hajduku« povodom osvajanja prvenstva države. Po sadržini, to je više politički nego sportski tekst...«

Primjećujući da je naš članak o »Hajduku« više politički nego sportski, »Politika« ne vodi politiku, zar ne?

Djeca iz »Politikine« škole

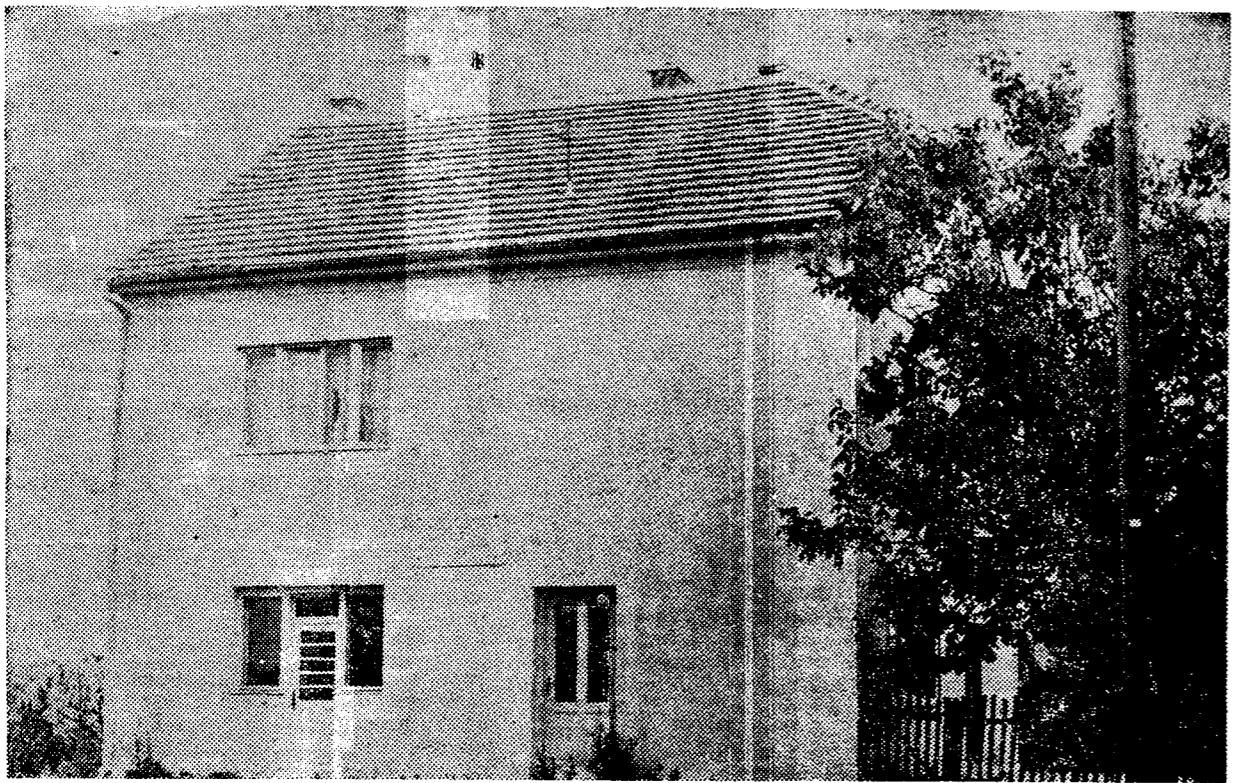
U »Politici« od 20. srpnja o.g. na 6. stranici u tankom crnom okviru protili smo:

U jednoj našoj školi tražili su da ustanu deca hrvatske narodnosti. Ustali su svi. Pa, dobro, ko je onda Srbin? — pitaju ih. I opet ustanu svi. Šta ste vi, zapravo? Jednom Hrvati, drugi put Srbici?

»Mi smo daci! — odgovore malčani.

Da se razumijemo: vijest nije iz »Politikina arhiva« iz 1929. godine i da si nisu iz škole »Vitezskog kralja Ujedinitelja« i tu bajku o usorne vaspitanjo dječici je, navodno, ispričao Pero Lukić, »funkcioner iz Osijeke«, ovih dana na proširenoj sjednici Predsjedništva Republike konferencije SSRN Hrvatske.

ZGRADA U ZAGREBAČKOJ DUBRAVI U KOJOJ JE ODRŽANA PRV AKONFERENCIJA KPH

Pojavu i pobjedu socijalističke revolucije u Hrvatskoj i u cijeloj Jugoslaviji u razdoblju okupacije 1941-1945, ne može se pravilno shvatiti bez poznavanja općih društveno-političkih prilika u monarchističkoj Jugoslaviji između dva svjetska rata, a napošte bez razumijevanja posebnog položaja u kojem se u njoj nalazio hrvatski narod jer je bio taj osobi položaj, kao i osebujaci položaj drugih naroda u razdoblju 1918-1941 i 1941-1945, uvođenje razvijati političkih prilika pa i same socijalističke revolucije kako u Hrvatskoj tako i u Jugoslaviji kao cjelini.

Ovisno o položaju svog naroda

Drugim riječima, razvijati revolucionarno-demokratskog pokreta u Hrvatskoj nije bio uvjetovan samo općim prilikama i zajedničkim pretpostavkama podjednakim za sve jugoslavenske zemlje, kako se to želi prikazati u historiografiji s unitarističkog stajališta, već je bio determiniran posebnim okolnostima položaja hrvatskog i drugih naroda do te mjerje da su upravo one, djeleći ujazno svojim općim i posebnim značajkama, određivale njegovu fizonomiju u pojedinim zemljama a samim time bitno utjecale i na cijelo kretanje u jugoslavenskom ospegu. Inicijativa i zauzimanje predstavnika hrvatskog radničkog pokreta za odbacivanje unitarističkih teorija iz programa KPJ dvadesetih godina i njihovo nastojanje oko stvaranja hrvatskog nacionalno-revolucionarnog pokreta tridesetih godina, isto tako i vrijeme i način osnutka Osvobodile fronte slovenskog naroda godine 1941, njezina djelatnost i uloga u ostvarenju nacionalnih prava jugoslavenskog naroda i njezin prilog davajući obilježja jugoslavenskog NOP-u u cijelinu, i naposletku, oblikovanje federalnih država Hrvatske i Slovenije kao i osobitosti formiranja drugih republika na putu stvaranja nove federativne zajednice naroda Jugoslavije u revoluciji — te nedvojivo potvrđuju. U prilog te postavke ne govori samo osebujan razvijati revolucionarno-demokratskog pokreta hrvatskog naroda u usporedbi s drugim jugoslavenskim zemljama, nego se u potvrdu mogu navesti mnogi međunarodni iskustva.

Sva povijest hrvatskog naroda u posljednjih pola stoljeća pokazuje da je stvaranje jedinstvenog revolucionarno-demokratskog pokreta bilo pretpostavka kako za pobjedu naprednih i revolucionarnih tendencija u društveno-političkom razvoju tako i za ostvarenje samih nacionalnih težnji hrvatskog naroda.

Neuspjeh zbog odvojenosti nacionalnog i revolucionarnog pokreta

Neuspjeh nacionalnog i revolucionarnog pokreta u Hrvatskoj u doba raspada Habsburške monarhije i stvaranja Kraljevine SHS, koji je imao mnoge značajke i buržažsko-demokratske i proleterske revolucije, koji se iscrpio najprije u spontanoj bunti i u neorganiziranim zelenakaderškim pobunama seljaka, radnika, vojnika i nižih građanskih slojeva protiv rata i strane, austrougarske države, a zatim u isto tako neorganiziranu otporu seljaka i u izoliranu štrajkaškom pokretu radništva protiv nametanja velikosrpske hegemonije i pobjede domaćice kontrarevolucije — imao je svoje uzroke u romantičarsko-idealističkim osnovama jugoslaventstva u hrvatskoj politici vladajućih vrhova Kraljevine Srbije, u kontrarevolucionarnoj ulozi hrvatske, slovenske i prečanske srpske buržoazije, u konsolidaciji versailleskog ustava u gradskom društvenom pokretu u Evropi poslijedjekobarskog revolucionarnog vala, ali jamačno i u programskoj i organizacionoj neizgradenošći, te u nepovozanoj revolucionarno-demokratskih struja i nacionalnog i klasnog pokreta u redovima hrvatskog naroda.

Bez obzira na to koji su od tih čimbenika u danim povijesnim okolnostima imali odsudnu značenje, kao osnovno političko iskustvo nakon poraza revolucionarnog pokreta u prijelomnom razdoblju 1917-1920, hrvatskim političkom životu námetnulo se pitanje jedinstva nacionalnog pokreta s revolucionarnim socijalnim težnjama širokih slojeva, u prvom redu siromašnog seljaštva i radništva. Temelju tog iskustva i čimbenice da je ujedjenje u zajedničku južnoslavensku državu izvršeno pod posve različitim povijesnim okolnostima u pojedinim južnoslavenskim zemljama i da je ono malo različite, a u mnogome i potpuno suprotne posljedice po budući položaj pojedinih naroda, u stvarnosti političkog života razvili su se procesi što će biti od odsudna značenja za

30. OBLJETNICA REVOLUCIJE

POVIJESNO ZNAČENJE I SMISAO POBJEDE REVOLUCIJE U HRVATSKOJ (1)

PREMA JEDINSTVENOM REVOLUCIONARNO-DEMOKRATSKOM POKRETU

O bitnim uvjetovanostima političkog razvijati u Hrvatskoj i Jugoslaviji između dva rata i pretpostavkama socijalističke revolucije

FRANJO TUĐMAN

Akciono jedinstvo puka protiv diktature

Posebno valja istaknuti da je u doba političke i državne krize izazvane skupštinskim atentatom u praksi dolazio do afirmacije politike novoga kursa, što ga je baš u to vrijeme incirao u zagrebačkoj partiskoj organizaciji Josip Broz, jedinstvenim nastupanjem revolucionarno-demokratskih snaga grada u selu. U uzmernijenoj situaciji optećen spontanom revoljom gradića i seoskog pučanstva i na poziv Mjesnog komiteta Komunističke partije u Zagrebu i Pokrajinskog sindikalnog odbora za Hrvatsku, što ga je potpisao Josip Broz, u Zagrebu i u mnogim drugim mjestima Hrvatske dolazi (lipnja i srpnja 1928) do štrajkova, demonstracija i oružanih sukoba uzemirena puka s redarstvom, s oružništvo i s vojskom u kojima je bilo i ljudskih žrtava. U borbenu revolučiju na ulicama dolazi do slijevanja odzoda jedinstvene fronte radništva, građana i seljaštva. Revolucionarne tendencije u pučkim seljovima, poticane djelatnošću komunista i spontanim bunтовno-prevratničkim raspolaženjem seljaštva, nastavljaju se u mjesecu, ali je rezim poslo pošto da ih uguši terorom jer je vodstvo HSS-a, ostajući i dalje protiv nasilnog prevrata, kočilo pokret puka, a malo brojni kadrovi Komunističke partije, još uvijek izolirani od široka nacionalnog pokreta, bili su izloženi progonu diktature, osobito zbog nastojanja da provedu sektašku direktivu CK KPJ iz inozemstva o dizanju ustanaka. Komunisti u Hrvatskoj pojedali su za vrijeme diktature svoj ugled u puku velikim žrtvama koje su dali kao najodlucniji borci protiv šestosječanske diktature, a osim toga upravo u doba diktature otpočela je orientacija komunista na neposredan rad u sindikalnim organizacijama, na povezivanje s demokratski opredjeljenim nacionalnim revolucionarima i na rad među ljevo orijentiranim pristašama u različitim organizacijama opozicionih stranaka (HSS-u, Gospodarskom i Seljačkom složi, SDS-u, Seljačkom kolu), u znanstvenim, kulturno-prosvjetnim i sportskim društvinama.

Program stvaranja hrvatskog nacionalnog revolucionarnog pokreta

Najviši izraz angažiranja Komunističke partije Jugoslavije oko rješavanja hrvatskog nacionalnog pitanja bio je pokušaj stvaranja „Hrvatskog nacionalnog revolucionarnog pokreta“ u doba šestosječanske diktature. CK KPJ je potkraj 1932 pokrenuo i izdavanje glasila tog pokreta pod imenom „Hrvatski put“, koje je tiskano u inozemstvu a bilo je namijenjeno pretežito hrvatskom selu.

U duhu općih gledišta Treće komunističke internacionalne, koja je u razdoblju od 1924. do 1934. zastupala stajalište da Jugoslaviju kao versaillesku tvorbu i tamnicu naroda treba razbiti, kao cilj borbe Hrvatskog Nacionalnog Revolucionarnog Pokreta bilo je postavljeno »izvođenje samoodređenja hrvatskog naroda, ozivotvorene njegovog prava na otcjepljenje i oslobođenje hrvatskog naroda od velikosrpskog i svakog drugog imperialističkog jarma, te stvaranje slobodne republike Hrvatske, u kojoj će narod sam odlučivati svojim sudbinom.«

Kao zadaci borbe Hrvatskog nacionalnog revolucionarnog pokreta biju postavljeni: »propovijedanje, organiziranje i vođenje svakidašnje borbe naših slojeva hrvatskog naroda protiv svijetu obilka ugnjetavanja i pljačke; protiv »ukidjanja ili »jugoslaviranja«, »posrbljivanja i fašiziranja« hrvatskih ustanova, škola i omiladine; protiv »gonjenja hrvatskih sinova na vojnu službu izvan hrvatskih krajeva, a za odstranjenje... okupatorskih četa s hrvatskog teritorija; protiv »gospodarskog i finansijskog isisavanja i pljačke hrvatskog naroda.«

Komunistička partija teži da opće nezadovoljstvo hrvatskog naroda s monarchističkom Jugoslavijom iskoristi za stvaranje nacionalno-revolucionarnog pokreta pod svojim vodstvom pa zbog toga ističe da oslobođenje hrvatskog naroda pretpostavlja: »nepomirljivu i bezobzirnu borbu protiv svih izdajica hrvatskog naroda, te uopće svih raznoravnih saveznika i pomagaca velikosrpske diktature; »odlucuno suzbijanje opasnih ideoloških zaoblude i obmana, koje postoje u hrvatskom nacionalno-slobodilačkom pokretu, škode borbi za oslobođenje hrvatskog naroda, a stvarno koriste ili velikosrpskim ugnjetjačima i njihovim francuskim imperialističkim pokroviteljima ili stavljuju pokrete za oslobođenje u službu drugih stranih osvajača.«

Kao glavne zablude navode se: a) »zablude, da se oslobođenje Hrvatske može postići... kavkum bilo preuređenjem imperialističke Jugoslavije putem novog »sporazuma« bilo se sadanjem vlastodržicima, bilo s kojim drugim predstvincima velikosrpske vladajuće klase, a pod pokroviteljstvom francuskog ili engleskog imperijalizma; b) »zablude, da se oslobođenje Hrvatske može postići u savezu s osvajačkim talijanskim, madarskim, bugarskim i drugim fašizmom; c) »Pacifistička mirovljivost prema fašističkim i pasivno čekanje da se velikosrpski jarani sruši sam od sebe; d) »zablude, da se uporna revolucionarna borba naših slojeva... može nadomjestiti atentatima... te upadima ustaških četa, zavisnih od stranih osvajača.«

Na osnovi toga kao programski cilj postavljen je uzbijanje sviju zabludu vodstva različitih stranaka i struja, a istodobno »svestreno pomaganje borbe pristaša tih stranaka i skupina i zajednička borba s njima protiv raznih obilika i načina ugnjetavanja hrvatskog naroda, i stvaranje saveza s nacionalno-slobodilačkim pokretima u ostalim zemljama Jugoslavije koji se bore protiv »vojno-fašističke diktature« i priznaju hrvatskom narodu pravo na samodređenje. Iako Kominterna poslije dolaska Hitlera na vlast u Njemačkoj (1933) zbog fašističke opasnosti mijenja stav prema Jugoslaviji tako da märseški atentat na kralja Aleksandra ocjenjuje kao »napad fašista na demokraciju«, predstavnici hrvatskog komunističkog pokreta teško i nevoljko primaju tu promjenu, »Hrvatski put«, koji je kroz glasilo HNRN izlazio do 1936. nastavio je pisi uglavnom u istom duhu. Na početku 1935. list pobijja misljenja da se »hrvatski narod ne može oslobođiti jer je malen i bez svoje vojske i policiju.«

Takvom malodušnom stajalištu listi suprotstavlja argumente da hrvatski narod zajedno sa Slovincima, Mađarcima, Crnogorcima i ostalim ugnjetenim narodima sačinjava ogromnu većinu, a u vojski su i sinovi hrvatskog i ostalih potlačenih naroda, zašto su nasuprot tomu režimski i unitarističke stranke u Hrvatskoj bile politički posve beznačajne, te zašto je revolucionarni